PRIPOVIJESTI
IZ
HRVATSKE POVJESTI.

PETI DIO.

NAPISAO

DR. RUDOLF HORVAT.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB
TISAK ANTUNA SCHOLZA.
1904.

Za ravnanje.

I.

Članovi **krunaši** t. j. prinosnici, koji dobivaju za jednu krunu svetojeronimske knjige, neka izvole uvažiti ovo:

1. Svaki krunaš može, dok zaliha knjiga traje, **neposredno kod otpravništva** dići knjige, koje su one godine izašle; samo neka uplati kod otpravništva svoj godišnji prinos.

2. Krunaši, koji ne dižu knjiga **neposredno** kod otpravništva, neka se **za vremena** prijave kod družtvenoga povjerenika svoga kotara, da ih on uzmogne prijaviti upravi prije nego li se knjige raspačavaju, pa će dobiti knjige zajedno s doživotnim članovima.

3. Krunaške prinose, koji dogju upravi od krunaša samih i za koje bi uprava morala **poštom** poslati knjige, prima uprava samo onda, ako prispiju **prije nego li se počnu knjige raspačavati i ako iznose barem pet kruna** (= prinos za pet krunaša). Prinosi koji ne iznose barem pet kruna i koji dogju kad se već knjige počnu raspačavati, vraćaju se **bezuvjetno** predateljima.

II.

Doživotni članovi gube pravo na svoje knjige, ako ih nijesu digli u roku od tri godine.

III.

Tamo gdje koledari nijesu prosti od biljegovine (kao n. pr. u Bosni Hercegovini) neka gg. povjerenici (i preprodavači) odmah čim dobiju »Danicu« uplate kod poreznoga ureda biljegovinu za nju. Tu biljegovinu imat će dakako **povjerenicima** naknaditi članovi (a **preprodavači** mogu je za toliko skuplje prodavati, koliko biljegovina iznosi.

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA

DRUŠTVOM SVETOJERONIMSKIM

KNJIGA CXXXVI.

PRIPOVIJESTI IZ HRVATSKE POVJESTI.

NAPISAO

DR. RUDOLF HORVAT.

ZAGREB.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.

1904.

PRIPOVIJESTI

IZ

HRVATSKE POVJESTI.

PETI DIO.

NAPISAO

DR. RUDOLF HORVAT.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.

1904.

58. Hrvatska granica prama Turskoj god. 1567.—1578.

Stogodišnje neprestane provale turske prisiliše Hrvate, da se late svih sredstava, kojima bi mogli obraniti domovinu svoju. Od Drave do Jadranskoga mora podizahu brojne tvrdjave, koje će narodu služiti kao utočište u teškim danima njegovim. Nigdje u Evropi nema zemlje, gdje bi na tako malom prostoru bilo toliko utvrda, koliko ih nalazimo u ondašnjoj Hrvatskoj. Gotovo svaki velikaš silio je kmetove svoje, da mu grade barem jednu tvrdju. Na važnijim točkama dao bi sabor hrvatski podizati utvrde. Tisuće kmetova moralo bi u tom slučaju — na zapovijed sabora — poći na odredjeno mjesto, te ondje graditi tvrdju, odnosno pomagati kod dovoza potrebitih stvari. To bijaše izniman — ali i veoma težak — porez, što ga je seljak hrvatski prinosio na oltar domovine svoje. Obične tvrdje bijahu gradjene od kamena, opeke ili drva. Samo u ravnicama — uz rijeke i potoke — služili bi nasipi od zemlje za obranu; oko takovih bedema bijahu iskopane grabe, da se u njih uzmogne svesti voda iz rijeke.

U nekim tvrdjama uzdržavahu pojedini velikaši stalne posade svoje. Budući da je takovo uzdržavanje bilo veoma skupo, nije većina tvrdjava ni imala stalne posade; branili su ih jedino kmetovi, koji bi na vijest o dolasku Turaka poletili u tvrdju gospodara svoga.

Kako su provale turske u 16. vijeku bile veoma češće, ljuto stradahu bijedni kmetovi na granici hrvatsko-turskoj. Mnogi od njih dopanuše ropstva turskoga. Drugi su pak ostavili djedovinu svoju, te pošli tražiti sretnije i sigurnije zemlje. U ovo doba upravo pada seoba naroda hrvatskog u zapadnu Ugarsku, donju Austriju i u Moravsku. Izgubivši kmetove svoje, nijesu velikaši hrvatski mogli braniti gradove i utvrde na granici. Oni bi redomice dolazili pred kralja s molbom, neka im dade drugi posjed za gradove i dobra njihova na granici hrvatsko-turskoj. Kralj bi takovu molbu redovito uslišao. Mnogi velikaši i plemići hrvatski, koji su posjedovali imanja u području Une, Korane i Kupe, dobiče tečajem 16. vijeka u zamjenu dobra u Zagorju, Turopolju, Posavini i drugdje. Naravno da su time gradovi njihovi došli pod vlast kraljevu. Tako postajahu u Hrvatskoj sve brojnije one tvrdje, u kojima je kralj uzdržavao posade. »Krajina« se u Hrvatskoj godimice povećavala.

Različita bijaše ova pomoćna vojska, koju je kralj uzdržavao u Hrvatskoj. Domaći Hrvati, koji su kralju služili u narodnom odijelu svome, nazivahu se »haramije«. Oni su za opskrbu svoju dobivali mjesečnu plaću u iznosu od 3, 3⅓ i 4 forinte. Nad haramijama zapovijedahu časnici, koji su se zvali »vojvode«. Poput haramija su za mjesečnu plaću služili t. zv. »njemačke sluge« Ovi bijahu većinom hrvatske ili slovenske narodnosti, kako svjedoče prezimena njihova. Njemačko pak ime nose zato, što bijahu obučeni poput njemačkih vojnika, te su i vojničke vježbe obavljali po njemačkom uzoru. »Njemačkim slugama« stajahu na čelu kapetani, koji bijahu isprvice Hrvati, a kasnije Hrvati, Sloveni i Nijemci. Haramije i njemačke sluge bili su pješaci. No za bržu i dalnju službu trebalo je takodjer konjanika. I ovi bijahu dvovrsni. Domaći su Hrvati u običnom odijelu služili za plaću kao »husari«, a Slovenci i Nijemci kao »arkibuziri«. Nad konjanicima zapovijedahu kapetani, koji bijahu u prvoj polovici 16. vijeka isključivo Hrvati, a poslije većinom Slovenci i Nijemci. Konjanici su dobivali nešto veću plaću, nego li pješaci.

Teška bijaše neprilika s uzdržavanjem vojske. Isprvice je pomoćnu vojsku svoju plaćao kralj prihodom poreza i kraljevskih imanja u Hrvatskoj. Kako su medjutim Turci nemilice harali po Hrvatskoj, bivaše spomenuti kraljev prihod godimice sve manji. Istodobno su pak rasle potrebe pomoćne vojske, koju je kralj morao vazda povećavati. To bijaše uzrokom, da su odsada za uzdržavanje kraljeve vojske u Hrvatskoj morale doprinašati jedan dio takodjer susjedne hapsburške nasljedne zemlje. Ako Turci osvoje Hrvatsku, doći će na red: Kranjska, Štajerska i Koruška. Ove su dakle pokrajine u vlastitom interesu svojem doprinašale stanovite svote novaca, da se time plaća vojska, koja će u Hrvatskoj odbijati navale Turske. To je svakako manja žrtva, nego li bi bila, da se moraju braniti na svome vlastitom zemljištu.

Tada je veći dio Hrvatske bio pretvoren u krajinu protiv Turske. Na sjeveru od Kupe i Save zvala se krajina »vindska« ili slavonska, a na jugu spomenutih rijeka: hrvatska i primorska. Štajerska je prinosila za uzdržavanje slavonske krajine, dočim su se Kranjska i Koruška brinule za krajinu Hrvatsku. Svaka od obiju krajina imala je posebnu svoju upravu. Na čelu ovakove uprave stoji zapovjednik, koji nosi naslov: pukovnik, potpukovnik, a kasnije i general Uz bok zapovjedniku stoji ratno vijeće, koje dobiva zapovijedi iz Štajerske odnosno iz Kranjske i Koruške. Zapovijedniku pomažu drugi časnici i činovnici, koji upravljaju ratnom

blagajnom, magazinima, tamnicama, vježbanjem novih plaćenika, poštom itd.

U slavonskoj krajini bijahu glavne tvrdje: Koprivnica, Varaždin, Križevac, Ivanić i Zagreb. Za obranu ovih tvrdjava podigoše Hrvati u blizini čitav niz manjih utvrda, u kojima su takodjer stajale krajiške posade. Najveća se posada nalazila u Koprivnici, gdje je sjedište svoje imala takodjer uprava slavonske krajine. Osim časnika nalazilo se u Koprivnici 170 husara, 226 haramija i 46 njemačkih sluga. Pod Koprivnicu su spadale tvrdjice u Drnju (sa 50 haramija), u Virju (10 haramija), u Novom gradu (50 haramija,) u Gjurgjevcu (4 husara, 173 haramije i 63 njemačke sluge). U Varaždinu bijaše dosta mala posada: 5 husara, 25 haramija i 39 njemačkih sluga. Pod Varaždin spadahu tvrdjice: Remetinec, Ludbreg, Rasinja i Varaždinske toplice; nalazilo se pak samo u Remetincu i u Varaždinskim toplicama po 50 haramija. Odmah iza Koprivnice dolazi po važnosti grad Križevci u kome se nalazilo 105 husara, 140 haramija i 85 njemačkih sluga. Iz Križevaca se municijom (strjelivom) opskrbljivalo 10 tvrdjica, i to: Vrbovec, Gradec, sv. Ivan-Žabno, Trem, Cirkvena, Gjurgjic, Topolovac, sv. Petar-Čvrstec, Apatovac i Glogovnica. Neke od ovih tvrdjica imale su i krajiške posade, tako: Cirkvena 10 husara i 52 haramije, Topolovac 82 haramije, sv. Ivan-Žabno 25 haramija, sv. Petar-Čvrstec 50 haramija, Vrbovec 60 haramija, a Gradec 80 haramija. Na skrajnjoj granici stojala je tvrdja Ivanić. Odavle su se imale opskrbljivati tvrdjice: Lupoglava, Božjakovina, Ivanić-Klošter, Križ (vojni) i Govnec (današnje Bosiljevo kod Čazme). U Ivaniću bijahu dvije tvrdjave (stara i nova), u kojima je posadu činilo 50 husara, 100 haramija i 50 njemačkih sluga. Od ostalih tvrdjica bilo je u Križu 70, a u Govnecu i u Ivanić-Kloštru po 50 haramija. Pošto je Zagreb bio nešto dalje od granice hrvatsko-turske, nije za krajinu vrijedio toliko, koliko Ivanić, Križevci i Koprivnica. U Zagrebu se zato nalazio samo jedan krajiški kapetan sa 50 njemačkih sluga. Iz Zagreba su se municijom opskrbljivale tvrdjice: Bisag, Rakovec, Lovrečina, Čanjevo, Hum, Hrastilnica (na lijevoj obali Save kod Siska) i Novigrad (na putu iz Turopolja u Sisak).

U hrvatskoj krajini bijahu glavna središta: Hrastovica, Bihać i Ogulin. Najvažnijim branikom današnje Banovine smatrali su Hrvati u 16. vijeku Hrastovicu, u kojoj se nalazio krajiški kapetan sa 100 haramija i 20 njemačkih sluga. Pod kapetana hrastovičkog spadahu tvrdjave: Blinja, Vinodol (kod Petrinje), Bojna, Gora, Ajtić, Mazin (kod Gline), Matnica kod Petrinje), Zrinj, Gvozdansko, te Gornji i Dolnji Gradac i Greda (kod Gline). U tima tvrdjama nalazile su se krajiške posade i to: u Gvozdanskom 60, u Zrinju 120 u Matnici 15, u Gori 10, u Ajtiću 24, u Mazinu 8, u Gredi 20, u Bojni 20, u Vinodolu 15, u Blinji 32, a u Gracu 12 haramija. Na skrajnjem istoku stajao je grad i tvrdjava Bihać na Uni sa 58 husara, 126 haramija i 100 njemačkih sluga. Iz Bihaća se municijom opskrbljivalo 25 tvrdja i tvrdjica, koje su ovdje bile na okupu u tolikom broju, kao nigdje u Hrvatskoj. Ove su tvrdje imale krajiške posade, i to: Ripač 62, Sokol 12, Drežnik 20, Tržac (na Korani) 20, Slunj 20, Cetin 18, Izačić 40, Toplički turanj 10, Brekovica 11, Ostrožac 93, Kremen 20, Hojsić 4, Blagajski turanj 40, Hrasno 10, Dolnja Kladuša 10, sv. Juraj u šumi ostrožačkoj 10, Podzvizd 10, Peći 16, Sturčić 8 i Vranograč 40 haramija, a Perna 50 konjanika. Zapadno od bihaćke nalazila se kapetanija ogulinska. U Ogulinu je stanovao krajiški kapetan sa 6 husara i 20 pješaka. Iz Ogulina

su municiju dobivale tvrdje: Modruše, Plaški, Svetica, Ključ, Tounj i sv. Juraj. Nalazilo se pak u Modrušama 12, u Plaškom 12, u sv. Jurju 10, u Svetici 10, u Ključu 12, a u Tounju 27 haramija.

Na primorskoj krajini bijaše središtem stari krajiški grad Senj. U njemu je posadu činilo 200 uskoka i 40 njemačkih sluga. Iz Senja su se municijom opskrbljivale tvrdjave: Ledenice, Brinje, Brlog, Otočac, Prozor, Dabar, Jesenice i Karlobag. U ostalom primorju hrvatskom bijahu još tvrdje i tvrdjice: Novi, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Grobnik, Trsat i Rijeka. Krajiške posade imali su: Otočac 60, Dabar 35, Ledenice 10, Rijeka 10, Brinje 40, Jesenice 35 i Brlog 6 haramija.

Medju braniteljima Senja spominju se eto i uskoci. To bijahu Hrvati iz Bosne, koji su uskočili ispod vlasti turske, pak se naselili na krajini hrvatsko-turskoj. Već god. 1535. nalazimo prve uskoke u Žumberku. Osobite zaštitnike nadjoše uskoci u knezovima Zrinjskim i Frankopanima. Polovicom 16. vijeka stanuju već uskoci u Primorju, oko Brloga, Ogulina i drugdje. Za rat s Turcima nema boljih vojnika od uskoka. Senj bi sigurno pao Turcima u ruke, da ga nijesu branili uskoci. Ovi naime nijesu samo čuvali gradske zidine, već bi Turke upravo tjerali iz okoline senjske. Istočno od Senja nalaze se krasna polja i bujne livade, što je već pripadalo Turcima; no uskoci ne dopuštaju Turcima, da se naužiju zemlje svoje. Uskoci bi često polazili na četovanje u krajište tursko. Time su mnoga sela turska prisilili na plaćanje danka, samo da ih uskoci puste na miru živjeti. Prije polaska na četovanje običavahu pobožni uskoci činiti zavjete. Najviše su štovali Majku Božju na Trsatu, gdje bi na golim koljenima obilazili oko oltara u crkvi. A kad bi se uskoci sretno vratili

sa četovanja. redovito bi jedan dio zarobljena plijena prikazali crkvi trsatskoj u slavu Božju. Zato su uskoke voljeli i pape rimski, koji su im katkada slali blagoslov svoj. Narod pak hrvatski divio se junaštvu njihovu. O svakom četovanju uskoka pjevala se narodna pjesma hrvatska.

59. Dalmacija.

Nekoliko stoljeća borila se mletačka republika s hrvatskim kraljevima za Dalmaciju. Istina je doduše, da usko primorje dalmatinsko ne obiluje plodnim oranicama, a prema tomu nema ni prirodna bogatstva; ali zato ima puno lijepih i zgodnih luka i pristaništa za brodove. Može se reći, da upravo Dalmacija čini vrata, kroz koja izlazi i ulazi trgovina zapadnog dijela poluotoka balkanskog. Trgovina Bosne, Hercegovine i Srbije ima naravni i najbliži otvor u dalmatinskim gradovima.

Iza velikih borba izmedju Mlečana i ugarsko-hrvatskoga kralja Ljudevita I. dodje napokon 18. veljače 1358. do mira u Zadru. Ovim mirom odrekla se mletačka republika za sve vijekove svih svojih prava na Dalmaciju. Nu već pedeset godina poslije toga mira počeše Mlečani ponovno raditi oko toga, da se dočepaju Dalmacije. U ono je doba u Hrvatskoj vladao kralj Sigismund. Hrvati ne bijahu zadovoljni s vladom njegovom, te su kraljem svojim izabrali i 5. kolovoza 1403. u Zadru okrunili napuljskoga kralja Ladislava, sina Karla Dračkoga. Ladislav Napuljski nije bio vrijedan povjerenja naroda hrvatskog. Lukavi Mlečani stanu ga nagovarati, neka im proda svoje pravo na Dalmaciju. Ladislav bijaše pohlepan za novcem. On prihvati ponudu republike mletačke, te joj 4. srpnja 1409. odstupi Dalmaciju za 100.000 dukata.

Mlečani se požure, da što prije preuzmu kraljevu zemlju. Već 25. srpnja 1409. vijala se na zidinama grada Zadra zastava mletačka sa slikom sv. Marka. Osim Zadra zaposjedoše Mlečani jošte Novigrad, Vranu i otok Pag. Radi toga se kralj Sigismund zaratio s republikom mletačkom, koja htjedé osvojiti sve otoke i primorske gradove u Dalmaciji. Rat je potrajao mnogo godina. Medjutim postade Sigmund i carem njemačkim, te nije dospijevao, da se puno brine za Dalmaciju. Tako podje Mlečanima za rukom, da su u Dalmaciji redomice osvajali grad za gradom. U njihove ruke dodjoše gradovi: Šibenik (god. 1412.), Trogir (g. 1420.), Spljet (g. 1420.), Nin i Kotor, pa otoci: Brač, Hvar, Korčula itd.

Kako se car i kralj Sigismund više puta nalazio u neprilici zbog pomanjkanja novaca, dodje i on do nedostojne misli. On će naime takodjer Mlečanima prodati svoje pravo na Dalmaciju, koja je i onako za njega već izgubljena. Ugovor bude 8. travnja 1433. sklopljen u Ferrari. Po tom ugovoru dobio je Sigismund od republike mletačke za Dalmaciju 10.000 dukata; osim toga će republika platiti i sav trošak, koji je potreban, da se Sigismund svečano okruni za cara rimskoga.

Tako je dakle kolijevka Hrvatske došla pod vlast republike mletačke. Dalmaciju su izdali pohlepni kraljevi njeni! Lukavi pak Mlečani znali su utvrditi svoju vlast u Dalmaciji. Sve do mira u Campoformiju (19. listopada 1797.) stenjala je Dalmacija pod upravom republike mletačke.

Mletačka vlast u Dalmaciji bijaše isključivo na moru i u primorju. Čitava naime zemlja izmedju primorskih gradova i planine Dinare u današnjoj Dalmaciji ostade i nadalje kraljevini Hrvatskoj. Ali već god. 1463. pade susjedna Bosna, a god. 1483. i Hercegovina. Odsada su Turci iz Bosne i Hercegovine nastojali, da

svoju vlast prošire do mora Jadranskoga. — Turci zapremiše god. 1492. skoro čitav istočni dio Dalmacije do rijeke Cetine, gdje su i onako već prije popalili pitoma sela hrvatska. Narod hrvatski djelomice dopade ropstva turskoga, a djelomice uteče u primorske gradove i na otoke dalmatinske. Ali ni ovdje ne nadje mira. Već god. 1498. razoriše Turci u dalmatinskom primorju grad Makarsku. Slijedeće godine jurišahu na Omiš, a god. 1501. na Šibenik i Trogir. Na sjeveru su Dalmaciju branili utvrdjeni hrvatski gradovi: Klis, Knin, Skradin, Obrovac i Ostrovica. Ovi su gradovi dugo odbijali navale turske; zadnji pade Klis god. 1537. — Time nestade u današnjoj Dalmaciji vlasti kralja hrvatskog, te je ondje Turčin gospodovao na kopnu, a Mlečanin na moru i u primorju. Nije ipak bila sigurna ni mletačka Dalmacija, jer Turci nastavljahu osvajanja svoja. Tako su Turci god. 1538. zauzeli Nadin i Vranu, a god. 1569. opsjedahu i Zadar. Kao mletački podanici spasiše dalmatinski Hrvati sebi život, ali izgubiše imetak, jer su Turci pustošili njihova polja, vinograde i maslinove uljike izvan zidina gradskih. Da ne izgube sve, davali bi mletački podanici svoje posjede u zakup turskim podanicima za trećinu ili četvrtinu ploda. Posve sigurni ne bijahu ni otoci dalmatinski. Oni naime stradahu od gusara turskih, koji bi sa galijama svojim običavali zalaziti i u Jadransko more. Tako je primjerice dvaput nastradao otok Hvar.

A kako je živio narod hrvatski u Dalmaciji? O životu onih Hrvata, koji stenjahu pod jarmom turskim, ne treba ni govoriti. To je život bijedne raje, kojoj ne preostaje drugo, već da patnjama svojim dade odraza u narodnim pjesmama. Nešto bolje bijaše mletačkim podanicima. Nad njima je u ime republike mletačke vladao zadarski providur. On bijaše vrhovni sudac,

upravitelj i vojskovodja. Gradovima dalmatinskim ostade još samo nešto od sredovječne samouprave (autonomije) njihove. Oni sebi biraju 3 veća i 3 manja suca; prvi bi sudili gradjanima, a drugi seljacima iz onoga kotara, koji pripada gradu njihovu. Vijeće se gradsko sastajalo svaka 3 mjeseca, da iznovice bira liječnika, suce, viječnike i kancelara; ono je podjedno sastavljalo proračun, te odredjivalo plaću za gradske činovnike, trošak za škole i druge potrebe. Na čelu grada stoji knez, koga je imenovala republika mletačka. Knez je imao ogromnu plaću; u nekim gradovima dobivao bi i polovicu svega prihoda gradskog. Za prevlast u gradovima bori se plemstvo sa gradjanstvom. Ovu borbu rado podupiru Mlečani, koji onda sigurnije vladaju nad plemićima i gradjanima. Može se ipak reći, da je republici mletačkoj upravo bilo stalo do toga, da iskorijeni plemstvo po gradovima dalmatinskim. Plemići su naime pomno čuvali povlasti, koje im nekada dadoše kraljevi hrvatski, te je republika mletačka vazda sumnjala u vjernost njihovu.

Mlečani su u Dalmaciji udesili takove trgovačke zakone, koji upropašćivahu ovu zemlju. Dalmatinski naime Hrvati morahu sve svoje proizvode (osim vina) prodavati u Mlecima; jednako su u Mlecima morali i kupovati sve, čega nema u Dalmaciji. Jedino im je mletačka republika ostavila otvoren put za trgovinu s Turskom. Ali upravo ova trgovina bijaše veoma teška. Republika nije htjela izgraditi nijedne ceste iz Dalmacije u susjednu Tursku, te se roba morala izvoziti i uvoziti na konjima. Dalmatinski su gradovi ponajviše trebali žita i stoke za hranu. Ovo bi im dovozili na sajmovne dane oni Hrvati, koji bijahu podanici sultana turskog. Naprotiv se u Tursku iz Dalmacije uvozilo: ulje, vino i sol, a iz Mletaka razne obrtnine. Ovakova se trgovina ponajviše vodila u Spljetu, gdje je republika mletačka od nje dobivala godimice do 100.000 forinti čistoga prihoda.

U srednjem vijeku bijaše Dalmacija na glasu radi napretka u obrtu. Ali pod mletačkom vladom nestade gotovo svakog obrta. Najviše je stradalo brodograditeljstvo, jer mletačka republika nije dozvoljavala, da se u Dalmaciji grade veliki brodovi, već samo mali trabakuli. Pošto se male ladjice ne usudjuju ploviti dalje od primorja i otoka, morahu dalmatinski Hrvati upotrebljavati mletačke brodove, ako su htjeli zaći u daleki svijet. Time su pak samo pronosili slavu republike mletačke, koja je i otuda imala najviše koristi.

Hrvati u Dalmaciji morahu republici mletačkoj prinositi i velik porez u krvi. Mlečani su od njih tražili, da preostalu Dalmaciju čuvaju od navala turskih. Ovo je ipak bilo i na njihovu korist. No republika je tražila, da Hrvati čuvaju i samoga dužda (vladara) mletačkog usred Mletaka. Što više: Hrvati su morali služiti takodjer na bojnim brodovima mletačkim. Upravo u ovoj službi odlikovahu se dalmatinski Hrvati krepčinom i smionošću, te se može reći, da je mletačka republika ponajviše njihovom krvi gospodovala na moru. Republika je osobito od plemića dalmatinskih zahtijevala, da služe u mletačkoj vojsci. Vojujući pak po više godina izvan domovine svoje, mnogi se plemići nijesu nikada više ni vraćali u Dalmaciju. Zato i jesu toli naglo propale mnoge plemićke porodice u Dalmaciji, a napose u Zadru.

Prema svemu, što je dosada rečeno, vidi se, da u 16. vijeku nijesu dalmatinski Hrvati provodili sretan život. Pa ipak upravo u to vrijeme pada ondje zametak hrvatske umjetne književnosti. Narodna je pjesma živjela medju Hrvatima od starine; naprotiv se

umjetna pjesma rodila tek početkom 16. vijeka, i to baš u Dalmaciji. Razloga tomu treba tražiti u Italiji. Ondje se u 14. i 15. vijeku razvila talijanska književnost, koja se početkom 16. vijeka podiže do vrhunca svoga. Ovu književnost upoznaše oni Hrvati iz Dalmacije, koji su polazili u Italiju, da se na visokim školama naobraze u svima strukama znanja ljudskoga. Kad bi se ovakovi Hrvati vratili u Dalmaciju, nastojali bi, da na hrvatskom jeziku nasljeduju pjesnička djela talijanska, latinska i grčka. Obično bi hrvatski pjesnici prevadjali pjesme tudjih pjesnika. Nijesu ipak to činili upravo prema riječima izvornika, već po smislu njegovu. Gdjekada bi hrvatski pjesnik uzeo samo po koju misao uzora svoga, te bi joj nadovezao domišljaje svoje.

Najstariji hrvatski pjesnik bijaše Marko Marulić, potomak starinske plemićke porodice spljetske. Marulić se rodio 18. kolovoza 1450. u Spljetu, gdje je izučio i početne škole. Po običaju svoga doba ode Marulić u Italiju, da na sveučilištu u Padovi nastavi nauke svoje. Daroviti Marulić postade učenjakom, te je isprvice na latinskom jeziku pisao učene knjige. Vrativši se u Spljet, počne Marulić pjevati nabožne pjesme na hrvatskom jeziku. Kako je Marulić bio vrlo marljiv, a živio je 77 godina (umrije 5. siječnja 1527. u Spljetu), napisao je mnogo djela. Prvo mu se djelo zove »Judita«, a napisao ga je god. 1500. To je pjesnička pripovijest, u kojoj Marulić iznosi priču o Juditi prema svetom pismu staroga zavjeta. U bibliji staroga zavjeta naučio je Marulić gradju takodjer za pjesmu »Historija od Suzane«. I druge njegove pjesme[1]) imahu svrhu, da čitatelje potaknu na pobožnost. Marulić je neke stvari pisao i u prozi.[2]) To su prijevodi s latinskog jezika.

Tako postade Marulić ocem književnosti hrvatske. Uz njega se — kao uz učitelja svoga — odmah u kolo hvataju mladji književnici hrvatski: Jeronim Papalić, Jeronim Martinčić, Nikola Matulić, Franjo Božičević i drugi. Ovi su pisali ne samo duhovne (pobožne), već i svjetovne pjesme, koje žalibože nijesu doprle do nas, jer se izgubiše tečajem tolikih godina.

Ovdje treba istaknuti, da u ono doba nije u čitavoj Dalmaciji bilo nijedne tiskare. Tko je dakle htio tiskati svoje knjige, morao je poći u Rim, Firencu ili u Mletke. Zato se mnogi pjesnici hrvatski moradoše zadovoljiti time, da svoje pjesme čitaju prijateljima i drugovima svojim. Tako se po gradovima dalmatinskim stvarahu družine za njegovanje pjesništva hrvatskoga.

I na otoku Hvaru bijaše takova družina. Tu se isticao Petar Hektorović, koji se god. 1487. rodio u Starom gradu hvarskom. Hektorović bijaše plemićkoga roda, te je iza smrti oca svoga upravljao velikim imetkom porodice svoje. Dvaput je Hektorović doživio navalu turskoga brodovlja na otok Hvar (godine 1539. i 1571.) Kako je Hektorović živio u prijateljstvu sa suvremenim hrvatskim pjesnicima dubrovačkim, ode im god. 1557. u pohode. Umro je god. 1577. kao starac od 89 godina. — Od njegovih pjesničkih djela sačuvala nam se jedna nadgrobnica, 5 poslanica, te krasan spjev: »Ribanje i ribarsko prigovaranje.« U tome »Ribanju« crta Hektorović značaj siromašnih ali poštenih ribara, koji su uvijek dobre volje i zadovoljni sudbinom svojom. »Ribanje« je za nas važno i radi toga, što je tu Hek-

[1]) Evo im naslova: 1. Urehe duhovne. 2. Dobri nauci. 3. Prigovaranje razuma i človika. 4. Suprot slasti od blaga. 5. Stumačenje Kata. 6. Pjesni duhovhe i bogoljubne. 7. Svit je taština.

[2]) Život sv. Jeronima. Nauci sv. Bernarda k sestri svojoj. O nasljedovanju Isukrsta.

torović iznio 3 stare narodne pjesme, pak im čak zabilježio i napjeve, koji nam se do danas sretno sačuvaše.

Nešto stariji od Hektorovića bijaše njegov rodjak Hanibal Lucić. O životu Lucićevu sačuvalo se tako malo vijesti, da ne znamo ni kad se rodio ni kad je umro. Da je ipak bio naobražen čovjek, to se vidi iz pjesama njegovih. Znamo, da je putovao svijetom već kao zreo muž. U njegovo su doba seljaci na otoku Hvaru dizali bunu protiv plemstva. Lucić je kao plemić držao s mletačkim zapovjednicima, koji su ugušili ovu bunu. — Glavno je Lucićevo djelo: drama »Robinja«. Tu je Lucić obradio priču iz narodne predaje, gdje se prikazuje borba izmedju Turaka i svijeta kršćanskoga. Osim toga je Lucić spjevao 22 »ljubavne pjesmice«, a lijepe su i njegove »poslanice« suvremenim pjesnicima u Spljetu. Ove »poslanice« pokazuju, da je u 16. vijeku postojala duševna zajednica izmedju hrvatskih književnika u Spljetu i na Hvaru.

Lucić i Hektorović bijahu prvaci hvarskih pjesnika. Medju ovima su važniji: Gjuro Parožić i Miša Pelegrinović. Parožić je spjevao »Vlahinju«, a Pelegrinovićeva se »Jedjupka« (posvećena suvremenim dubrovačkim pjesnicima) sačuvala sve dosada. Od ostalih pjesnika hvarskih poznati su nam po imenu: Frano Božičević, Hortenzije i Jerko Bertučević, Franjo Paladinić i Petar Golubinić nijesu doduše sami pjesme skladali, ali su se zato zanimali za hrvatsku književnost. Ovo nam pokazuje, da je već tada hrvatska knjiga imala i prijatelja svojih.

U 16. vijeku razvila se hrvatska književnost i u sjevernoj Dalmaciji. Prvi se javlja Petar Zoranić, rodjen god. 1508. u Ninu. I Zoranić bijaše plemićkoga roda. On ode u Franjevce. On je god. 1536. spjevao »Planine«. To je prvo djelo t. zv. pastirskog pjesništva. Zanimivo je i po tom, što se tu prviput svijesno izriče ideja hrvatske narodnosti. »Planine« su tiskane g. 1569., kad je Zoranić valjda jošte živio.

Zoranićeve »Planine« uze sebi uzorom Juraj Baraković, koji se god. 1548. rodio u kotaru zadarskom. Kao svećenik postade Baraković kanonikom u Zadru. Poslije ode u zavod sv. Jeronima (u Rimu), gdje je god. 1628. i umro. Glavna su mu djela: 1. »Vila Slovinka«, 2. »Draga, rapska pastirica“ i 3. »Jarule«.

Mladji je od Barakovića pjesnik Brno Karnarutić. I on je Zadranin, ali nam je slabo poznat životopis njegov. Spjevao je »Vazetje (Zauzeće) Sigeta grada«. To je prvi junački ep u hrvatskoj književnosti. U njemu prikazuje Karnarutić junaštvo Nikole Zrinjskoga, koji pade god. 1566. braneći Siget od opsade Sulejmana II. »Vazetje Sigeta« je štampano god. 1584., dakle samo 18 godina iza historijskog dogodjaja. Zato se Karnarutić drži istine, pa i Turcima priznaje hrabrost u borbi.

Istodobno je u Zadru živio takodjer hrvatski književnik Šime Budinić, koji umrije god. 1600. kao kanonik. Budinić prvi od Hrvata uzima iz češkoga pravopisa znakove za slova *č* i *ž*, kojih nije bilo u latinici. — Pjesnička je družina postojala i u Spljetu. Ondje pjevaju nabožne i pohvalne pjesme: Petar Divnić i Vjekoslav Baffo. Na otoku Krku živi pjesnik Ivan Vidali, koji šalje pozdrav dubrovačkom pjesniku Nalješkoviću. Ima pak znakova, po kojima se može zaključiti, da je i u Trogiru bila družina hrvatskih književnika.

*

60. Ban Juraj Drašković.

Kad su Turci god. 1527. poharali čitavu Liku i Krbavu, pobjegoše odanle mnoge hrvatske plemićke porodice. Neke od ovih nastaniše se u sjevernijim krajevima hrvatskim. Ovamo uteče iz Like takodjer plemić Bartol Drašković, koji se oženio Anom, sestrom kasnijega biskupa i kardinala Jurja Utješenovića. Bartol Drašković ostavi narodu hrvatskom 3 sina: Jurja, Ivana i Gašpara.

Juraj Drašković rodio se 5. veljače 1515. u Blinji kod današnje Petrinje. Još kao dječak dodje Juraj na dvor svoga ujaka Utješenovića, koji tada bijaše biskup u Velikom Varadinu. Utješenović pošalje mladoga Draškovića u Krakov, da uči mudroslovlje (filozofiju), a poslije u Bolonju, gdje je izučio pravo i bogoslovlje. Potporom ujaka svoga ode Juraj Drašković iz Bolonje u Rim, gdje se uputio u povjest crkve Isusove. Kad se nato vratio kući, slovio je već u crkvi katoličkoj kao uzoran svećenik i velik učenjak. Naskoro postade mladi Drašković kanonikom u Velikom Varadinu, a god. 1546. predstojnikom kaptola požunskog. Kralj Ferdinand I. izabere Draškovića ispovjednikom svojim, te ga učini i savjetnikom svojim. U Požunu je Drašković boravio mnogo godina. Kralj ga je i kasnije veoma odlikovao. Tako postigne Drašković god. 1558. čast biskupa pečuvskog, a god. 1561. ode na veliki crkveni sabor u Trident, gdje je zastupao samoga kralja Ferdinanda. Ovu je službu Drašković vršio veoma časno, te je upravo prednjačio u rješavanju najvažnijih crkvenih pitanja. Osobito se isticao govorničkim darom svojim. U Tridentu su Draškovića smatrali jednim od najodličnijih članova crkvenoga sabora.

Medjutim je u Zagrebu umro biskup Matija Bruman. Da nagradi neumornu djelatnost Draškovićevu, imenuje ga kralj Ferdinand koncem god. 1563. biskupom zagrebačkim. Tako se Drašković vratio u domovinu svoju. Hrvati ne bi mogli sebi ni zaželjeti boljega biskupa od Jurja Draškovića. On je često putovao po svojoj biskupiji, te narod podučavao u vjeri katoličkoj. Podjedno je nastojao oko toga, da narodu hrvatskomu uzgoji naobražene svećenike. Zato osnuje u Zagrebu sjemenište, gdje će se mladići pripravljati za svećenički stališ. Sjemenište je uzdržavao na svoj trošak, te su klerici isprvice i stanovali u dvoru biskupa zagrebačkog.

Nije trajalo dugo, te biskup Juraj Drašković postade ljubimcem naroda hrvatskog. Kad je nato g. 1567. umro ban Petar Erdedi, imenuje kralj Maksimilijan II. zagrebačkoga biskupa i banom hrvatskim. Da bude imao pomoćnika u vojničkim poslovima, dobije ban Drašković i sudruga u banskoj časti: mladoga Franju Frankopana, grofa Slunjskoga. — Početak banovanja Draškovićeva pada upravo u doba, kad je kralj Maksimilijan sklapao mir sa sultanom Selimom. No premda je taj mir bio god. 1567. i sklopljen, ipak bijaše u Hrvatskoj svatko uvjeren, da će opet doći do rata s Turcima. Za taj se pak rat valja dobro pripraviti u vrijeme mira. Zato ban Drašković više puta sazivlje Hrvate na sabor, da stvaraju zaključke glede obrane Hrvatske. Redomice se utvrdjuju gradovi: Koprivnica, Križevci, Varaždin i dr. Osim toga se Drašković morao boriti i proti Beču, odakle su namjeravali, da Hrvatsku sjedine sa susjednim austrijskim pokrajinama. Ta već je čitava krajina u Hrvatskoj i onako bila predana upravi njemačkih časnika, koji su poput Turaka činili nasilja plemićima i kmetovima hrvatskim.

Kako je malo za Hrvatsku vrijedio mir, što ga je kralj sklopio sa sultanom, vidjelo se već god. 1569. Preko Like i Krbave provali u Hrvatsku oko 2700 Turaka. Kod Perušića dočekaju Turke junački Uskoci iz Senja. Uskoka je doduše bilo samo 280, dakle gotovo deset puta manje, nego li Turaka; ali ipak udare oni na Turke toli srčano, da su ih posvema razbili. Medju ostalima zarobe Uskoci i dva Vlaha, koji su već dugo hvatali senjsku djecu, pak ju onda prodavali Turcima. Uskoci ih žive nabiju na kolac, a oko kolca nalože vatru, da se »martolozi« (razbojnici) ispeku.

I Draškovićev drug Franjo Frankopan bijaše glasovit junak hrvatski. Najradje je boravio u svojoj tvrdji (Gore), koja se nalazila izmedju današnje Petrinje i Gline. U Gorama je mladi ban Franjo Frankopan mjeseca srpnja 1571. dao sjajnu gozbu. Dok se on kod stola najljepše zabavljao s prijateljima svojim, donese neki čovjek vijest, da su u taj prijedjel provalili Turci iz Bosne. Vatreni ban nije oklijevao ni jednog časa. On i prijatelji njegovi zamijene čaše mačevima, dignu konjaničke čete (banderije) svoje, te pohrle iz grada. U to je vrijeme doista 330 konjanika turskih palilo i robilo oko nedaleke Hrastovice. Na njih udari junački ban Frankopan, a pomože mu i kapetan Tomo Dornberg, zapovjednik tvrdje hrastovičke. Triput navale Turci, ali budu ne samo suzbijeni, već i posve rastepeni. Junački se ban Frankopan pobjedonosno i sretno vrati u Gore, gdje je onda nastavio gozbu s prijateljima svojim.

Hrvati bijahu posve zadovoljni s vladom banova: Draškovića i Frankopana. O tomu svjedoči zapisnik hrvatskoga sabora, koji se držao 30. listopada 1571. Tu se ističe, da rodoljubni banovi za obranu Hrvatske žrtvuju svoj imetak i ljude svoje. No zato i nijesu Turci za dosadanjeg banovanja njihova mogli osvojiti nijedne tvrdjice, a kamo li koji grad.

Vrline Draškovićeve poznavao je i kralj Maksimilijan II. On je još god. 1569. biskupovu bratu Gašparu Draškoviću podijelio naslov »barun«, čime dospije porodica Draškovića u red velikaša hrvatskih. Poveljom pak od 22. travnja 1572. prodade kralj banu Draškoviću i njegovu bratu Gašparu za 20.000 forinti grad Trakošćan s Klenovnikom. Odsada nose baruni Draškovići naslov »Trakošćanski«. — Kralj je veoma volio i mladoga bana Frankopana. Njemu nadje i zaručnicu: Juditu, kćer velikaša Kerečena. Svadba bi se imala svečano obaviti u moravskom gradu Mikulovu. Koncem god. 1572. krene onamo ban Franjo Frankopan, koga je pratila sjajna svita (družba) velikaša i plemića hrvatskih. No na putu se mladi ban razbolio, te 11. prosinca 1572. nenadano umre u Varaždinu. Sad su ga oni isti njegovi prijatelji mrtvoga pratili na sprovod u Zagreb, mjesto na vjenčanje u Moravsku. Franji Frankopanu bijaše istom 36 godina. Smrću njegovom izumre ona loza porodice Frankopanske, koja je po gradu Slunju nosila pridjev »Slunjski«.

Smrt bana Frankopana iznenadi i ražalosti narod hrvatski. Najviše je za njim žalio upravo biskup Drašković. On zamoli kralja, neka sad i njega oslobodi banske časti. No kralj je uznastojao, da barem umni Drašković ostane banom hrvatskim. Zato ga koncem god. 1572. imenuje nadbiskupom kaločkim. Pošto je u ono doba već Kaloča pripadala Turskoj, ostade Drašković i nadalje u Zagrebu. Kralj zamoli Draškovića 11. veljače 1573., neka zadrži bansku čast. Malo iza toga obnovi kralj bansku vlast, kakova je nekada bila.

Medju tadanjim kanonicima zagrebačkim isticao se junaštvom svojim Franjo Filipović. Narod mu

dade nadimak »delipop«. Filipović je često u boj na Turke vodio čete, što ih je uzdržavao kaptol zagrebački. Početkom god. 1573. spremi se kanonik Filipović za provalu u krajinu tursku. Njemu se pridruže hrvatski plemići: Ivan Vojković i Gabrijel Babonošić; nešto mu vojnika pošalje takodjer pukovnik Vid Halek, koji je tada zapovijedao nad kraljevom vojskom u slavonskoj krajini. Filipović potuče Turke, a zarobi njihove vodje: Ferhad bega i Kurt agu. Pošto su to bili odličniji Turci, morat će sultan za otkup njihov platiti velike svote novaca. Kod razdiobe plijena pripade Ferhad beg pukovniku Haleku, a Kurt aga »delipopu« Filipoviću onoj dvojici drugova njegovih. O tomu bijaše obaviješten i sam kralj Maksimilijan. On naloži 11. veljače 1573. banu Draškoviću, neka procijeni, koliko valja tražiti za otkup Kurt age. Kad bude odnosna svota isplaćena, ima ju Drašković podijeliti tako, da Filipović i Vojković dobiju po dva dijela, a peti dio Babonošić.

Turci su ljuto zamrzili kanonika Filipovića, te stanu vrebati na nj. Još iste god. 1572. postave mu Turci spretnu zamku nedaleko Ivanića. »Delipop« udari ondje odvažno na Turke, ali bude uhvaćen. Velikim veseljem otpreme Turci zarobljenoga kanonika Filipovića u Carigrad. Biskup Drašković se upravo očinski zauzeo, da oslobodi nesretnoga kanonika svoga. Najprije se obratio na kralja Maksimilijana II. s molbom, neka posreduje kod sultana Selima. Početkom g. 1574. dade biskup zarobiti Ibrahim agu, odličnoga Turčina, lih u tu svrhu, da ga sa sultanom zamijeni za kanonika Filipovića. Tomu se poveselio i sam kralj, koji 27. siječnja 1574. odgovara Draškoviću: »Ako Turci otkupe Ibrahim agu novcem, onda će se taj novac upotrebiti za oslobodjenje kanonika Filipovića«.

Ipak su lukavi Turci prevarili i kralja i bana.

Ibrahim aga preuze jamstvo za Kurt agu, koji bijaše procijenjen na 2000 talira, te Kurt aga ode u Tursku, a da nije platio ucjene za otkup svoj. Istim se načinom domognu slobode takodjer Soliman aga i neki Vlah po imenu Perko. Ovu dvojicu zarobiše Draškovićevi ljudi, samo da lakše pribave slobodu kanoniku Filipoviću. Ibrahim aga je obećao, da će za Soliman agu platiti 700 talira, a za Vlaha Perka dati će 1000 talira i jednoga konja. Medjutim je sultan od kraljevih poslanika u Carigradu iznudio obećanje, da će naskoro biti na slobodu pušten Ibrahim aga. Zato kralj Maksimilijan 1. lipnja 1874. zapovijeda banu Draškoviću, neka mu u Beč pošalje Ibrahim agu. U pismu svome ističe kralj, kako postoji opravdana nada, da će biti povraćen i kanonik Franjo Filipović, čim Ibrahim aga prispije na dvor sultanov«. Ban dakako učini po zapovjedi kraljevoj. Tako se Ibrahim aga sredinom god. 1574. domogao slobode. Ali zato nije nitko u Carigradu ni pomišljao na to, da protuusluga zahtijeva oslobodjenje kanonika Filipovića.

Napokon je nesretni Filipović i podvojio o spasu svome. On bijaše duboko uvjeren o tom, da su ga posve napustili kralj Maksimilijan i biskup Drašković. Na jesen god. 1574. prijedje Filipović na vjeru Muhamedovu, samo da se već jednom riješi nesnosnoga ropstva turskoga. O tomu je kralj Maksimilijan 20. prosinca 1574. pisao banu Draškovišu. Kako se ta vijest dojmila bana, vidi se iz odgovora, što ga je 3. siječnja 1575. upravio kralju. »Iz pisma Vašega Veličanstva velikim začudjenjem i još većom boli razabrah, da je onaj nesretni Franjo Filipović u istinu zapao pod tako veliku i nevjerojatnu vlast djavlovu, te je svojevoljno zanijekao Spasitelja svoga. Mi smo doduše to već prije čuli iz čestih pisama Turaka, te iz kazivanja

zarobljenika. Ipak nije medju nama bilo nikoga, tko bi to vjerovao, dok nijesmo vidjeli ovo pismo Veličanstva Vašega ..... Mi, koji poznajemo narav Filipovićevu, nikako se ne možemo uvjeriti, da bi on mogao ustrajati medju onim poganima, ma da ga i učine kakvim velikim begom«.

Biskup Drašković htjede da i shodnim vanjskim načinom pokaže, kako treba kazniti otpadništvo od vjere katoličke. Time htjede predusresti, da se u buduće koji zarobljenik ne bi ugledao u primjer kanonika Filipovića. Najprije dade biskup otpaloga Filipovića izopćiti iz crkve rimo-katoličke, pa to izopćenje proglasiti po svima župama biskupije zagrebačke. Zatim dade do temelja iščupati dva vinograda, što ih je Filipović uživao kao kanonik zagrebački. Iz one pako kurije (kuće), u kojoj je prije stanovao kanonik Filipović, iznesu ljudi biskupovi sve pokućstvo; od toga naprave pred kućom lomaču. koju je potpalio prisutni krvnik. Na istoj ovoj kući razbije narod sve prozore i sva vrata, a biskup ju dade namazati crnom bojom, da svakoga gledaoca vazda sjeća na velik zločin Filipovićev.[1] Sporazumno s kaptolom odlučio je napokon biskup Drašković, da se nikada više ne smije popuniti ono mjesto, što ga je zapremao kanonik Filipović. I doista nije Filipović dobio nasljednika na kaptolu. Ovaj pak dohodak, koji je na taj način preostao od jednoga praznoga kanoničkoga mjesta, namijeniše bi-

[1] Duže vremena ostade Filipovićeva kurija ovako nagrdjena. Isprvice bijaše i bez stanovnika, dok nije ovamo biskup Drašković god. 1576. preselio klerike, koji su do onda stanovali u dvoru biskupskom. Po crnoj boji kuće, u kojoj se odsada nalazilo sjemenište, dadoše Zagrebčani i samomu sjemeništu ime »crna škola». Ovo se ime sačuvalo do dana današnjega, premda više nije sjemenište bojadisano crnom bojom.

skupi i kanonici za uzdržavanje posebnog orguljaša u stolnoj crkvi zagrebačkoj.

Medjutim je sultan imenovao Filipovića velikašem (»zaimom«), te se on kao Mehmed Filipović nastanio u krajini turskoj. Od Mehmeda Filipovića vuku svoju lozu današnji odlični begovi Filipovići u Bosni. Isprvice su se Hrvati pobojali, da će im se otpadnik Filipović osvećivati. O tomu svjedoči takodjer pismo, što ga je nadvojvoda Karlo 19. veljače 1575. pisao banu Draškoviću. »Doznajemo«, veli nadvojvoda »da je odmetnik Filipović, koga zovu i Delipop, stigao u ovu krajinu trusku, te .... propašću prijeti susjednim tvrdjama našim. Njegov dolazak mogao bi biti pogibeljan za Ivanić, Sisak, Križevce i za ona druga mjesta, ... od kojih je neka prije čuvao i upravljao«. No čini se, da je taj strah bio suvišan. Povjest barem nije zabilježila nikakova zločina, što bi ga Filipović učinio na štetu rodjene svoje domovine Hrvatske.

Istodobno je Drašković kao ban hrvatski imao i drugih neprilika. Turci iz Kostajnice udariše god. 1573. dva puta na Bović (kod današnjeg Vrginmosta), a o novoj godini 1574. navale na Kostinju i na Klinac kod Hrastovice. Drašković se sada preplašio, da ne bi Turci osvojili Hrastovicu i Blinju. Dogodi li se to, onda će propasti plodno i gusto naseljeno Turopolje. O tomu piše Drašković 16. siječnja 1574. kralju Maksimilijanu, pa onda dodaje ovako: Hrvati izmedju Kupe i Save, morat će ostaviti zemlju svoju, da ih ne pohvataju Turci iz Bosne, koji su već u ropstvo odveli gotovo sav narod izmedju Une i Kupe. No spomenuti Hrvati namjeravaju radije priznati gospodstvo tursko, nego li da se odsele iz doma svoga. U tolikoj neprilici moli Drašković kralja svoga, neka ga oslobodi teške banske službe ili mu neka bar dade pomoćnika za vojničke

poslove. Kralj Maksimilijan odgovara Draškoviću već 27. siječnja 1574. U pismu se kralj glede Hrvatske izmedju Save i Kupe izrazuje ovako: »Volimo, da taj kraj bude pust, nego li da se njegovi stanovnici pokore neprijatelju... Ti se marljivo zauzmi, da naše pomoćne vojske budu na granici tako smještene, da stanovnici budu što bolje zaštićeni od neprijateljske navale, te ne budu imali uzroka, da se predadu Turcima. Ako pak obrana ne bi dostojala, tad će biti bolje, da se stanovnici odanle maknu i drugamo presele, nego li da ondje borave pod jarmom turskim.

Da ban Drašković bude opet imao druga u vojnim poslovima, imenuje kralj 4. veljače 1574. i Gašpara Alapića banom hrvatskim. Alapić bijaše iz prijašnjih ratova turskih poznat kao velik junak. Postavši pak banom hrvatskim, imao je odmah prve godine dosta posla s Turcima. Već na proljeće 1574. provali Alapić u tursko krajište oko Čazme, gdje navali na tvrdju Balaj. Ovdje je ognjem i mačem sve uništio, mnoge Turke poubijao ili polovio, pa se onda s velikim plijenom vratio kući. Mjeseca travnja 1574. provale Turci iz Bosne u hrvatsku krajinu medju Unom i Kupom, te poharaju veliko Nadaždovo imanje Steničnjak (današnji »Sjeničak« kod Lasinje). Alapić im brzo vrati žao za sramotu. Hrvati su naime odmah iza toga od Hrastovice četovali proti Kostajnici. Sam kralj u pismu od 1. svibnja 1574. izrazuje banu Draškoviću svoje priznanje za revnost, te ga bodri, neka i nadalje hrabro odbija navale turske.

Na jesen godine 1574. zaprijeti velika pogibelj Koprivnici. Prvi je kralj Maksimilijan doznao, da se nešto sprema. Kralj naime 10. rujna piše Draškoviću, da su iz Budima, Pešte, Ostrogona i drugih mjesta otišle mnoge turske čete u Slavoniju, gdje namjeravaju poduzeti kakovu provalu. I doista provali u Hrvatsku do 4000 Turaka, koje su vodili begovi: sigetski, sečenski, kopanski, pakrački i požeški. Turci navale na Koprivnicu, te ju zapale. No kralju bijaše poznato, od kolike je važnosti tvrdja koprivnička za obranu Hrvatske od Turaka iz južne Ugarske i slavonske Podravine. Zato 19. studenoga 1574. piše banu Draškoviću, neka nastoji oko toga, da koprivnička tvrdja bude što prije obnovljena. Upućuje ga, neka ovu stvar iznese na prvi sabor hrvatski, koji će se sastati. Za utvrdjivanje gradova daje Hrvatska besplatne radnike. Neka se dakle ovi radnici upotrebe za učvršćenje Koprivnice. Od svake županije treba odabrati po jednoga plemića, koji će bilježiti za Koprivnicu upotrebljene radnike.

Kralj nije ni slutio, kakva će se graja dići na hrvatskom saboru, koji se sastao mjeseca prosinca g. 1574. O tomu piše kralju ban Drašković ovako: Prigodom proglašenja bana Alapića učinjena je ustavna pogrješka. Kad se naime instalira (ustoličuje) novi ban, treba da kraljevi povjerenici donesu pismo, kojim to kralj javlja staležima hrvatskim (t. j. saboru). Toga pak nije bilo kod instalacije Alapićeve, čime je povriedjen hrvatski ustav. Ovo je valjda i bilo razlogom, što sada na saboru nijesu Hrvati htjeli pristati na to, da za utvrdjenje Koprivnice podadu besplatne radnike. Drašković javlja kralju i to, da neki plemići opet namjeravaju priznati vlast sultanovu, pošto im prijeti gotova propast od Turaka, a kralj ih ne može braniti.

Na Draškovićevo pismo odgovara kralj Maksimilijan 5. siječnja 1575. ovako: Priznaje, da je doista učinjena pogrješka prigodom instalacije bana Alapića. No tomu je kriva jedino kancelarija kraljeva. U buduće se to nikada više ne će dogoditi. Ipak nije u

redu, da hrvatski sabor ne da besplatne radnike za utvrdjenje Koprivnice; na takove radnike naime imadu krajiški gradovi pravo po zakonu, koji već postoji. Namjera pak stanovitih plemića hrvatskih upravo je začudila kralja. Ta dosada se još ni za hrvatske seljake nije čulo, da bi se htjeli podložiti Turcima! Kralj poziva bana Draškovića, neka upotrebi sva sredstva, da se plemići okane ove misli. Tvrdokornika valja i zatvoriti. — Drašković je umirio staleže hrvatske, koji napokon dadoše i radnike za utvrdjenje Koprivnice. Najviše su radili kmetovi iz hrvatske Podravine. Jednako podje banu za rukom, te je plemićima izmedju Kupe i Save izbio iz glave namjeru, da se predadu Turcima. No zato je Hrvatska opet počela krvariti zbog neprestanih navala turskih. Iz Bobovca (Baboča) u južnoj Ugarskoj prijedju Turci 23. srpnja 1575. preko Drave, te oplijene okolicu gjurgjevačku. Mjeseca kolovoza g. 1575. dvaput četovahu oko Koprivnice; tom prigodom zapališe i predgradje koprivničko. Turske provale u hrvatsku Podravinu ponavljahu se takodjer god. 1576. i 1577. Poglavito nastojahu Turci, da zauzmu tvrdju gjurgjevačku. Oni su 14. rujna 1577. uništili i velik dio posade gjurgjevačke; ali uspjeha ne polučiše.

Drašković postade g. 1577. biskupom u G j u r u, a istodobno i k a n c e l a r o m novoga kralja Rudolfa II. čiji otac Maksimilijan II. umre 12. listopada 1776. Sad se Drašković odreče banske časti i preseli u Beč. Kao kraljev kancelar morade Rudolfa II. pratiti na putovanjima njegovim. Kralj je prema Draškoviću imao toliko povjerenja, da ga je god. 1584. imenovao svojim namjesnikom u Ugarskoj. Početkom pako g. 1585. dade papa Siksto V. našemu Draškoviću i čast k a r d i n a l s k u. Drašković se spremao, da kao kardinal posjeti u Rimu papu, s kojim ga je vezalo prijateljstvo

još od sabora tridentinskog. Ali mjesto toga putovanja u Rim pozove Draškovića svemogući Bog na put u vječnost. Juraj Drašković umre 31. siječnja 1587. u Beču. Mrtvo tijelo njegovo bude odvezeno u Gjur, gdje ga sahraniše u onoj divnoj stolnoj crkvi.

61. Nevolje hrvatskih seljaka.

Veliki i mali ratovi, što su ih tečajem 16. vijeka Hrvati gotovo bez prestanka vodili s Turcima, zahtijevahu velike žrtve u krvi i u novcu. Takove su žrtve morali prinositi ponajviše hrvatski seljaci, koji su — izuzevši neke prijedjele — živjeli kao k m e t o v i plemstva hrvatskog. Svaka kmetska kuća morade u rat s Turcima slati po jednoga momka, koji se često nije ni vratio iz rata. Kad bi pak Turci porušili, spalili ili oštetili koji grad hrvatski, trebalo ga je naravno odmah popravljati. Sabor bi hrvatski u takovom slučaju redovito zaključio, neka suci plemićkih kotara tjeraju kmetove na popravljanje tvrdjava. To bijaše dakako nužno, jer je ostatak Hrvatske valjalo cijelim nizom tvrdjava braniti od neprestanih provala turskih. Medju ostalim podigoše kmetovi hrvatski takodjer nasipe oko Ivanića, Koprivnice i Križevaca.

Ali bijednomu kmetu hrvatskom nije bilo dobro ni u mirno doba. Kako je u 16. vijeku živio seljak hrvatski, doznajemo iz pisma, što ga je ostrogonski nadbiskup Antun V r a n č i ć (rodom Hrvat iz Dalmacije) 23. veljače god. 1573. pisao kralju Maksimilijanu II. U tom pismu veli Vrančić, da se bolje i poštenije postupa s marvom, nego li vlastela hrvatska postupaju sa kmetovima svojim. Treba li na polju orati, kopati, sijati ili žeti, onda kmet mora ove poslove besplatno

obavljati najprije svomu zemaljskomu gospodaru (t. j. grofu, barunu ili plemiću). Za sebe smije raditi istom poslije, u koliko mu preostane vremena. Pa i od malene privrede svoje mora kmet plaćati: desetinu crkvi, porez kralju, a svakojake danke vlastelinu svomu. Prema tomu je eto sve živjelo od muke siromašnoga kmeta!

Vremenom se bijedni kmet hrvatski bio već i priučio na teško stanje svoje, premda nije imao ni prava ni slobode. Ta on je napokon trpio isto, što su trpjeli i djedovi njegovi! Ali neki velikaši hrvatski postadoše upravo okrutni. Tako je n. pr. Franjo Tah rek bi bez srca postupao sa kmetovima svojim. O nedjelima njegovim imamo puno svjedoka. Najbolje ga je ocrtao njegov kmet Ilija Gregorić, koga su god. 1573. u Beču triput preslušavali. Gregorić je iznio na vidjelo pravih strahota, što ih je počinio Franjo Tah, gospodar velikih imanja: Susjedgrada i Dolnje Stubice.

Tah se nije zadovoljio redovitim podavanjima kmetova svojih, već je na njih udarao nove namete. Tako n. pr. stade jednom od svakoga kmeta zahtijevati po 22 pinte vina više, nego li se davalo prijašnjim gospodarima. Kad bi Tahu ostario konj, pozvao bi jednostavno k sebi kojega bogatijega kmeta, te bi ga prisilio, da konja kupi pod prvašnju cijenu. — Jednom se Tahu pokvarilo oko 1000 vedara vina. Ovo vino dade Tah razdijeliti medju kmetove svoje, od kojih je onda tražio, da mu plate kao da su primili dobro vino. Tko pak nije htio da plati ustanovljenu cijenu, tomu bi Tah jednostavno oteo konja ili kravu. — Tah je imao vrlo mnogo pasa za lov. Nije ih ipak hranio on, već je zapovijedao kmetovima svojim, neka mu pse gospodski časte. Ako bi se pak slučajno koji pas kod kmeta izgubio ili poginuo, tad je nesretni kmet morao u zamjenu dati čitavoga vola! — Tah nije hranio ni

stoku svoju, već bi i nju dao na hranu siromašnim kmetovima svojim. Gdjekada se dogodilo, da je nestalo kojega konja ili krave. U tom slučaju nije se Tah zadovoljio time, da mu seljaci dadu u zamjenu drugoga konja ili vola. Tah je volio tražiti gotov novac, te bi sasvim po volji procijenio nestaloga konja ili vola. Kako je pak u ono doba siromašan kmet teško smogao zahtijevani novac, lako se razabire otuda, što su takodjer gospoda — dapače i vladari — osjećali veliku nestašicu novca.

Bezdušan Tah bijaše uz to još oduran bludnik. On je naime bez ikakova stida oskvrnjivao lijepe seljačke žene i djevojke. Tahi bi običavao iz Susjedgrada izjašiti u polje, da tobože vidi kmetove kod posla. Ako mu se takovom prigodom svidjela koja žena ili djevojka, odmah bi ju po slugama svojim dao otpremiti u grad. Već prigodom istrage (god. 1567.) pokazaše kmetovi povjerenstvu 14 djevojaka, koje je Tah silovao. Time je okrutan ovaj čovjek dirnuo u obiteljski život bijednih kmetova svojih. Nije dakle čudo, što seljaci nijesu mogli mirno podnašati takova bogumrska djela. Bludnost Tahova bijaše neposrednim povodom, da su kmetovi njegovi god. 1573. digli bunu.

Kmetovi su Franju Taha tužili već god. 1567. Tada je kaptolu zagrebačkomu došla od kraljevskog nadzorništva zapovijed, neka izabere dva čovjeka u povjerenstvo, koje će ispitati zločine Tahove. Kaptol je u tu svrhu izabrao kanonika Franju Filipovića i podžupana Gašpara Draškovečkoga. Ova dvojica obidjoše redomice sva sela, koja spadahu k imanju susjedgradskom i donjostubičkom. Protiv Taha se vodila duga istraga, tečajem koje bijaše preslušano 508 svjedoka. Svi kmetovi svjedočiše suglasno protiv silnika Taha. Ovako se doznalo za sve zločine njegove.

Ipak ostade Tah nekažnjen, jer je na dvoru kraljevskom i na saboru hrvatskom imao mnogo prijatelja. On je dapače poslije spomenute istrage još gore postupao sa kmetovima svojim. Ovi su morali podnašati velike progone i nesmiljene okrutnosti nečovječnoga gospodara svoga. U očajnosti svojoj stadoše kmetovi pomišljati na bunu protiv Taha. Uspjehu se mogahu nadati samo u tom slučaju, ako se kmetovima Tahovim pridruže kmetovi druge gospode hrvatske. Zato se potajno agitiralo po selima susjednih vlastelina, koji su većinom takodjer okrutno postupali sa kmetovima svojim.

Zatiranjem kmetova svojih osobito se odlikovala Barbara grofica Erdedi, udovica bivšega bana Petra Erdeda. Barbara je imala mnogo imanja: Samobor, Okić, Jastrebarsko (Jaska) i Kerestinac u Hrvatskoj izmedju Save i Kupe, a Cesargrad (kod Klanjca) u Zagorju. Nemilosrdna ova grofica zahtijevala je od kmetova svojih, da joj na proljeće rade u polju neprekidno punih 5 tjedana. Kroz čitavo to vrijeme nije Barbara kmetovima davala štogod jesti, već bi oni morali od kuće sa sobom ponijeti jelo. Zbog tolike tlake nijesu kmetovi gotovo ni dospjeli, da štogod rade na vlastitom gospodarstvu svome. Nije dakle čudo, što su danomice propadali tjelesno i postajali sve siromašniji. Pa ipak se banica nije stidjela, da bijednim kmetovima još otima vino, stado i ono malo dobra, što bi im dala slabo obradjena zemlja. Kakove su pak bile posljedice takvoga progona, vidimo iz izvješća, što ga je nadvojvodi Karlu 5. prosinca 1573. podnijela kranjska vlada. U tom se izvješću medju ostalim veli: »Radi velikih poreza, tlake i podavanja — nestade stanovnika u trgovištu Okiću«. Jednako propadahu i druga mjesta.

Siloviti gospodari drže sebi slične sluge i činovnike. Upravitelji imanja Tahovih i Erdedovih bijahu pravi tlačitelji ubogih kmetova. Oni su mogli kmetove mučiti sasvim po volji, jer je gospodar u slučaju pritužbe volio vjerovati slugama, nego li prezrenimi kmetovima. Osobita su nasilja činili oni vlastelinski pomoćnici, koji su od kmetova pobirali odredjena podavanja za gospodare svoje. Takovi bi ljudi činili seljacima velike krivice. Kmetovi su ih morali gospodski hraniti i napajati. U pijanom pak stanju izmišljahu ovi pobirači svakojake muke, kojima će kazniti nedužne kmetove. U tome bi gdjekada znali natkriliti iste gospodare svoje. Zato su kmetovi najviše mrzili upravo pobirače velikaša svojih; u njima gledahu seljaci zaklete neprijatelje svoje.

Bijedni su kmetovi trpjeli nesnosne muke, ne nalazeći nigdje zaštite. Tada i postade rečenica: »Bog je visoko, a kralj daleko!« Napokon se odlučiše, te će pravdu potražiti i u samoga kralja svoga. Tahovi kmetovi podjoše godine 1572. triput u Beč, da kralju Maksimilijanu II. otkriju nevolje, koje moraju podnašati. Izmedju sebe birahu kmetovi poslanike, koji će stupiti pred kralja. Deputacije sastaviše tako, da je svako selo gospoštije susjedgradske i dolnjostubičke dalo po jednoga zastupnika, komu je podjedno platilo putni trošak u Beč i natrag. Jedna je takova deputacija došla pred kralja o Gjurgjevu, a druga o Ivanju god. 1572. Kmetovi su kralju tužili Franju Taha radi nedjelja njegovih; podjedno su u kralja molili pravice i polakšice. Molbenice im je na kralja sastavljao župnik brdovački.

Mora da su teške bile tužbe jadnih kmetova hrvatskih, kad je sam kralj Maksimilijan odlučio, da će ukrotiti krvoloka Taha. U Hrvatsku naime pošalje kralj biskupa vesprimskog i još nekoliko povjerenika svojih

da urede odnošaje izmedju Taka i kmetova njegovih. No kraljevsko se povjerenstvo nije držalo upute kraljeve. Prema izričitoj naime želji Maksimilijanovoj morali bi povjerenici njegovi doći u Susjedgrad i u Donju Stubicu, da pravdu kroje ondje na licu mjesta. Mjesto toga dodjoše kraljevski povjerenici mjeseca siječnja 1573. u Zagreb, gdje se upravo držao sabor, što ga je radi nekih potreba sazvao ban Gjuro Drašković. Povjerenici kraljevi — valjda po nagovoru Taha ili prijatelja njegovih — odlučiše, da će istragu vodili na saboru hrvatskom. Zato pozovu pred sabor takodjer kmetove Tahove. Ali iskusni kmetovi ne htjedoše poći u Zagreb. Mjesto toga poslaše na sabor veoma odlučno pismo. U tome pismu spominju kmetovi, kako su oni već i prije podnijeli kralju tužbe svoje. Jednom se već povjerenstvo kraljevsko i uvjerilo o istinitosti nevolja njihovih (god. 1567.). Pa ipak ne dobiše kmetovi nikakove pravice, niti je Tah bio kažnjen. Zato sada ne idu pred sabor, već otvoreno očituju, da Taha i potomke njegove ne smatraju više gospodarima svojim. Podjedno izjavljuju, da će se rado pokoravati kralju i služiti svakoga, komu ih kralj bude podložio, samo ne Franju Taha.

Kad se ovo pismo pročitalo u saboru, počne Tah vikati i prosvjedovati. Netko odmah iznese prijedlog, neka se Tahovi kmetovi proglase izdajicama, jer se javno bune protiv zemaljskoga gospodara (vlastelina) svoga. Sabor prihvati ovaj prijedlog. Njime je dakle plemstvo kmetovima Tahovim navijestilo rat.

62. Matija Gubec, „kralj seljački."

Kad su kmetovi susjedgradski i donjostubički doznali, da ih je sabor u Zagrebu proglasio izdajicama, te će na njih voditi i vojsku, ljuto se prepadoše. Sada više nije bilo drugog izlaza iz gotove propasti, već dići javni ustanak protiv krvoloka Taha i protiv ostalih obijesnih velikaša hrvatskih.

Na takav odlučan korak poticala je kmetove takodjer velika svadja, koja se porodila medju gospodom hrvatskom. U saboru naime stajahu na jednoj strani velikaši, a na drugoj plemići hrvatski. Prvu je stranku vodio Franjo Tah, uz koga prijanjahu: grofovi Matija i Šimun Keglevići, bogata i moćna obitelj grofova Erdeda, podban Ivan Torčić od Botinovca, Mojsija Homski od Huma, Matija Zalatnoki i Baltazar Prelovski. Protiv Taha stajahu u saboru otvoreno: Stjepan Gregorijanec, Matija Konjski i Mihajlo Kerečenj. To bijahu zetovi Uršule Heningove, koja je tvrdila, da ima pravo na Susjedgrad i Donju Stubicu, pa je radi toga vodila dugu parnicu s Tahom. Pošto su Keglevići pristajali uz Taha, pridruže se Gregorijancu gotovo svi plemići zagorski, koje su vodili: Luka i Mihajlo Sekelji, ovi ljuti neprijatelji braće Keglevića. Na strani Gregorijančevoj nadjoše se takodjer knezovi Zrinjski, kojima je Tah oteo imanje Božjakovinu.

Kmetovi Tahovi spremahu ustanak još od proljeća god. 1572. Najviše su agitirali seljaci iz Donje Stubice. Oni predobiše za bunu kmetove u Brdovcu, Zaprešiću, na Pušći, u Podgori, Susjedgradu i u Stenjevcu. Do 40 kmetova dodje već o Gjurgjevu god. 1572 u Stupnik, koji je spadao pod imanje banice Barbare Erdedi. Kmetovi u Stupniku obećaše, da će od svake kuće dati po jednoga momka, kad bukne općenita se-

ljačka buna. Stubičani pripraviše za bunu takodjer kmetove oko Klanjca. Ovi spađahu pod imanje Cesargrađ, kojim je gospodarila okrutna banica Barbara Erdedi. Po svemu se vidi, da su kmetovi Tahovi tečajem g. 1572. puno radili, te ih početkom god. 1573. nije čisto nepripravne zatekao rat sa gospodom njihovom. Zaključak sabora hrvatskog samo je požurio, da usred zime bukne seljačka buna.

Što su kmetovi hrvatski namjeravali da postignu bunom svojom? Isprvice se govorilo, da seljaci vojuju »za staru pravdu«. Pod ovim razumijevahu pravedno postupanje zemaljske gospode sa kmetovima. Kad se pak pomnožao broj buntovnika, onda seljaci uzeše geslo: »Dolje sa gospodom!« Namjere pobunjenih seljaka doznajemo iz istraga, koje su se vodile poslije bune. Uhvaćeni seljaci hrvatski priznavahu, da su željeli 1. odstraniti sve velikaše, njihove upravitelje i pobirače podavanja kmetskih; 2. uništiti njihove dvorove i kuće, te se ovako 3. domoći slobode, koju uživaju drugi ljudi.

No seljaci su imali i drugih namjera. Željeli su da trgovini otvore put do mora, kako bi lakše i bolje mogli prodavati proizvode svoje. Pošto su ovoj trgovini smetale razne carine i maltarine, odlučiše pobunjeni kmetovi, da će ukinuti pobiranje carine i maltarine. Ivan Svrać, jedan od prvaka čitavoga pokreta, izjavio se na istrazi ovako; »Da smo gospodu pobijedili, osnovali bismo u Zagrebu posebnu carsku vlađu. Ovdje bismo sami pobirali daće i poreze, a sami bi se brinuli takodjer za očuvanje granica od provala turskih«. Seljaci odlučiše, da će ostati vjerni svojemu kralju Maksimilijanu. Oni će rado služiti njemu i nadvojvodi Karlu (bratu kraljevu), ali nikomu drugomu.

Za vodju svoga izabraše buntovnici čestitoga čovjeka izmedju sebe. To bijaše Matija Gubec, rodom

iz Donje Stubice u Zagorju. Kao kmet krvoločnoga Franje Taha pretrpio je Gubec sve patnje, jer je Tah najviše bijesnio upravo u Donjoj Stubici. Pošto je u Stubici bio zametak čitave »seljačke bune«, urediše ondje buntovnici takodjer privremenu vladu svoju. Vrhovno će sudište zastupati: Matija Gubec, uz koga se spominju jošte Ivan Pasanec i Ivan Mogaić. Kad bi koji kmet — bilo u kojem selu — štogod pogriješio, vodili su ga na sud u Stubicu, da mu sude spomenuta trojica. Ovi su u drugim selima imenovali kapetane, koji će se brinuti oko reda, a podjedno voditi i čete seljačke. Takovim kapetanom bijaše Nikola Kupinić u Susjedgradu, Jakob Fratrić u Stupniku, Juraj Kovač u Novakima, Ivan Karlovan u Stenjevcu, Ivan Strelač i Gjuro Sorko u Podgori, Matija Miličević i Šantalić na Pušći, Ivan Turković u Zaprešiću, a Ilija Gregorić, Mihajlo Gošetić i Šajnović u Brdovcu.

U seljačku vojsku dadoše pojedina sela po 20, 30 i 50, a neka dapače i 100 vojnika. Biskup Ivan Liszthy javlja ostrogonskomu nadbiskupu Antunu Vrančiću, da su hrvatski seljaci na noge digli 16.000 vojnika. Jednako je o broju vojnika seljačkih sudila takodjer štajerska vlada, koja se odmah bojala, da će hrvatski kmetovi provaliti u susjednu Štajersku. — Ratnu je osnovu izradio Ilija Gregorić, vrhovni vojvoda seljačke vojske. Prema toj osnovi treba da glavna vojska ostane u Stubici uz Matiju Gubca. Ilija će Gregorić samo s nekoliko tisuća seljaka provaliti u južnu Štajersku i u Kranjsku, da pobuni slovenske kmetove. Gregorić se naime nadao, da će Slovenci pomoći Hrvatima u borbi protiv gospode. Kako je pri tome prošao, vidjet će se kasnije.

Na glas o »seljačkoj buni« prepadoše se gospoda hrvatska. Tada je banom bio zagrebački biskup Draš-

ković. On (1. veljače god. 1573.) javlja kralju Maksimilijanu, da sada Hrvatskoj prijeti veća pogibelj od seljaka nego li od Turaka. I on ističe, da buntovnika imade veoma mnogo: daleko više, nego li plemićke vojske. Pobunjeni su kmetovi bijesni i ratoborni, te bi se lako moglo dogoditi, da u zdvojnosti stanu (radi blizine) šurovati s Turcima.

Prvih dana mjeseca veljače god. 1573. prijetila je propast gospodi u Zagorju. Kmetovi osvojiše Tahov utvrdjeni grad u Donjoj Stubici, gdje udariše i glavni tabor vojske svoje. Istodobno pade u ruke buntovnika takodjer Cesargrad. Osvojiše ga pobunjeni kmetovi banice Barbare Erdedi, koji su u okolici toga grada palili i rušili sve, što je spadalo pod gospoštiju cesargradsku. Tom je prigodom postradao i Klanjec, a nekadanji krvopije kmetski (n. pr. špan u Cesargradu) izgubiše glavu. — Mali plemići zagorski pomagahu pobunjene kmetove. Time se htjedoše osvetiti velikašima, koji bijahu protivnici njihovi. Plemićima bijaše mnogo stalo do toga, da što više štete pretrpe n. pr. Šimun i Matija grofovi Keglevići, zatim Tah, Erdedi i Petar Ratkay. Dokazima je utvrdjeno, da su neki plemići isprvice zbilja podupirali seljake protiv Taha. Možda je to bilo i neposrednim povodom, što se seljačka buna tako brzo raširila po Zagorju i po hrvatskoj Posavini.

Zauzevši nekoliko vlastelinskih gradova, domogla se u njima seljačka vojska svakovrsnog oružja. U Stubici i u Cesargradu nadjoše kmetovi takodjer nekoliko lumbarda i topova na kotače. [Inače bijahu seljaci naoružani dosta slabo. Mnogi su imali samo sjekiru, kijaču ili mlat, a tek se neki ponosili mačem ili puškom. Računalo se, da izmedju Zlatara i Donje Stubice stoji oko 10.000 za boj spremnih kmetova.

Vodjom bijaše Matija Gubec, komu seljaci dadoše pridjevak »beg«. Valjda je ovaj pridjevak dao gospodi hrvatskoj povoda, te su u svijet rasturili lažnu vijest, da su pobunjeni kmetovi Matiju Gubca izabrali »kraljem seljačkim«. Tako tvrdi i glasoviti suvremeni povjesničar Isthvanfi, koga su u tome pripovijedanju naslijedovali i kasniji pisci. Ipak to nije istina. Da je Gubec bio proglašen kraljem seljačkim, sigurno bi za to znali Ilija Gregorić i Mihajlo Gušetić. Ali ova dvojica to odlučno poriču na istragama, koje su Nijemci poslije bune — uz grozno mučenje — vodili protiv njih. Samo je Gušetić izjavio, kako se pripovijedalo, da će kmetovi izabrati Gubca kraljem seljačkim. Bez dvojbe je Matija Gubec bio pametan i dobar čovjek, kad ga eto svi seljaci jednodušno priznavahu glavom privremene vlade svoje.

Pošto je opasnost bila svakim danom sve veća, nije ban Drašković smio oklijevati. U ono je doba imao ban hrvatski moć, da u slučaju potrebe digne na oružje čitavo plemstvo. I sada pozove ban Drašković velikaše i plemiće hrvatske, neka priberu sve sile svoje, da unište seljačku bunu, dok se još nije raširila po čitavoj Hrvatskoj. U najkraće vrijeme dovedoše plemići 800 konjanika. Bilo bi se sakupilo i više plemićke vojske, da se nije ustegnuo dio plemstva zagorskoga. Drašković prizove takodjer bansku vojsku, koja je činila posadu u tvrdjavama na granici turskoj. Tako se do 8. veljače u Zagrebu sakupilo oko 5000 vojnika.

No tko će tu vojsku voditi protiv seljačkih buntovnika? Po zakonu bi ju mjesto bana imao voditi vrhovni kapetan kraljevstva hrvatskoga. Ali tada nije u Zagreb mogao stići vrhovni kapetan Šimun grof Keglević, koga upravo podsjedahu kmetovi u njegovom gradu Loboru! Zato ban Drašković odredi,

neka ovu vojsku vodi Gašpar Alapić, banski namjesnik u vojničkim stvarima. Alapić se upravo vratio iz Posavine, gdje je 6. veljače kod Kerestinca potukao 3000 pobunjenih kmetova svoje sestre: banice Barbare Erdedi. Bansku plemićku vojsku povede Alapić 8. veljače ravno prema Stubici, gdje se nalazio Matija Gubec sa seljacima.

Tako dodje 9. veljače 1573. do krvavoga boja u onoj krasnoj dolini, koju s jedne strane zatvara visoka Zagrebačka gora, a sa druge strane pitomi brežuljci stubički. Turčin osvaja zemlje hrvatske, a Hrvati se eto zatiru sami! Alapić i Gubec pripravljahu vatrenim govorima vojnike svoje na što jači otpor. Gubec je seljake podsjetio, da će sada kucnuti čas, koji mora odlučiti sudbinom njihovom. Pobijede li seljaci, granut će sunce slobode i pred njihovim vratima. Pobijede li pako gospoda, onda će za seljake slijediti nove muke. Alapić je istodobno vojnike svoje sokolio, neka se ne plaše velikoga broja seljaka. »Ta ovi su ljudi jedva ostavili plug i ralo, te pograbili oružje. Nevješti su i bez ikakova reda. Zato ćemo ih lako natjerati u bijeg!«

Iza toga započe ljuta bitka kod Donje Stubice. Kao vješt vojvoda — Alapić je zgodno razredio vojsku svoju. U sredinu postavi pješake i strijelce, a sa strane brojno konjaništvo. Velikom vikom navališe plemići na seljake. Velik su pokolj učinili konjanici Alapićevi. Seljacima doduše podje za rukom, te su ubili Vladislava Plovdina, vodju konjanika plemićkih; ipak su ljuto stradali ponajviše upravo radi toga, što im je manjkalo konjaništvo. Borba je potrajala 4 sata, kad li Alapić napokon prodre u tabor seljački. U tom boju pogibe vrlo mnogo seljaka; još više ih pade u ruke plemićke. Osobito su konjanici plemićki pohvatali mnogo seljaka. Medju potonjima bijahu takodjer: Matija Gubec, Andrija Pasanec, Vinko Lepoić i Nikola Pozebec, koji živi padoše u ropstvo plemićko.

Kmetovi bijahu dakle pobijedjeni, a time utišana i »seljačka buna«. Sada je slijedila grozna osveta. Uhvaćene seljake osudjivahu plemići na smrt, a nesretnike bi odmah i vješali po bližnjem drveću. Isthvanfi pripovijeda, da je na nekoj divljoj kruški visjelo 16 kmetova! Plemići poštediše život samo nekim uhvaćenim seljacima; ali ovima bi odrezali uho i nos, da nakaženo lice služi kasnijim naraštajima kao uspomena na slavnu pobjedu gospode njihove! — Tako je poslije »seljačke bune« zaredao plač po selima zagorskim. Žene plakahu za izgubljenim muževima, a djeca za povješanim hraniteljima. Odsada je bijedni kmet još više trpio od vlastelina, mučitelja svoga. Najljuće je dakako opet bjesnio krvolok Franjo Tah. Susjedni su časnici njemački molili Boga, neka kazni okrutnu gospodu hrvatsku.

Matiju Gubca i druge vodje »seljačke bune« dovedoše plemići na sud u Zagreb. Pošto se izgubiše istražni spisi, znademo za sudbinu samo nekih seljaka. Plemići osudiše na mučeničku smrt: Matiju Gupca i Andriju Pasanca. Gubec je na stratištu morao gledati, kako ubijaju Pasanca. Poslije toga dodje red na Matiju Gupca. Najprije su ga usijanim (razbijeljenim) kliještima okrutno izmučili, a onda mu — kao tobožnjemu „kralju seljačkom" — postavili na glavu usijanu željeznu krunu. Kad je Gubec već izdisao, rasjekoše mu krvnici tijelo na četiri strane.

63. Ilija Gregorić, vojskovodja seljački.

Kad su Turci oko god. 1550. preko Kupe provalili u Kranjsku, zarobiše u Ribniku medju ostalim takodjer seljaka Iliju Gregorića. Ilija se naskoro oslobodio ropstva turskoga. Bojeći se pak, da ga Turci ne bi opet uhvatili, nije se Ilija vratio u Ribnik, gdje je prije toga bio podanik grofa Frankopana. Mjesto u rodno selo svoje — ode Gregorić u Brdovec kod Zagreba. Pošto je pak u te strane pribjegao iz Turske, dadoše mu Brdovčani nadimak »Pribjeg«.

Kao kmet gospoštije susjedgradske, bavio se Ilija Gregorić ponajviše četovanjem. Služio je za plaću u vojsci Ivana Lenkovića, vrhovnoga kapetana krajine hrvatske i slavonske. Četujući po susjednim krajevima turskim, narobio je Ilija dosta svakovrsnog blaga. Time je u Brdovcu mogao sagraditi lijepu kuću i urediti vinograd, a imao je i polja i konja i krava. Medju seljacima steče veliko štovanje zbog vještine svoje u vojničkim poslovima.

Gregorića je isprvice poštivao i Fr. Tah, koji postade gospodarem Susjedgrada i Donje Stubice god. 1564., kad je umro Andrija Hening Teufenbach. Tah je za ženu imao Jelenu Zrinjsku, sestru slavnoga bana Nikole Zrinjskoga, junaka sigetskog. Godine 1567. dade Jelena Zrinjska od kmetova svojih sastaviti posebnu četu za četovanje po krajini turskoj. Ovu je četu vodio Ilija Gregorić; ali bijaše nesretan, jer su Turci zarobili njega i čitavu četu njegovu. Ipak i ovajput podje Iliji za rukom, te je sretno utekao iz ropstva turskoga. No odsada je i on ćutio progon Franje Taha, koji je kmetovima činio svakojaka nasilja. Tah otme Gregoriću vinograd, konje i krave, te mu time nanese štetu od 200 dukata, što je u ono vrijeme bilo veoma mnogo.

Uslijed toga se Ilija Gregorić prometnuo u opasnoga neprijatelja krvoloku Tahu. Iskustvom svojim znao je Ilija svjetovati ostale kmetove, što im valja činiti, kad će planuti buna. Nema sumnje, da je Ilija spadao medju glavne pokretače »seljačke bune«. Pošto je pak Ilija za ratova turskih stekao veliku vještinu u vojničkim prilikama, povjeriše mu vodstvo pokretne vojske seljačke.

Gregorić je odmah sastavio ratnu osnovu. Glavna će vojska ostati u Zagorju uz Matiju Gubca. Tamo izmedju Susjedgrada, Stubice, Klanjca i Zaboka sabralo se već 29. siječnja 1573. nekoliko tisuća oboružanih kmetova. Odavle će Ilija sa 1000 kmetova provaliti u susjednu štajersku Posavinu, da na noge digne kmetove, koji pripadaju gospoštiji trgovišta Brešce. Poslije toga će povećanu vojsku svoju razdijeliti u dva dijela. Jedan dio poći će u Kranjsku, da pobuni kmetove oko Krškoga, Kostanjevice, Metlike i Novoga mjesta, pak da se onda s Kranjcima vrati preko Kupe u Hrvatsku. Ilija se nadao, da će do toga vremena potpuno dozreti buna kmetova okićkih, samoborskih i jastrebarskih, kojima je puno zla činila njihova gospodarica: Barbara, udovica bana Petra Erdeda. Istodobno će sam Ilija Gregorić drugi dio čete svoje iz Brežaca povesti u Sevnicu, Radeče, Laško i Celj, da ondje pobuni kmetove štajerske. Pojačan Štajercima — vratit će se Ilija preko Rogaca u Zagorje, da ovdje onda preuzme vodstvo čitave seljačke vojske.

Slovenci su kao kmetovi trpjeli veoma mnogo, jer su gospodari njihovi — većinom Nijemci — pravili svakojaka nasilja. Zato se Kranjci i Štajerci već više puta i pobuniše protiv gospode svoje. Poznate su nam bune štajerskih i kranjskih kmetova od godine

1503., 1513, 1515., 1516., 1517., 1525. i 1526. Hrvatski su kmetovi dobro poznavali jade slovenskih drugova svojih. Mogli su dakle računati na potporu njihovu u borbi „za staru pravdu“. Već godine 1572. dodjoše u Brežce hrvatski seljaci: Nikola Bartolić, Andrija Vlašić i Grgur Drvodilić, da bune ondješnje kmetove. Tada nijesu uspjeli, jer se kmetovi slovenski ne usudiše sami dići protiv gospode svoje. Trebalo im je prije dati pravi i sigurnan dokaz, da će ih poduprijeti Hrvati.

Upravo ova točka pokazuje, da je Ilija Gregorić smislio izvrsnu ratnu osnovu. Pobunjeni seljaci hrvatski prijedjoše 2. veljače 1573., rijeku Sutlu. Stupivši tako na štajersko zemljište, udariše Hrvati svoj tabor kod neke crkve blizu Dobrave. Još isti dan počnu se oko njih kupiti kmetovi štajerski. Poput munje se po južnoj Štajerskoj raširila vijest, da su došla braća Hrvati, koji će sada razviti zastavu slobode ....

Drugi dan — 3. veljače — podjoše kmetovi hrvatski naprijed na Brežce. Bez zapreke udjoše Hrvati u samo trgovište. Stanovnici ih ljubezno primiše i okrijepiše. Samo se gradski upravitelj Gašpar Posinger zatvorio u tvrdi svoj grad. Odavle je istoga još dana javio gospodaru svomu Krištofu Gallu u Celje, da su kmetovi hrvatski provalili u Brežce. Stanovnici trgovišta pridruže se Hrvatima, a buna se raširi po čitavoj okolici. Posinger ističe u pismu svome, da će on rastjerati buntovnike, ako mu Gall pošalje barem 200 vojnika.

Ilija Gregorić nije htio da vrijeme gubi osvajanjem grada u Brežcima. Njemu bijaše u prvom redu stalo do toga, da na noge digne što više kmetova slovenskih. Zato on Posingera jednostavno pozove, neka tvrdjavu u Brežcima predade dobre volje, pa neka stupi

u četu buntovnika. Kad je Posinger na taj poziv odgovorio pucnjavom iz topova, ostavi Ilija trgovište Brežce.

Združeni kmetovi — hrvatski i slovenski — podjoše štajerskom Posavinom prema Videmu. Njihov je broj putem neprestano rastao. Da sebi osiguraju prijelaz u Kranjsku, otimahu kmetovi putem sve prevozne brodove na Savi. Osim toga se osvećivahu uhvaćenim gradskim upraviteljima i pobiračima danaka, jer su ovi činili kmetovima najviše zla i nepravde. Oko 2000 kmetova dopre u okolicu Pilštajna, gdje se odmah na noge diže čitav narod. Mnogi se kmetovi pridružiše buntovnicima takodjer od straha, da ne izgube imetak svoj.

U ono je doba Štajerskom, Koruškom, Kranjskom Istrom, Goricom i Trstom upravljao nadvojvoda Karlo, brat cara i kralja Maksimilijana II. Doznavši za bunu hrvatskih i slovenskih kmetova, brzo je nadvojvoda Karlo uvidio takodjer veliku pogibelj, koja odatle prijeti zemaljskom poretku. Već 3. veljače 1573. javlja on iz Graca vladi kranjskoj, što se dogadja u južnoj Štajerskoj. Nadvojvoda upozoruje gospodu kranjsku, neka dobro pripaze na kmetove svoje, da ne bi zapodjenuli kakav dogovor s hrvatskim ili štajerskim buntovnicima. Ako bi se pak stali buniti i kranjski kmetovi, tad ih valja oprezno umiriti bez upotrebe vojničke sile. — Nadvojvoda je želio, da bude bliže buntovnicima, kako bi lakše za sve doznao i potrebite zapovjedi izdavao. Zato se odmah seli iz Graca u Maribor gdje ga nalazimo već 4. veljače. Iz Maribora piše nadvojvoda Karlo barunu Herbertu Auerspergu, koji bijaše tada zemaljski kapetan u Kranjskoj i vrhovni zapovjednik hrvatske krajine. U tome pismu zapovijeda nadvojvoda Auerspergu, neka odmah iz Ljubljane šalje u Brežce malu posadu (24 vojnika) s potrebitom mu-

nicijom, te neka bez prekida bdije nad svakim korakom buntovnika. Od njega očekuje nadvojvoda obavijesti o svemu, što će se dogoditi: bilo po danu, bilo po noći.

I doista su vlade u Štajerskoj i Kranjskoj velikom brzinom poradile oko toga, da „seljačku bunu" uguše odmah u zametku njenom. Štajerska je vlada već 4. veljače izdala općenit poziv na vojnu. Osim toga stade oružati 1500 puškara (pješaka) i velik broj konjanika, da ih pošalje u Maribor na raspolaganje nadvojvodi Karlu. I kranjska je vlada na oružje pozvala sve stanovnike.

Medjutim se Ilija Gregorić s vojskom svojom 4. veljače primaknuo Videmu, gje se i utaborio. Nasuprot Videmu — na desnoj obali Save — nalazi se kranjsko trgovište Krško. Gregorić je želio, da ovdje jedan dio vojske njegove prijedje preko Save u Kranjsku. Da mu to bude moguće, trebalo je da predobije gradjane u Krškom, jer su oni imali na Savi most od ladja. Zato je Ilija više puta osobno pošao u Krško, da ondje ugovara sa gradjanima. U ime stanovničtva Krškoga pregovarahu postolar Jure Planinec i neki Osvald. Napokon se dogovoriše, da će gradjani u Krškom hranom i zairom pomagati buntovnike.

Na večer 4. veljače vratio se Ilija iz Krškoga u Videm. Tu je u sučevoj sobi javio kapetanima svojim, da će sutradan u jutro jedna četa njihova preko mosta prijeći u Krško, dočim će on sam druge čete povesti prema Sevnici. Da olakša put prvoj četi, koja treba da preko Krškoga, Kostajnice i Metlike podje naokolo do Jastrebraskoga, valja predobiti Uskoke. U Gregorićevoj se vojsci od prvoga početka nalazio neki Uskok, po imenu Marko Nožina. Ovaj zamoli Iliju, neka po njemu pošalje pismo Uskocima u Žumberku, jer ima nade, da će se i ovi pridružiti buntovnicima. Ilija ga posluša, te svomu pisaru Drmačiću zapovjedi, neka napiše zgodan poziv Uskocima. S ovim pismom podje Marko Nožina bez oklijevanja na put u Žumberak.

Drugi dan — 5. veljače — u jutro podijelila se vojska Ilije Gregorića u dvije čete. Veći dio (oko 200 kmetova) odvede kapetan Nikola Kupinić u Krško, a manja se četa (do 500 kmetova) zaputi s Ilijom prema Sevnici. Čim su buutovnici stigli u Krško, odmah se oko njih počeše kupiti kranjski kmetovi iz okolice. Da se osvete pobiračima kmetskih podavanja, provaljivahu Kranjci u plemićke dvorce, gdje bi sve rušili ili plijenili. Pri tome je nastradalo takodjer nekoliko ljudskih života. Nijesu ipak bijesnili dugo! Barunu I. Thurnu podje naime za rukom, te je brzo odstranio veliku pogibelj od Kranjske. Dok su naime njemačka vlastela od straha bježala sa svojih imanja u kranjskoj Posavini, sabirao je čete svoje barun Thurn, kapetan Uskoka i zamjenik baruna Auersperga.

Sabravši po prilici 500 vojnika, pohiti barun Thurn prema Krškomu. Već 5. veljače o podne provali Thurn u Krško sa dvije strane. Prestrašeni i slabo naoružani seljaci nijesu se mogli dugo braniti. Neki pogiboše u nastalome boju, a drugi udariše u bijeg. Ove su progonili bijesni Uskoci, koji mnogo seljaka zatjeraše i u Savu. Pred konjanicima Thurnovim zakloni se 15 bunkovnika u neki toranj. Odávle je neki Nikola, sin kovača iz Brdovca, pucao i ubio viteza Danijela Lassera, kapetana bihaćkog. Radi toga se Uskoci poslije boja ljuto osvetiše gradjanima u Krškom. Poklali su mnogo ljudi, žena, dapače i djece, a oplijenili sve kuće osim 4. Jedva ih je primirio barun Thurn, koji bijaše i onako posve zadovoljan, što je buntovnike tako brzo istjerao iz Kranjske. Vladi je izvijestio, da je kod Krškoga poginulo 300 seljaka.

Istodobno je Ilija Gregorić sa svojom četom kretao prema Sevnici. Na putu se zaustavio kod Reichenburga. Spazivši buntovnike, — silno se preplašio Welzer Niedewelcz, vlasnik Reichenburga. Nije mu ipak Ilija učinio nikakove štete. Pogodiše se tako, da su buntovnici pustili Welzera na miru uz uvjet, da im dade pečenoga vola i dvije bačve vina. Stigavši poslije podne 5. veljače u Sevnicu, pridružio je Gregorić vojsci svojoj sve stanovnike toga mjesta. Ivanu Grediću, upravitelju imanja Radeče, poručiše buntovnici, neka se veseli, jer da će doći k njemu u goste. Ilija nije ipak pošao u Radeče, već je s vojskom svojom prenoćio na imanju gospodje Klobner kod Leisberga, zapadno od Planine. Mjesto Ilije dodje u Radeče neki Andrija Hribar, koji onamo donese pijetlovo pero kao znak buntovnika. Nato se odmah pobuniše u Radečama svi kmetovi grofa Lamberga zajedno sa španom svojim.

Prema osnovi Gregorićevoj razvio se 5. veljače takodjer ustanak kmetova, koji stanuju po susjednim gorama štajerskim. Pavao Šterc, bravar ispod Kunšperga, podje sa kmetom Filipom Kukečom u okolicu grada Herburga, gdje stade kmetove poticati na bunu. Nije ih trebao dugo nagovarati. Kmetovi se pobune, te Jurja Zupena izaberu kapetanom svojim. Preko Frackenburga i Pilštajna povede Šterc pobunjene kmetove do Planine. Putem je četa rasla, jer joj se pridruživahu ostali kmetovi.

Istodobno je dozrio ustanak kmetova oko Bizelja i Pišeca. Ovim je kmetovima isprvice zapovijedao njihov kapetan Krištof Pustak. Kad je pak ovaj obolio, zamijeniše ga: kapetan Petar Zupan iz Reichenburga i Filip Višević iz Pišeca. Ovi buntovnici bijahu u savezu sa glavnom vojskom hrvatskih kmetova u Zagorju. Zato su i čete njihove ostale kod kuće, da

čekaju Iliju Gregorića, koji će se ovuda vraćati u Zagorje.

Noću izmedju 5. i 6. veljače doznade Ilija, da je Nikola Kupinić hametom potučen u Krškom. Ova ga vijest ljuto preplaši. Ilija se bojao dulje ostati u štajerskoj Posavini, gdje bi ga lako mogli stići Uskoci Thurnovi. Zato odmah u jutro 6. veljače krene sa svojih 600 ljudi prema Planini, da se u gorama štajerskim združi sa Štercom.

Sa 120 pobunjenih kmetova stiže Pavao Šterc 6. veljače u selo Gore. Ovdje bijaše samostan. Gladni ljudi zatraže od redovnika hrane i pića, jer da sada sviće kmetski dan. »Ima nas već 60.000 u društvu!« vikahu kmetovi. »Prestat će daće i ropstvo, a svanuti sloboda naša!« — Istodobno dodje u Planinu 600 do 700 pobunjenih kmetova. Ovamo doleti i neki glasnik iz Pilštajna, koji donese groznu vijest: »Turci provališe u Štajersku, te se već nalaze kod Drachenburga!« Kao da je grom ošinuo pobunjene kmetove. Prestrašeni razidju se na sve strane, a u Planini ostade samo 60 domaćih buntovnika Kad je za to doznao Pavao Šterc, dojuri iz Gora u Planinu, da umiri prestrašene kmetove. No Planinci uhvate Šterca, te ga predadu Stjepanu Sibenaicheru, upravitelju grada u Planini.

Ilija Gregorić stiže s vojskom svojom 6. veljače poslije podne u Gore. Ovdje mu poglavar samostanski pročita pismo, što ga je čas prije dobio od Sibenaichera iz Planine. Doznavši iz toga pisma, da dolaze Turci, nije se Ilija ni najmanje uplašio. »Turaka se ne treba bojati« reče Ilija. »Ta na imanju Keglevića i Ratkaja ima 3000 naoružanih seljaka hrvatskih, koji će Turke sigurno zaustaviti!« Više je Iliju uznemirila vijest, da je uhićen Pavao Šterc. Da ga spasi iz zatvora, zaputi se Ilija s vojskom svojom bez okli-

jevanja u Planinu, kamo stiže pod večer. Noć sprovede Ilija kod župnoga dvora u Planini. Sutradan — 7. veljače — u jutro podje Ilija sa 40 kmetova pred grad, te po trojici seljaka pozove Sibenaichera, neka na njegovo poštenje i vjeru izadje iz grada na dogovor. No Sibenaicher se nije usudio da izadje iz grada. Medjutim se u vojsci Ilijinoj raširila vijest, da je Kupinić hametom potučen kod Krškoga. Preplašeni seljaci počeše nato vikati, neka ih Gregorić odmah vodi natrag u Zagorje, gdje se nalazi glavna sila pobunjenih kmetova hrvatskih. Ilija se dade nagovoriti, te iz Planine krene prema Pilštajnu.

No zimi se uzmiče polagano! Dan je kratak, a po sniegu se teško stupa. Na večer 7. veljače stiže Ilija s vojskom svojom jedva do Pilštajna. Ovdje je prenoćio, te se u jutro 8. veljače zaputi dalje prema Drachenburgu. Želio je samo da što prije prijedje preko Sutle, jer odmah tamo kod Cesargrada naći će vojsku hrvatsku.

Gregorićev uzmak ipak nije uspio. Gjuro pl. Schrattenbach, kapetan celjskoga četvrta (okružja), doznade valjda od Sibenaichera, u kakvom se položaju nalazi Ilija Gregorić. Odmah u jutro 8. veljače 1573. pojuri Schrattenbach s konjanicima svojim prema Pilštajnu u potjeru za Ilijom. Schrattenbachu se pridružio grof Dietrichstein s oklopnicima (kirasirima). U Drachenburgu nadje Schrattenbach jošte konjanike Makse Rueppa; neke pako kmetove oko Bizelja i Kunšperga uze na silu pod zastavu svoju. Kod sv. Petra pod Kunšpergom stigoše gospoda štajerska izmučenu vojsku Ilijinu. Tu dodje do kratkoga boja, koji se veoma zlo svrši po Iliju Gregorića. Mnogi seljaci pogiboše u boju. Druge poloviše konjanici, koji su ih odvukli u tamnice

celjske. Samo nekim seljacima podje za rukom, te su utekli iz boja.

Ilija Gregorić se spasio još za vremena. Uz njega bijaše takodjer njegov drug Mihajlo Gušetić. Da uzmognu brže bježati u Hrvatsku, uze Ilija dva konja u župnom dvoru kod sv. Petra. Gospoda štajerska izdadoše za Ilijom tjeralicu. Osim toga je i barun Josip Thurn raspisao nagradu od 500 forinti onomu, tko će uhvatiti Iliju.

To bijaše valjda razlogom, što se Ilija Gregorić nije usudio poći u Stubicu k vojsci Matije Gubca. Preko Zagorja projaši Ilija sa Gušetićem i dopre do Gradeca kod Križevaca. Ovdje se svratiše k plemiću Matiji Rozaliću, kod koga ostaviše konje svoje. Ilija reče Rozaliću, da će k njemu doći po konje, čim se ta stvar malo zaboravi. Iz Gradeca htjede Ilija poći u Koprivnicu, ne bi li ondje našao kakvu zaslužbu. Mihajlo pak namisli uskočiti u Tursku. Ali kod Križevaca padoše obojica u ruke haramija (narodnih vojnika). — Krajiški časnici otpraviše Gregorića i Gušetića na istragu u Beč. Pošto je naime Ilija bio upućen u sve tajne »seljačke bune«, nadahu se gospoda, da će od njega doznati mnoge potankosti. Iliju su preslušali triput: 11. travnja, 4. svibnja i 11. svibnja 1573. Za prvoga i drugog preslušanja staviše ga na muke. Ilija je govorio sasvim otvoreno o uzrocima »seljačke bune«, a jednako i o tečaju bune. Drukčije se ponio Gušetić, koga su takodjer dvaput preslušavali. Ovaj kukavac je svu krivnju bacao na Gregorića. — Istom 1. lipnja 1574. otpraviše Gregorića i Gušetića u Zagreb, da im se ovdje sudi. Gregorić je svu krivnju uzimao na sebe, moleći za život svoga druga Gušetića. I ban Drašković se zauzeo za Gušetića u pismu, što ga je 29. rujna 1574. pisao kralju Maksimilijanu. Što se

dalje dogodilo, toga ne znamo. Gušetić je po svoj prilici izmaknuo smrti. No Ilija Gregorić je bez dvojbe glavom platio svoje vodstvo seljačke vojske.

64. Ferhad paša bosanski.

Rijetko je kada Hrvatska imala tako opasnog neprijatelja, kakav joj bijaše Ferhad Sokolović, koji je Bosnom upravljao od godine 1574. do 1582. Ferhad postavi sebi zadaću, da će granicu hrvatsko-bosansku pomaknuti od rijeke Une prema Kupi. Ništa ga nije plašilo, što su Hrvati upravo izmedju Une i Kupe imali mnogo tvrdjava i tvrdjica, da se lakše brane od provala turskih. Ferhada nije dapače smetalo ni to, što je sultan turski 3. listopada 1573. produljio mir s kraljem Maksimilijanom II.

O novoj godini 1575. provali Ferhad paša preko Une. Turci su plijenili i pustošili oko grada Cetina, gdje pade od njihove ruke mnogo Hrvata. Tada je hrvatskom krajinom upravljao barun Herbard Auersperg, zemaljski zapovjednik u Kranjskoj. Auersperga opomene kralj Maksimilijan neka bolje čuva krajinu hrvatsku, jer će Turci — osokoljeni ovim uspjehom — naskoro opet doći. Auersperg udesi sve, kako je najbolje znao, pak ode u grad Bruck na Muri. Ovdje se 15. kolovoza 1575. sastadoše izaslanici Kranjske, Koruške i Štajerske, da vijećaju o zajedničkoj obrani od Turaka. Na tome je saboru glavnu riječ vodio Herbard Auersperg.

Dok je još trajao sabor u Brucku, upotrebi Ferhad paša odsutnost Auerspergerovu, te se spremi za provalu u Hrvatsku. Sabravši 2000. do 3000 Turaka, podje Ferhad paša opsjedati grad Bihać na Uni.

Kasnije se Ferhad paši pridruže takodjer begovi iz Livna, Požege i Pakraca, te alajbeg iz Belaja. Premda je tako znatno porasla vojska Ferhardova, nije ipak mogao zauzeti tvrdoga Bihaća. Zato napusti dalnje opsjedanje, te s vojskom svojom krene dolinom rijeke Korane prema Kupi. Ferhad je naime želio, da kod Metlike provali u Kranjsku.

Medjutim je Auersperg 4. rujna u Brucku primio sigurne vijesti o provali Ferhad paše. Zato bez oklijevanja ostavi sabor u Brucku, te se vrati u Kranjsku, da preduzme mjere, koje su potrebne za obranu krajine hrvatske.

Iz Podbrežja (Freithurn) na Kupi zapovjedi Auersperg časnicima hrvatske krajine, neka sa četama svojim što prije dodju u Tušilović. To se mjesto nalazi na pol puta, koji danas vodi iz Vojnića u Karlovac, a na ušću rijeke Radonje u Koranu. Uzevši sa sobom 40 do 50 konjanika i svoga sina Vuka, zaputi se Herbard Auersperg iz Kranjske u Hrvatsku. Na večer 21. rujna stiže Auersperg u dvor hrvatskoga plemića Tušilovića, po kojemu je današnje selo Tušilović dobilo ime svoje. U Tušiloviću nadje već Auersperg nekoje krajiške časnike (Weixelberg, Tettau, Čadeš, Gusić, Ensthaler, Purgstaller i Julije Zadranin). Ovamo je i uskočki kapetan Josip barun Thurn poslao 200 do 300 Uskoka. Čitava je vojska ipak mogla brojiti tek nekoliko stotina ljudi. Veći dio krajiških četa imao je istom doći.

Po uhodama svojim doznade Ferhad paša, da se Auersperg nalazi na ušću Radonje u Koranu, gdje da očekuje krajiške čete, s kojima će sustaviti Turke. Zato Ferhad odluči, da će na Auersperga navaliti prije, nego li sakupi oveću vojsku. U tu svrhu pošalje Ferhad paša noću od 21. na 22. rujna oko 1000 Turaka prema

rijeci Radonji kao prednju četu svoju; za njom pak povede on sam glavnu vojsku tursku. — Auersperg se i sam bojao noćne navale turske. Južno od Tušilovića nalazila se tvrdja Budački, a izmedju ove i Korane bijahu šumom obrasla brda. U ta brda pošalje Auersperg straže svoje, da izvide, ne dolaze li s ove strane Turci. Straže ne naidjoše nigdje na neprijatelja; zato Auersperg dozvoli vojsci, da počiva u taboru na rijeci Radonji.

Nije ipak Auersperg mogao usnuti. Mučila ga je teška briga: Što li će biti, ako ovdje na njega udare Turci prije, nego li mu stignu očekivane čete? Još bijaše noć, kad li Auersperg probudi sluge svoje. On im zapovjedi, neka urede sve, što je nužno za boj. Naskoro se ispunila slutnja Auerspergova. Nešto prije zore začuje se hitac iz puške. To je nedvojben znak, da se negdje u blizini nalaze Turci. Auersperg odmah uzjaše konja svoga, koji je za čudo ovajput drktao. Zbog toga se uplašio mladi sin Auerspergov, te je Auersperg imao dosta posla, dok je umirio malodušnog sina svoga.

Kako je i naravno, Auersperg htjede doznati, gdje se nalaze Turci. U tu svrhu odabere Ivana Vojkovića i 4 odvažna Hrvata, koji su poznavali okolicu, te ih pošalje prema onoj strani, odakle je dopro prasak puške. Ne mogavši pak dočekati povratak njihov, zaputi se i nestrpljivi Auersperg sa 60 konjanika u ona brda, kamo je sinoć odaslao straže svoje. To bijaše svakako nepromišljen korak njegov, jer kod Budačkoga upade u zasjedu tursku. Kao priznati junak ne htjede se Auersperg spasiti bijegom prema taboru svomu, već smiono udari na Turke.

Po običaju svome dignu Turci užasnu viku. Ali ni to nije moglo uplašiti junačkoga Auersperga, koji iz

puške ubije dva časnika turska. Malo po malo opkole Turci sa svih strana četicu Auerspergovu. Ipak se Auersperg neustrašivo borio, držeći u ruci crvenu zastavu sa slikom Isusovom. No Turci ubiju konja Auerspergova, te je sada nastupio i konac borbi. Mnogi Turci nastojahu, da Auersperga uhvate živa, ne bi li za njega dobili masnu otkupninu. U tom času odrubi neki Turčin mačem glavu Auerspergovu, koju odmah ponese Ferhad paši. Medjutim se upravo Ferhad paša najviše veselio, da će Auersperga dobiti živoga u svoje ruke, te onda postaviti veliku ucjenu na glavu njegovu. Zato dade odmah od ljutosti pogubiti ubojicu Auerspergovu.

Kad se u taboru na rijeci Radonji razabralo, da Auersperg bije s Turcima boj kod Budačkoga, pohite mu u pomoć Uskoci i drugi vojnici. No sad su već i Turci razvili čitavu silu svoju. Nije dakle čudo, što je malobrojnu vojsku krajišku zadesio ljut poraz. Preko 100 Uskoka pogibe u boju ili pade u ruke turske. Junačkom smrću pogiboše: kapetan Weixelberg i poručnik Tettau. Mladi pak Vuk Auersperg i desetak drugih časnika krajiških dopanuše ropstva turskoga, te su kasnije rodjaci njihovi morali Ferhad paši isplatiti velike otkupnine za oslobodjenje njihovo.

Iza ove pobjede kod Budačkoga dade Ferhad paša nesmiljeno opustošiti sav prijedjel oko Steničnjaka. Nato prodru Turci dolinom Korane do Dubovca, pa dalje uz Kupu sve do Metlike u Kranjskoj. Na tome putu porobiše i popališe Turci 16 sela, a pohvataše 1000 ljudi.

Mjeseca travnja 1577. prijedje Ferhad paša sa 7000 Turaka preko Une i dodje pod Hrastovicu. Tada je Hrastovica bila važno mjesto u Hrvatskoj, pošto je Turcima branila put iz Bosne u Turopolje. Hrastovica se sastojala iz četiri dijela; to bijahu gornja

i donja tvrdja, pa trgovište (varoš) i utvrdjeni samostan. Za obranu Hrastovice bijahu gradjene još dvije tvrdjave: Klinagor (koje se ruševine danas zovu »Klinac grad«) i Peć (danas »Pecki grad«). Ferhad paša je na Hrastovicu najprije udarao topovima; kad pak to nije djelovalo, dade istodobno jurišati na sva četiri dijela Hrastovice. No uzalud mu bijaše sav posao, jer je hrabra posada (100 haramija i 20 njemačkih plaćenika) sretno odbila sve navale turske. Ferhad paša dade od ljutosti zapaliti tvrdju Peć. Na odlasku od Hrastovice pogubiše Turci do 150 Hrvata.

Više uspjeha postiže Ferhad paša mjeseca lipnja god. 1576. Tad su Turci bez velikog napora zauzeli Bužim. To bijaše ogromna tvrdja na visokom brdu. Koncem lipnja 1576. provali u Hrvatsku neki Kapidži paša, koji je iste ove godine već dvaput (mjeseca siječnja i veljače) robio i palio uz rijeku Koranu i oko Steničnjaka. Sada pak navali Kapidži paša na rudama bogato Gvozdansko. Puna 3 dana dade paša iz topova pucati na tvrdju, koju je branilo 60 haramija. Posadi gvozdanskoj pomagahu i rudarski radnici, te se Kapidži paša morade vratiti neobavljena posla.

Početkom srpnja g. 1576. zauzeše Turci tvrdjicu Gradac kod Cazina, a 18. srpnja padnu i pod sam Cazin. Pošto se u cazinskoj tvrdji nalazila samo mala posada, a Turci udariše veoma naglo, zauzeše bez velikog otpora i ovu znamenitu tvrdju. Odmah iza toga navale Turci takodjer na Ostrožac. Ova se tvrdja nalazila ondje, gdje je i sada, t. j. na rijeci Uni izmedju Krupe i Bihaća. Turci su čitav dan jurišali na Ostrožac, koji je ipak obranio junački Ivan Bogdanić, zapovjednik tvrdje i posade.

Turci iz Bosne nijesu u Hrvatsku provaljivali jedino zato, da osvajaju, već i zato, da plijene i pustoše.

Povjest nam u drugoj polovici god. 1576. spominje 5 ovakovih provala turskih. Svakiput su Turci odvodili mnogo stoke i ljudi, popalili kuće, a opustošili polja i vinograde. Poput Turaka provaljivahu iz Bosne u Hrvatsku takodjer »Vlasi« ili »martolozi«, koji su najradje hvatali ljude, žene i djecu, da ih prodadu u ropstvo tursko. Ove se provale opetovahu mjeseca srpnja i kolovoza 1577. Turci bi znali osvanuti i na takovim mjestima, gdje se nitko nije ni nadao dolasku njihovu.

Ferhad paši dobro dodjoše ove provale u krajinu hrvatsku, jer su one podupirale osnovu njegovu. Narod se naime hrvatski uplašio, da će sav dospjeti u ropstvo tursko. Da tomu izbjegnu, počeše oni Hrvati izmedju Une i Kupe ostavljati djedovinu svoju, tražeći sebi sigurnija obitavališta u zapadnoj Hrvatskoj i Ugarskoj, te po susjednim krajevima austrijskim. Time pak znatno pade obranbena snaga hrvatske krajine, jer je nestalo stanovnika izmedju tvrdjava. Odsada će krajinu braniti gotovo jedino krajiške posade i straže po gradovima. Ali ova vojska bijaše malobrojna, a uz to i ozlovoljena, jer nije dobivala pogodjene plaće. Uzalud su vojnici prijetili, da će ostaviti pogibeljnu službu po gradovima na krajini hvatskoj. Ništa ne postigoše ni time, što su nekoliko puta pješice išli u Ljubljanu, da izmole potrebitu hranu i zasluženu plaću.

Na jesen god. 1577. spremahu se bosanski Turci na veće poduzeće. Beg iz Livna dodje 23. rujna s vojskom svojom u Udbinu. Po Hrvatskoj se raširila vijest, da će u Udbinu doći takodjer Ferhad paša, te će onda zajedno krenuti na Bihać, da osvoje važnu ovu tvrdjavu na Uni. Istodobno se Kapidži paša spremao za provalu u hrvatsku krajinu izmedju Une, Gline i Korane. Ove vijesti bijahu razlogom, da su krajiške posade i straže ostavile tvrdje: Podzvizd, Peći, Ajtić, Sturlić,

te gornju i dolnju Kladušu. Kad nato 29. rujna god. 1576. dodju ovamo Turci, stave oni odmah svoje posade u Podzvizd i u obadvije Kladuše.

U ovo je doba krajinom hrvatskom upravljao potpukovnik Ivan Auersperg, rodjak poginulog Herbarda. Po zakonu bi zapovjednik krajine morao uza se imati 600 konjanika. No Auersperg nije dobivao toliko novca, koliko bijaše potrebno za uzdržavanje i plaćanje tolikih ljudi. Zato je kod sebe držao samo 300 konjanika. S ovom se četom utaborio Auersperg u Steničnjaku, odakle morade gledati, kako Turci osvajaju krajinu hrvatsku. Imajući premalu vojsku, da štogod obrani, tužio se Auersperg staležima kranjskim, da je prava sramota, kako se krajiški gradovi prepuštaju Turcima.

Medjutim dodjoše u turske ruke takodjer tvrdje Bojna i Sračica. Kapidži paša htjede zauzeti i grad Smrčković, koji se nalazio blizu rijeke Gline, a nedaleko od Kladuše. No ljudi iz okolice utekoše za vremena u tvrdju, te se Turci moradoše zadovoljiti stokom njihovom. Nato je Kapidži paša 2. listopada 1577. harao prijedjel do Korane. Ovdje ugrabiše Turci i sve pokretno dobro, dočim se ljudi zakloniše u šume, pećine i utvrde. Istodobno je beg iz Livna provalio sve do Lukovdola na Kupi, paleći i robeći uboga sela hrvatska. Sam Auersperg piše kranjskim staležima, da će se Kranjskoj ljuto osvetiti, što se tako slabo brine za obranu Hrvatske, toga bedema svoga.

Kapidži paša dodje 3. listopada 1577. pred grad Hresno, koji se nalazio na rijeci Glini, sjeverno od Kladuše. Krajiška posada obrani Hresno od navale turske. Odmah sutradan podje Kapidži paša pod Gvozdansko. Tri dana opsjedahu Turci tvrdju gvozdansku, ali je ipak nijesu mogli zauzeti.

Pod konac god. 1577. nastave bosanski Turci osvajanja svoja. Najprije navale na grad Ostrožac i silom ga zauzmu 13. studenoga. Naprotiv im ne podje za rukom namjera, da zauzmu tvrdju Izačić (izmedju Bihaća i Drežnika).

U turske ruke pade i grad Zrinj, slavna kolijevka knezova Šubića-Zrinjskih. Turci su po uhodama svojim doznali, u koje vrijeme običavaju haramije iz Zrinja polaziti u okolicu, da sakupljaju hranu. Kad je na takav način 20. prosinca 1577. u Zrinju ostalo malo branitelja, udare na tvrdju sakriveni Turci, te ju bez velike muke i osvoje.

Odmah početkom god. 1578. spreme se bosanski Turci za dalnje osvajanje. Do 2000 konjanika turskih provale 11. siječnja u sela, koja pripadahu imanju Steničnjak. Dok su ovdje Turci robili i palili, jurišalo je 800 konjanika tvrdju Budački i varoš pod njom. No time Turci samo odvratiše pozornost od Gvozdanskoga, na koje istodobno udari Kapidži paša s Vlasima bosanskim. Već 13. siječnja osvojiše Turci tvrdju i rudnike. Pad Gvozdanskoga bolno je iznenadio Hrvate.

Oko 12. veljače 1578. namjeravahu bosanski Turci zauzeti i Steničnjak. Triput provališe u okolicu toga grada, te polove 800 ljudi i mnogo drugog plijena; ali tvrdje nijesu mogli zauzeti. No zato osvojiše početkom travnja grad Drežnik; time je Bihać izgubio svezu sa Slunjem i Kranjskom, te mu je zaprijetila pogibao od nestašice hrane.

Tako su eto bosanski Turci u krajini hrvatskoj osvajali grad za gradom. I to se dogadjalo usred mira, koji je na papiru postojao imedju sultana turskog i kralja hrvatskog. Kralj Masimilijan i njegov nasljednik Rudolf plaćahu sultanu turskom svake godine po

30.000 dukata, kako bijaše ugovoreno još god. 1568. Slali su mu redovito i godišnje darove; ali sve ovo nije izmučenoj Hrvatskoj moglo donijeti mir. Uzalud se (god. 1577) kraljev poslanik Ungnad kod sultana Murata potužio, što Ferhad paša bosanski otimlje pogranične gradove hrvatske. Sultan je odgovorio, da zauzetih gradova ne može kralju vratiti jedino zbog toga, što su u njima već Turci sagradili mošeje svoje!

Napokon je kralj Rudolf dozvolio nadvojvodi Karlu, da oružanom silom otme Turcima spomenute gradove na krajini hrvatskoj. Karlo je vladao u Štajerskoj, Koruškoj, Kranjskoj, Istri i Gorici. U ovim zemljama počne nadvojvoda sabirati vojsku svoju. On zamoli i dobije pomoći takodjer od sabora hrvatskog. Nije ipak nadvojvoda Karlo osobno sudjelovao na toj vojni. Vrhovno zapovjedništvo nad svojom vojskom povjeri nadvojvoda barunu Gjuri Kevenhülleru, koji bijaše zemaljski glavar u Koruškoj. Pošto Karlo nije sam vodio ovu vojnu, izdade on početkom kolovoza 1578. naputak, kojega se imade držati Kevenhüller. Glavna će mu biti zadaća, da osvoji gradove, koje su Turci god. 1576.—1578. zauzeli na krajini hrvatskoj. Nato mora poduzeti sve, što je potrebno, da Bihać postane branikom čitave ove krajine. Zato treba Bihać: 1.) bolje utvrditi; 2.) u tvrdju staviti dosta vojnika i oružja i 3.) pobrinuti se, kako će se Bihać redovito opskrbljivati hranom.

Barun Kevenhüller krene 13. kolovoza 1578. iz Metlike u Hrvatsku sa četama nadvojvode Karla. Kod Kaštela Herendićeva (danas sv. Petar na Mrežnici) združi se Kevenhüller s hrvatskim banom Krstom Ungnadom, koji je doveo 4900 Hrvata. Ovamo dodjoše takodjer zapovjednici hrvatske i slavonske krajine: Ivan Ferenberg i Vid Halek. Čitava je vojska

brojila 9600 pješaka i konjanika, 18 topova s potrebitim brojem topnika, 500 kopača za nasipe i mnogo vojnika, koji su čuvali prtljagu. Po nalogu Karlovu navijesti nato Kevenhüller 21. kolovoza formalni rat Ferhad paši bosanskomu.

Prolazeći gorovitim krajem, kuda nijesu vodile dobre ceste, dodje kršćanska vojska 27. kolovoza u Slunj. Odavle pošalje Kevenhüller naprijed kapetana Jurja Križanića sa 200 husara i haramija hrvatskih. Križanić pojuri prema Drežniku, gdje je stajala posada turska. Ova se predade istom onda, kad je pred tvrdju došla čitava vojska kršćanska. Kevenhüller odmah šalje nadvojvodi Karlu vijest o zauzeću Drežnika. Ali sada nastupiše za njega i teži dani. Vojsci je uzmanjkalo hrane, a ljudi je ne mogu nigdje naći, jer su Turci prijašnjih godina opustošili čitavu okolicu.

Ban hrvatski, koji je — po starom običaju — vodio prvu četu, krene 1. rujna prema Cazinu. U toj se tvrdji nalazio Ferhad paša bosanski, koji dočeka Hrvate. Nastade boj, u kojemu se ban ponio viteški. Kada pak na bojište stiže i Kevenhüller s ostalom vojskom, uzmakne Ferhad paša. Sada pade u kršćanske ruke Cazin s hranom i sa strjelivom. Vojska se u Cazinu dva dana oporavljala, a 3. rujna podje na Ostrožac. Turska posada uzmakne iz tvrdje, podmetnuvši u gradski toranj mnogo puščanoga praha i goriva, da kršćanska vojska ode u zrak zajedno s tornjem. Ovu je nesreću otklonio kapetan Juraj Križanić, koji za vremena doznade namjeru tursku.

Iza toga podje Kevenhüller proti Bužimu. Tu se nalazila jača posada, a tvrdja je i onako teško pristupna, jer stoji na 325 metara visokom brdu. Kevenhüller pozove Turke, neka se predadu; ali uzalud. Bužimski naime dizdar (zapovjednik tvrdjave) doznade,

da kršćanska vojska nema dosta hrane, dočim Ferhad paša u Bosni sakuplja veliku silu. Zato je dizdar odlučio, da će Bužim braniti tako dugo, dok mu u pomoć ne dodje Ferhad paša. Osim toga se u kršćanskoj vojsci pojavila i griža, od koje stade pomirati mnogo ljudi. Bolest i glad bijahu uzrokom, da su neke čete odlazile kući. Uslijed svega toga spade kršćanska vojska brojevno na toliko, da je koncem rujna imala samo 4000 ljudi. Kad se nato izvjesno doznalo, da prema Uni kreće Ferhad paša s velikom vojskom turskom, odustade Kevenhüller od dalnje vojne. U osvojene gradove (Drežnik, Cazin i Ostrožac) stavi Kevenhüller posade, pak se onda s preostalom vojskom vrati prema rijeci Mrežnici.

Poslije ovog uzmaka Kevenhüllerova pojavi se zbilja Ferhad paša bosanski na rijeci Uni sa 24.000 Turaka.[1] Ferhard krene 27. rujna 1578. pred Cazin, pa dade iz topova bez prekida pucati na tvrdju. Posada se junački branila puna 3 dana; istom 1. listopada predade Cazin uz pogodbu, da slobodno smije otići iz tvrdje. Odmah iza pada Cazina poleti Ferhad paša pod Ostrožac. I ovdje udarahu Turci na tvrdju tako dugo, dok se posada nije 3. listopada predala pod uvjetom slobodna odlaska. Medjutim su Turci ipak na putu oplijenili posadnu vojsku, te u ropstvo odveli 4 žene, desetak vojnika i porkulaba (zapovjednika tvrdje).

Sad se Ferhad paša počeo brinuti, kako će utvrditi vlast svoju u osvojenim gradovima. Svagdje dade popraviti razvaljene ili ostećene utvrde, a u gradove stavi jače posade s dovoljnom količinom oružja i hrane.

[1]) Medju ovim Turcima nalazilo se takodjer mnogo »Vlaha« koje Ferhad paša dovede iz Stare Srbije. Vlasi su vukli topove i gradili tvrdjave.

Od svega zemljišta na lijevoj obali Une sastavi Ferhad paša t. zv. unsko krajište tursko. Grad Ostrožac postade sijelom ovoga novog sandžaka turskog. Veći dio toga sandžaka ostade i nadalje pod vlašću turskom, te još i danas pripada Bosni (t. zv. bihaćka krajina). Po dolinama i izmedju brojnih tvrdjava u tome kraju naseli Ferhad paša mnoge „vlaške" porodice, koje ovamo dodjoše iz Stare Srbije.[1])

Ferhad paša ostade u Bosni do god. 1582., kad ga je sultan imenovao namjesnikom svojim u Budimu (nad turskom Ugarskom). Kad se Ferhad god. 1588. vratio u Bosnu, prenese stolicu bosanskih namjesnika iz Travnika u Banjaluku, da laglje osvaja u Hrvatskoj. No brzo se Ferhad paša opet zaputio u Budim, gdje ga iz potaje probode njegov rob.

65. Ban Krsto Ungnad.

Kad se Juraj Drašković god. 1577. odrekao banske časti, ostade njegov drug Gašpar Alapić još nekoliko mjeseci banom hrvatskim. Bez obzira na Alapića stade u Hrvatskoj svu vlast sebi svojatati kraljev namjesnik: nadvojvoda Karlo. Naskoro ostade Alapić bez ikakove moći. Što će mu dakle i banska čast? Kako bijaše Alapić odlučan čovjek, brzo nadje zgodu, da izigra nadvojvodu Karla, koji krnji moć bansku, a prema tomu i ustav.

Kralju je trebalo pomoći sabora hrvatskog, da se uzmognu podići neke tvrdje na granici hrvatskoj. Napose je trebalo, da sabor odredi besplatne radnike za

[1]) Mnogi od ovih Vlaha počeše naskoro pregovarati s krajiškom upravom, kako bi iz Turske prebjegli u Hrvatsku. To se kasnije doista i zbilo.

dovršenje utvrda u Koprivnici. Zato kraljev brat — nadvojvoda Ernesto šalje koncem god. 1577. na hrvatski sabor svoje povjerenike, koji će zatražiti spomenutu pripomoć. Ernestovi povjerenici bijahu: Juraj Drašković (tada već biskup gjurski), Vid Halek (zapovjednik slavoske krajine) i Servacije Teufenbach. Staleži hrvatski na saboru dadoše ovu izjavu: Pošto banu manjka *potpuna* moć njegova, nema u našem kraljevstvu nijedne zakonite oblasti; zato ni mi ne možemo u ime kraljevine Hrvatske ništa dati.

Na tom saboru izaberu Hrvati poslanike, koji će kralja Rudolfa II. i nadvojvodu Ernesta zamoliti, neka se pobrine, da ban dobije *punu vlast* svoju. Ovi su poslanici (po imenu: Petar Ratkay, Petar Herešinski i protonotar Petričević) imali takodjer svrhu, da kralja upute, kako Hrvati nipošto ne će, da nad banom imadu kakvoga kraljevskog namjesnika, već jedino osobu kraljevu. Kad je za sve ovo doznao nadvojvoda Karlo, pobojao se veće sramote, pa zamoli kralja, neka ga liši namjesničke časti u Hrvatskoj. Kralj bez oklijevanja prihvati ostavku Karlovu. Ali se na dvoru kraljevskom dobro znalo, da je čitavu ovu stvar udesio ban Gašpar Alapić. Zato je morala slijediti takodjer promjena na na banskoj stolici. Mjesto Alapića postade početkom god. 1578. banom hrvatskim *barun Krsto Ungnad*.

Hrvati se nijesu radovali imenovanju Ungnadovu već zato, jer bijaše tudjinac (Štajerac). Ungnad je doduše imao takodjer u Hrvatskoj imanja svoja, ali se ipak pisao »barun celjski«, te nikada nije zamolio, da ga sabor hrvatski unese u listinu velikaša hrvatskih. Ungnad se morade na dvoru prisegom obvezati, da će se na banskoj časti zahvaliti, čim to bude kralj od njega privatno zatražio. Obvezao se Ungnad i na to, da će u svemu slijediti kraljeve i Karlove namjere.

Tako se dakle ovaj Nijemac odrekao slobodne volje svoje samo zato, da postane banom hrvatskim.

Krsto Ungnad preuze bansku vlast 5. veljače 1578. Kod instalacije (uvoda) se opazilo, da Ungnad nema ni banskog banderija, čime su se do onda ponosili svi banovi hrvatski. To je ogorčilo Hrvate, radi čega izostade svako običajno veselje prigodom svečane instalacije banove.

Brzo je kralj Rudolf pokušao, da okrnji veliku moć bansku. Kralj naime učini svoga strica — nadvojvodu Karla — stalnim upraviteljem svih vojničkih posala u Hrvatskoj. Osim toga izdade kralj 25. veljače 1578. naputak, gdje se nalaze i ove riječi: »Što se tiče vojničkih posala, ima se nadvojvodi Karlu u naše ime pokoravati takodjer ban Hrvatske i Slavonije sa čitavom njemu podredjenom vojskom, zatim staleži (dakle plemstvo) i pučki ustanak u Hrvatskoj i Slavoniji«. Kad se doznalo za odluku kraljevu, digne se čitava Hrvatska na obranu staroga ustava svoga. Plemstvo počne Ungnadu predbacivati, da ne zna čuvati čast i moć bansku, da Hrvatsku želi pripojiti Štajerskoj, da se odrekao naslova »ban Dalmacije« i da će nadvojvoda Karlo banskoj vlasti oduzeti hrvatsko Primorje. Naskoro se Hrvatima pružila zgoda, da obrane ugled bana svoga.

Nadvojvoda Karlo htjede naime, da stvarno provede vojničku svoju premoć u Hrvatskoj. On se godine 1578. spremao na veliku vojnu, da Turcima otme gradove, koje su god. 1576. do 1578. zauzeli u krajini hrvatskoj. Na tu vojnu pozove on takodjer Hrvate. Kao poslanik nadvojvodin dodje 15. srpnja 1578. na hrvatski sabor pukovnik Vid Halek. Po njemu je nadvojvoda Karlo molio dvoje: 1. neka se hrvatski staleži — dobro naoružani — prije Lovrenčeva zapute u tabor,

da sudjeluju u vojni, koja će Hrvatskoj donijeti mnogo koristi. 2. Neka sabor odredi živež, koji je potreban za ovu vojnu na Turke, a isto tako dovoljan broj kola za prijevoz topova, oružja i hrane.

Medjutim nijesu velikaši hrvatski ni došli na taj sabor. Time htjedoše pokazati zlovolju svoju radi toga, što ban Ungnad priznaje nad sobom — makar i samo u vojničkim stvarima — gospodarom nadvojvodu Karla. I premda je na to ban ponovno pozvao na sabor velikaše hrvatske, oglušiše se oni pozivu njegovu. Ungnadu dakle ne preostade drugo, već da raspravlja s onim plemićima, koji dodjoše na sabor. Ali ni ovi ne će da čuju o nadvojvodi Karlu, kao vrhovnom zapovjedniku vojske hrvatske; nad ovom zapovijedaju samo kralj i ban. Nadvojvodi Karlu upravio je sabor ovaj odgovor: 1. Hrvati uvidjaju, da će vojna na Turke koristiti domovini njihovoj; zato će i oni sudjelovati na toj vojni. No staleži hrvatski čine posebnu kraljevsku vojsku; te se ne će sabirati u nadvojvodinom, već u banskom taboru kod sv. Jurja na Odri (u Turopolju). »Nadamo se«, poručuju Hrvati, „da će nadvojvoda Karlo raditi sporazumno sa banom, kako se ne bi dogodilo štogod nesuglasno i slobodi ove kraljevine protivno. Ban naime ne može — bez povrede banske vlasti i vječne (neprekinute) povlastice kraljevstva toga — biti podredjen kojemugoder drugomu vojskovodji.... Ova je kraljevina uvijek bila slobodna, te se jedino slobodnom voljom svojom pridružila uzvišenim kraljevima Ugarske.« 2. Za vojnu na Turke dat će Hrvatska po mogućnosti hrane i podvoza.

Tako su eto Hrvati branili bansku vlast i onda, kad je bansku čast nosio tudjinac Krsto Ungnad! Nadvojvoda Karlo nije uspio namjerom, da banu hrvatskomu

otme barem vojnički dio vlasti njegove. Da ipak ne mora u svakom pitanju tražiti »sporazum« s banom, nije nadvojvoda osobno krenuo u rat na Turke, već učini baruna Kevenhüllera zapovjednikom svojih i krajiških četa.

Dok je hrvatska vojska pod banom Ungnadom kretala u rat na bosanske Turke, zaprijeti pogibao slavonskoj krajini. Oko 600 Turaka iz Barča, Bobovca (Baboče) i Breznice u južnoj Ugarskoj prijedje 17. kolovoza 1578. preko Drave, te udari na tvrdju Drnje kod Koprivnice. Imajući sa sobom topove i ratne sprave, jurišahu Turci ovu tvrdju. Kad ju već zapališe i nekoliko ljudi zarobiše, dolete onamo konjanici grofa Jurja Zrinjskoga iz Medjumurja. Konjanici udare na Turke tolikom silom, da su ih brzo raspršili, te mnoge uhvatili ili pogubili. — Tri dana poslije toga (dakle 20. kolovoza) provalio je pakrački beg sa 700 konjanika i 600 pješaka prema Križevcima. Turci se zaustave kod Kupinca, jednu milju pred Križevcima, te zapale ovo selo. Kad se pak Turci vraćahu s pohvatanim ljudima i stokom, poleti za njima u potjeru posada križevačka. Tako dodje kod rijeke Čazme do okršaja, u kome budu Turci potučeni (do 150 ih se utopi u vodi), a njihov plijen oslobodjen.

Slijedeće godine 1578. zavadi se ban Ungnad sa gradjanima zagrebačkim. Njima je otimao stara gradjanska prava, pa im dovikivao: »Ja sam vaš kralj!« Zagrebčani su Ungnada tužili kralju Rudolfu II., te se mnogo raspravljalo o toj pravdi, koja je potrajala duže vremena. No Ungnad je naškodio ugledu svome takodjer time, što je velikašima i plemićima hrvatskim otimao imanja. Primjerice ote udovi Gruber tvrdju Samobor. Nije se stidio voditi na Samobor čitavu vojsku svoju, te iz topova pucati na tvrdju, dok se udovica nije predala pod uvjetom, da smije slobodno otići iz Samobora!

Medjutim su Turci i nadalje provaljivali u Hrvatsku. Iz Požege se na četovanje zaputilo 6 aga, koji 17. travnja 1579. udare na Topolovac (izmedju Križevaca i Koprivnice), gdje je nekada obitelj Dersić imala svoj grad i tvrdju. Hrvatima podje za rukom, te su ove požeške Turke sretno protjerali. Iste godine provale požeški Turci i po drugiput u Hrvatsku. Turci namjeravahu da zauzmu tvrdju Gjurgjevac. No krajiška posada provali iz tvrdje, te otjera Turke, koji izgube u boju mnogo ljudi. Koncem srpnja je oko Vrbovca robilo 5 aga iz Pakraca.

Veće bijahu turske navale u ljetno doba g. 1580. Na samo Petrovo (29. lipnja) provali u Turopolje do 500 Turaka, koje su vodili: Ferhad paša i Hidris aga. U plodnom i gusto naseljenom Turopolju pohvataše Turci do 2000 ljudi i mnogo stoke, pak se onda s ovim plijenom vrate u Bosnu. Istodobno je druga turska četa harala oko Gjurgjevca. Posada gjurgjevačka udari na Turke; ali tužno postrada, jer su Turci uhvatili 4 vojvode sa 20 vojnika. Tjedan dana iza toga (6. srpnja 1580.) dodju slavonski Turci pred Sv. Ivan-Žabno. Ovdje su na tvrdjicu jurišali od jutra do 4 sata poslije podne, ali je ne mogahu zauzeti. — Iz Kostajnice prijedje 19. srpnja 500 Turaka preko rijeke Gline. Ovdje su Turci oplijenili čitav kraj izmedju Lipja i Rečice, odakle odvukoše 300 ljudi i mnogo stoke. No za njima podje u potjeru Vajkard Auersperg, koji pobije mnogo Turaka i otme im sav plijen. Istodobno je u Turopolje provalio Ali beg iz Pakraca s ovećom četom turskom. Protiv Ali bega podje kapetan iz Ivanića, koji Turcima otme 6 zastava i nekoliko konja, te ih prisili na uzmak.

Turske provale u Turopolje bijahu razlogom, da se više pažnje posvetilo rijeci Kupi. Već god. 1579. vele hrvatski staleži na saboru svome ovako: »Poslije Boga svemogućega prva ide briga bana hrvatskoga, da na svoj rijeci uzdrži silnoga neprijatelja, kako ne bi sasvim propalo ovo nesretno kraljevstvo i sve susjedne kršćanske zemlje.« Onda mole staleži hrvatski nadvojvodu Karla, neka ove krajeve ogleda zajedno sa banom. »Mi ne štedimo ni sebe ni kmetove naše; sve činimo u tu svrhu, da obranimo krajinu.« I doista se već utvrdjivalo nekoliko gradova na Kupi.

Ovo pitanje bude izneseno takodjer na hrvatskom saboru god. 1581. Na taj sabor dodje bivši ban Juraj Drašković, kao zastupnik kralja Rudolfa i nadvojvode Ernesta, dočim su nadvojvodu Karla zastupali: Servacije Teufenbach, Vid Halek i Mihajlo Ringsmaul. Ovi su od sabora tražili troje: 1. Neka se na Kupi iznovice podignu tvrdje Brest i Sredičko. 2. Neka staleži u ovim tvrdjama na svoj trošak uzdržavaju 300 pješaka i 200 konjanika. 3. Neka se u Letovaniću na Kupi podigne tvrdjica, u kojoj će svoje sijelo imati ban i banska vojska. Hrvati na saboru prihvatiše prvi i treći zahtjev. Glede druge točke odlučuju, da će vlastitim novcem u Brestu i u Sredičkom uzdržavati 100 pješaka. Više ne mogu dati, jer su preopterećeni drugim žrtvama, što ih moraju doprinašati za obranu Hrvatske. No zato bi trebalo, da kralj pomnoži t. zv. bansku vojsku, pak da ju točno plaća. Za banovanja Petra Erdeda (1557. do 1567.) uzdržavao je kralj 1000 banovih vojnika (600 pješaka i 400 konjanika), a sada mnogo manje.

I ove god. 1581. nastavljahu Turci provale svoje u Hrvatsku. Mjeseca rujna dodje u Turopolje onaj Ali beg pakrački, koga je prošle godine otjerao kapetan ivanički. Sada se Ali beg dobro pripravio, jer je sa sobom doveo 5000 Turaka i nekoliko topova. Naravno da se Turci do volje narobiše po Turopolju,

odakle su odveli i do 100 ljudi. Još prije Ali bega provalilo je preko Kupe 3000 Turaka bosanskih i požeških. — Beg iz Krupe (na Uni) dne 21. rujna pred Bihać. Nije mogao ništa polučiti, jer je imao samo 500 konjanika. No kad mu se pridruže čete iz čitave unske krajine turske, naraste broj Turaka na 3000 ljudi. Ovi Turci prijedju 24. rujna preko Kupe, gdje su četovali gotovo do današnjega Karlovca, pak se onda vratili natrag sa 400 zarobljenika i mnogo stoke. — Bilo je s Turcima borbe i u tadašnjoj Slavoniji. Iz Pakraca i Požege provali 19. siječnja 1581. do 3000 Turaka, da haraju izmedju Ivanića i Gradeca. No Hrvatima podje za rukom, te su ove Turke sretno potukli i u bijeg natjerali. Što više: Hrvati su ovdje poprimili i navalni rat. Mladi grof Tomo Erdedi združi se s Mihajlom Sekeljem, te provale u tursko krajište sve do grada Cernika. Tu im u susret izadje Ahmed beg, zapovjednik Cernika, ali bude potučen. U tome se boju hrabrošću svojom osobito odlikovao Tomo Erdedi.

Na hrvatskoj krajini četovahu Turci takodjer početkom god. 1582. Najprije su 20. veljače jurišali i zapalili tvrdjicu Kremen (na Korani) kod Slunja, a u noći od 27. veljače navale i na sam Slunj. Jurišajući ljestvama i drugim spravama predgradje slunjsko, podje Turcima za rukom, te su oko 1 sat poslije ponoći zapalili čitavo predgradje. Uzevši sa sobom ratni plijen (i 30 ljudi), krenu Turci prema Karlovcu. Jednu milju pred Karlovcem navale na Belaj. Pošto su i ovdje pohvatali 30 ljudi, stanu se Turci vraćati. No za njima se u potjeru dade posada karlovačka. Tako dodje do boja, u kome pade 85 Turaka, a 40 ih bude zarobljeno.

Ove neprestane provale turske bijahu valjda razlogom, što je nadvojvoda Karlo opet zamolio pomoći od sabora hrvatskog. Staleži mu odgovaraju, da ne mogu više dati, jer je umanjena i opustošena ova — nekad velika i bogata — kraljevina. Oni moraju u Podravini popravljati utvrde Gjurgjevca i Drnja, dočim je zagrebački biskup Ivan Frančić ostavio 1000 forinti za dogradjenje Bresta. Ipak su hrvatski staleži posade u Brestu i Sredičkom pomnožali od 100 na 200 pješaka (haramija), kojima zapovijeda bivši ban Gašpar Alapić.

Iste g. 1582. zavadi se ljuto ban Krsto Ungnad sa staležima hrvatskim. Na sabor hrvatski dodju naime poslanici kralja Rudolfa, nadv. Karla i nadv. Ernesta, po imenu: Bernard Gaal, Gjuro Wazler i grof Josip Thurn. Ovi poslanici zahtijevahu: 1. Neka nadvojvodi Karlu bude posvema podvržena banska vojska zajedno s ono 200 pješaka, koje uzdržavaju staleži hrvatski. 2. Neka se do temelja razori Hrastovica, mjesto koje se na obranu Hrvatske dogradjuje Karlovac. 3. Neka zagrebački biskup krajini hrvatskoj prepusti opatiju Topusko, a kaptol svoju tvrdju Sisak. — Premda su ovi zahtjevi bili protivni interesima hrvatskim, stade ih zagovarati ban Ungnad. Radi toga se on Hrvatima ljuto zamjerio, pak je odsada svatko predvidjao, da će Ungnad morat odstupiti od banske stolice. Sabor hrvatski odlučno odbije sva 3 postavljena zahtjeva.

Razdor izmedju bana i staleža hrvatskih trajao je skoro godinu dana. Napokon se god. 1583. Krsto Ungnad svojevoljno odrekao banske časti. On je predvidjao, da nadvojvoda Karlo ne će mirovati dotle, dok Hrastovice ne razori, jer samo u tome vidi napredak svoga grada Karlovca. Time bi pak Ungnad došao medju dvije vatre. Ako naime dozvoli razorenje Hrastovice, smatrat će ga Hrvati začetnikom toga; uskrat li pak dozvole, tad će izgubiti milost nadvojvode Karla

Ungnad je odstupio uz želju, neka koji domaći velikaš kao ban hrvatski riješi tolika zamršena pitanja.

66. Nadvojvoda Karlo.

Car i kralj Ferdanand I., koji umrije 25. srpnja 1564., ostavi tri sina: Maksimilijana, Ferdinanda i Karla. Maksimilijan postade carem njemačkim, te kraljem hrvatskim, ugarskim i češkim. Nasljedne zemlje hapsburžke podijeliše braća u tri dijela. Austrija zapade Maksimilijana, Tirol i zemlje uz rijeku Rajnu dobije Ferdinand, dočim je Karlo postao vladarem u Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, Gorici, Istri i u Trstu.

Za Hrvatsku je najvažniji dio nadvojvode Karla. Njegovim naime zemljama prijeti od Turaka ista pogibelj, koja prijeti i Hrvatskoj. Zato će ne samo car Maksimilijan (kao kralj hrvatski), već i nadvojvoda Karlo imati brigu, da bude što jača k r a j i n a u H r v a t s k o j. Turke treba odbijati već u Hrvatskoj, da ne uzmognu provaljivati u susjedne zemlje Karlove. Hrvatska je naravni bedem za Štajersku, Kranjsku i Korušku.

Ferdinand je kao kralj hrvatski uzdržavao posebnu vojsku za obranu krajiških gradova. Vrhovni zapovjednici ove pomoćne vojske bijahu redomice: Ivan Kacijaner (god. 1527.—1537.), Nikola Jurišić (god. 1537.—1540.), Ivan Ungnad, grof Nikola Salm, Ivan Lenković i Luka Sekelj. Krajina se dijelila u hrvatsku i slavonsku. Hrvatska krajina bijaše na jugu od Save i Kupe do Jadranskoga mora, a slavonska izmedju Save i Drave. Svaka je krajina imala posebnoga poglavara svoga, koji bijaše podčinjen vrhovnomu zapovjedniku pomoćne vojske kraljeve.

Kad je kralj Maksimilijan dne 17. veljače 1568. sklopio 8godišnji mir s turskim sultanom Selimom II., ne htjede se više brinuti za krajinu. I doista nijesu plaćeničke čete po gradovima krajiškim neko vrijeme dobivale pogodjene plaće svoje. Radi toga nestade prijašnjega vojničkog zapta. Vojnici su prijetili, da će ostaviti postaje svoje; mnogi su potrebe svoje podmirivali pljačkanjem sela hrvatskih.

Medjutim je nadvojvoda Karlo dobro znao, da Turci ne će mirovati, premda se car izmirio sa sultanom. I doista su Turci iz Bosne i Slavonije sve pored mira provaljivali u Hrvatsku, da robe i pale. Zato počne Karlo pregovarati s Maksimilijanom o načinu, kako će se u krajini uzdržavati vojska i tvrdjave. Troškovi bijahu za ono doba vrlo veliki. Tako je sama h r v a t s k a krajina god. 1567. stajala 128.157 forinti, a god. 1568. dapače 152.005 forinti. Nije ipak sav taj novac davao sam kralj, već su doprinosile takodjer susjedne pokrajine: Kranjska i Štajerska. Nadvojvodi Karlu podje za rukom, te je brata svoga nagovorio, da će i nadalje uzdržavati gradove na krajini, a za plaćanje vojske davati godimice svotu od 50.000 forinti. Podjedno se Karlo — sporazumno sa staležima svojih zemalja — odlučio, da će za uzdržavanje krajiške vojske doprinositi godimice po 200.000 forinti. Time bijaše barem za neko vrijeme financijalno pitanje riješeno.

No troškovi su se mijenjali. God. 1572. služi na h r v a t s k o j krajini 3426 vojnika (i to 672 konjanika, a 2754 pješaka), kojih uzdržavanje godimice stoji 199.868 forinti. Na s l a v o n s k o j krajini, gdje domaći ljudi služe badava, uzdržaje se povrh toga 2070 vojnika (i to 505 konjanika, a 1565 pješaka), što na godinu stoji 121.258 forinti. — Slijedeće godine 1573. troši hrvatska krajina 103.614 forinti za uzdržavanje 2750 vojnika (od toga 531 konjanik, a 2219 pješaka), dočim slavonska kra-

jina treba 148.988 forinti za uzdržavanje 3163 vojnika (i to 448 konjanika, 1597 pješaka i 1118 haramija). Odsada više nema vrhovnog zapovjednika, pa dosadanji podzapovjednici samostalno upravljaju hrvatskom odnosno slavonskom krajinom.

Kad je 12. listopada 1576. umro car i kralj Maksimilijan II., naslijedi ga njegov tromi sin Rudolf II. U ovo je doba osvajao Ferhad paša hrvatske tvrdje izmedju Une i Kupe. Time poraste pogibao za čitavu preostalu Hrvatsku, a i za susjedne zemlje. Car Rudolf i nadvojvoda Karlo sazovu god. 1577. u Beč na dogovor staleže Karlovih zemalja, da se ponovo pretrese briga za obranu krajine. Staleži bijahu pripravni, da odobre veće svote za uzdržavanje krajine, ako u tu svrhu car Rudolf doprinese godišnju potporu od 140.000 forinti. No car odlučno odbije taj zahtjev, jer da i onako nema nikakovih prihoda iz opustošene Hrvatske. Tako se sabor razidje bez ikakove odluke.

Medjutim su Turci postajali sve pogibeljniji. Ovo bijaše razlogom, da se u Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, Istri i Gorici počelo misliti o tomu, ne bi li bilo bolje, da nadvojvoda Karlo sam preuzme čitavu upravu krajine. Znalo se, da car ne će biti protivan ovoj namisli. Rudolf se naime iz Beča preselio u Prag, gdje je odsada bila carska i kraljevska prijestolnica. Radi velike udaljenosti ne će se dakle Rudolf moći pravodobno brinuti za obranu Hrvatske. Osim toga se car više bavio znanošću nego li državnom upravom i obranom. Zato je car i kralj Rudolf II. rado od sebe odvalio tešku brigu oko uprave krajine, te ovu povjerio svomu stricu nadvojvodi Karlu.

Nadvojvoda Karlo postade u krajini pravim namjesnikom carevim. To se vidi iz pisma, kojim Rudolf 25. veljače 1578. daje Karlu naputak, kako treba da

upravlja krajinom hrvatskom i slavonskom. Nadvojvoda se ima brinuti, da krajiške čete budu redovito plaćene i za rat uvježbane, a krajiške tvrdje popravljene i dobro opskrbljene. Zato će mu pripadati pravo, da namješta i odpušta krajiške zapovjednike. Ovi su naime odsada po svojoj službi dužni, da slušaju nadvojvodu Karla, od koga će tražiti i odluke u važnijim stvarima. Ipak mora nadvojvoda svaku promjenu u zapovjedništvu provesti znanjem cara Rudolfa, koji i nadalje ostaje vrhovni ratni gospodar. Nadvojvoda smije krajišku vojsku prema potrebi povećati i sniziti; ali svaka promjena mora biti prije toga caru poznata. U vojničkim poslovima bit će na nadvojvodu Karla upućeni takodjer: ban hrvatski s vojskom svojom, zatim staleži u Hrvatskoj i Slavoniji, napokon i pučki ustanak hrvatski. Nadvojvoda se mora brinuti, da krajiška vojska bude imala dovoljno ratne municije (oružje) i hrane. On će uzdržavati pouzdane uhode, koji će mu javljati, što namjeravaju Turci u susjednim krajevima. Da uzmogne zapriječiti provale turske, nadvojvoda će za vremena pojačati pogranične čete bližnjim posadama, a u potrebi takodjer pučkim ustankom. Njemu naime pripada pravo, da u takovim slučajevima diže djelomični ili potpuni ustanak naroda u Štajerskoj, Kranjskoj itd., pa da ustaše vodi osobno ili da im postavlja zapovjednika. Odluku o navalnom ili obranbenom ratu pridržaje kralj sebi. Jednako treba u kralja pitati za dozvolu u većim poduzećima. Ako ipak ne bi za takav put bilo vremena, tada može odlučivati nadvojvoda Karlo, te će to vrijediti, kao da je učinio sam kralj. Ovo osobito vrijedi u tom slučaju, ako bi Turci provalili u krajinu, da pale i robe. Makar bi se to dogodilo u inače mirno doba, može nadvojvoda ne samo Turke suzbiti, već takodjer pobjedu izrabiti. Krajiški će dakle pukovnici,

kapetani i vojvode slobodno poći u potjeru za Turcima, da im otmu ugrabljeni plijen, tvrdjave, klance i utvrde. Ipak ne smije nadvojvoda svojim ljudima dozvoliti, da bez razloga u mirno doba idu četovati u Tursku; time bi samo neprijatelju dali povoda, da pomišlja na odmazdu. Da napokon lakše brani krajinu u Hrvatskoj i Slavoniji, morat će nadvojvoda Karlo raditi sporazumno s kraljevim bratom nadvojvodom Ernestom, komu je istodobno povjerena uprava krajine u Ugarskoj.

Nadvojvoda Karlo je staleže svojih zemalja još 1. siječnja 1578. sazvao na sabor u štajerski Bruck. Ovdje su 1. ožujka 1578. objelodanjeni važni zaključci u pogledu hrvatske i slavonske krajine. Staleži zaključiše, da će odsada krajinom upravljati dvorsko »ratno vijeće» u štajerskom Gracu. Ovo će se vijeće sastojati od 7 vijećnika; Štajerska će birati 3, a Kranjska i Koruška po 2 vijećnika. Ratnomu vijeću pripada pravo, da namješta krajiške zapovjednike i kapetane; kod namještanja viših časnika mora uzimati obzir na štajerske, kranjske i koruške plemiće. Za uzdržavanje toga ratnog vijeća opredjeljuje sabor u Brucku godišnju svotu od 25.451 for. Na hrvatskoj krajini služit će 500 husara (t. j. hrvatskih konjanika), 300 arkibuzira (konjanika strijelaca), 300 njemačkih sluga (t. j. pješaka u njemačkom odijelu) i 1315 haramija (t. j. pješaka u hrvatskom narodnom odijelu, a to je bijela čoha. Čitava vojska na hrvatskoj krajini stajat će godimice 160.848 for. U slavonskoj će krajini služiti 400 husara, 200 arkibuzira, 350 njemačkih sluga i 1750 haramija, što će na godinu stajati 152.496 forinti. Za gradnju novih tvrdjava i za popravak starih uvrda na krajini odredjuje sabor u Brucku godišnju svotu od 135.000 forinti. Osim toga će 50.000 for. trebati za nabavu topova, pušaka i drugog oružja, a 25.000 for. za nabavu hrane. Prema tomu izilazi sav trošak na 548.205 forinti. Polovicu ove svote dat će Štajerska, a drugu polovicu Kranjska s Koruškom i Goricom.

Nadvojvoda Karlo se odmah god. 1578. ozbiljno latio posla, da uredi obranu krajine. U Hrvatsku pošalje veliku vojsku, koju je vodio barun Gjuro Kevenhüller, zemaljski glavar u Koruškoj. Kevenhüller je imao zadaću, da bosanske Turke potisne iza rijeke Une. Ovu mu je namjeru osujetio Ferhad paša bosanski. Hrvati su na toj vojni sudjelovali, ali ih je — po zaključku sabora hrvatskog — vodio njihov ban. Isti je naime sabor 15. srpnja 1578. zaključio, da se nadvojvoda mora u svim vojnim poslovima sporazumjeti sa banom hrvatskim, te ne smije povrijediti prava hrvatske kraljevine, koja je slobodna i samostalna.

Da uvede red u vojsci krajiškoj, izdade nadvojvoda Karlo 1. ožujka 1578. naputak za krajiške pješake i konjanike, i to na hrvatskom jeziku. Osobito se pak nadvojvoda brinuo, da Hrvatska dobije bolje utvrde. U ovdašnjoj Slavoniji bijaše naime nekoliko većih tvrdjava (Koprivnica, Križevci, Ivanić i Sisak). No u Hrvatskoj su Turci redomice osvajali tvrdjice izmedju Une i Kupe. Zato uze nadvojvoda nastojati, da podigne veliku tvrdjavu, u kojoj bi stanovao zapovjednik hrvatske krajine s ovećom vojnom silom. Iz takove bi se tvrdjave mogla krajiška vojska jačati, a i opskrbljivati hranom i strjelivom. Kad se o tomu raspravljalo na saboru u Brucku, predlagahu hrvatski izaslanici (Duškovački, Forgač i Kružić) neka se nova tvrdja gradi u Kneji izmedju Petrove gore i Stjeničnjaka (današnji Sjeničak). No Karlo se odlučio za drugo mjesto. On je Hrvatsku dobro poznavao, jer je čitavu krajinu dvaput (g. 1567. i 1576.) proputovao. Zato je i odabrao vrlo zgodnu točku: polje ispod grada Dubovca. Ovo je mjesto za-

štićeno već samim položajem svojim. Na sjeveru se nalazi Kupa, a s istočne strane kruži Korana, koja ovdje utječe u Kupu. Zapadno od toga mjesta uspinju se gore, a iza njih teče rijeka Dobra. Južni kraj polja dubovačkog obrubljuje rijeka Mrežnica, koja se ovdje salijeva u Koranu. Na tom dakle polju, što ga zatvaraju četiri rijeke, gradit će nadvojvoda Karlo tvrdju, koja će po njemu dobiti ime »Karlovac«.

U ono je doba zemljište, na kojemu će se podići nova tvrdjava, pripadalo gospoštiji dubovačkoj. Nadvojvoda Karlo kupi za 4 000 forinti imanje i tvrdju Dubovac od kneza Jurja Zrinjskoga, sina junaka sigetskog. Prigodom prodaje stavio je Zrinjski uvjet, da ovo imanje mora i nadalje biti čest kraljevine Hrvatske i ostati pod vlašću kralja hrvatskog. Hrvati se naime bojahu, da Karlo ne bi Dubovac i Karlovac pripojio Kranjskoj, a time povećao i svoju vlast. Priprave za gradnju nove tvrdje trajahu više mjeseci. Napokon označiše opseg buduće tvrdjave zastupnici staleža hrvatskih i povjerenici nadvojvode Karla.

Sama je gradnja započela 13. srpnja 1579. Prvi temelj položiše na 900 turskih glava,[1]) da tobože tvrdja bude jaka i nepredobiva. Gradnju je rukovodio Matija Gambon, koji bijaše u ono doba na glasu kao vrstan graditelj. Kamen za tvrdju kršio je Niko Šibenić u Ozlju i pod Belajem. — Slutilo se, da Turci ne će rado gledati, kako se u Hrvatskoj gradi velika tvrdja. Trebalo je dakle Turcima zapriječiti dolazak do Karlovca. Ovu brigu preuze na sebe glasoviti junak: potpukovnik Ivan Ferenberg. On je od Karlovca do Petrove gore razmjestio 2000 vojnika, koji će radnike čuvati od navale turske. U njegovoj vojsci bijaše haramija, uskoka, husara i arkibuzira, zatim 400 koruških, 100 kranjskih i 100 goričkih konjanika.

Hrvatski staleži nijesu bili zadovoljni s mjestom, što ga je nadvojvoda Karlo odabrao za gradnju nove tvrdjave. Oni bi voljeli, da je ova tvrdja bila gradjena mnogo istočnije, kako bi više služila za obranu Hrvatske na dolnjoj Kupi. I doista nam povjest dokazuje, da je Karlovac branio Kranjsku od daljnjih provala turskih, dočim će Turci preko dolnje Kupe po volji prodirati u Hrvatsku, te pustošiti čitavo Turopolje. Ipak su hrvatski staleži podupirali osnutak Karlovca. Oni najmiše na svoj trošak nekoliko stotina radnika, koji bijahu vješti dizanju šanceva. Za gradnju Karlovca i kuća darovaše Hrvati potrebno drvo iz bližnjih šuma. Osim toga odrediše hrvatski staleži, da zemljoradnje kod nove tvrdjave moraju obavljati kmetovi, koji pripadaju gospoštijama: Ozalj, Slavetić, Petrovina, Jastrebarsko i drugima blizu Karlovca. Iz Kranjske dodje 800, a iz Koruške i Štajerske po 400 radnika. Gradnja je napredovala dosta polako, jer je smetalo močvarno tlo, a i poplava susjednih rijeka. Ipak je tvrdja bila već mjeseca rujna 1580. gotova za prvu porabu. Kod nasipa i jama oko Karlovca radilo se još i kasnije sve do god. 1589. Tvrdja bijaše gradjena tako, da je imala 6 uglova, a na svakom uglu po jedan bedem. Čitava je gradnja stajala 845.000 forinti, što bijaše za ono doba golem novac. U tu svrhu dade Štajerska 200.000 forinti, Koruška 100.000 for., a Kranjska 50.000 for. Papa je kroz više godina za obranu krajine prinosio po 60.000 forinti, što je takodjer bilo upotrebljeno za gradnju Karlovca. Drugo su dali evropski vladari, njemački knezovi i susjedni velikaši.

Prije osnutka Karlovca stanovahu zapovjednici

[1]) To bijahu glave onih Turaka, koji na veliki petak g. 1578. pogiboše pod tvrdjom Dubovcem, gdje ih je smlatio tadašnji krajiški zapovjednik Ivan Ferenberg.

hrvatske krajine ponajviše na svojim imanjima u Kranjskoj ili u Štajerskoj, Samo u ratno doba običavahu stanovati u kojoj hrvatskoj tvrdji, ponajviše u Senju, Bihaću ili u Steničnjaku. Odsada pak moraju zapovjednici hrvatske krajine stalno boraviti u Karlovcu, te od god. 1579. nose naslov »pukovnik« mjesto »potpukovnik«. U Karlovcu će stalno boraviti — za ono doba velika — posada od 800 vojnika, da bude vazda na okupu veća vojna sila za odbijanje Turaka. Tamo se za čitavu krajinu hrvatsku nalazila oružana i toranj za pohranu baruta, zatim bolnica i skladište hrane s pekarnicom. Prvim pukovnikom bijaše barun Ivan Vajkard Auersperg. Njega je god. 1581. naslijedio grof Josip Turn, koji hrvatskom krajinom zapovijeda sve do svoje smrti (15. lipnja 1589.), a onda barun Andrija Auersperg (god. 1589.—1593.).

Nadvojvoda Karlo je nastojao, da u Karlovac premjesti takodjer posadu iz Hrastovice. Zato već god. 1582. zatraži od sabora krvatskog, neka se Hrastovica »do temelja« razvali. Hrvatski mu staleži odgovaraju, da to ne bi povećalo sigurnost Hrvatske, a ni susjednih pokrajina. Ali nadvojvoda i nadalje radi o razorenju Hrastovice. Mogao se pozivati i na to, što se stanovnici varoša Hrastovice odseliše u Turopolje i drugamo. Već godine 1583. nema u Hrastovici gradjanskih stanovnika. Nadvojvoda se u tom predmetu obrati kralju Rudolfu. Kralj mu 16. rujna 1583. dozvoli, da razvali varoš Hrastovicu i dolnju tvrdju; gornju pak tvrdju treba sačuvati i u nju staviti malu posadu od 25 vojnika. Nato je nadvojvoda naložio pukovniku Turnu, neka provede razorenje Hrastovice. Već dne 6. travnja 1584. izvješćuje Turn nadvojvodi Karlu, da je toga dana u Karlovac stigla posada iz Hrastovice, gdje je dolnja tvrdja do temelja razvaljena. Odsada

postoje u krajini samo 4 kapetanije: senjska, bihaćka, ogulinska i slunjska. Od god. 1580. običaje se kapetanija senjska (sa tvrdjama: Otočac, Brinje, Brlog, Ledenice, Karlobag i Trsat) nazivati »primorska krajina«.

Manje je promjena učinio nadvojvoda Karlo u tadanjoj »slavonskoj krajini«. Zapovjednikom ove krajine bijaše još od god. 1569. potpukovnik Vid Halek. On dobiva naslov »pukovnik«, a stanuje ponajviše u Koprivnici i u Varaždinu. Kad je Halek godine 1589. umro, naslijedi ga koprivnički kapetan Ivan Globicer; iza smrti pak ovoga postade upraviteljem krajine i kapetanom koprivničkim Stjepan Grasswein. Slavonska se krajina dijelila u 3 velike kapetanije: križevačku, koprivničku i ivanićku. Glavna je tvrdja Koprivnica, u kojoj stalno boravi 160 haramija, 100 husara, 81 njem. sluga i 100 arkibuzira. Križevačka tvrdja ima posadu od 297 vojnika, ivanićka 265, Gradec 95, Cirkvena 90, a Varaždin samo 42 vojnika.

Na čitavoj krajini daje ratno vijeće gradačko obično njemačkim plemićima bolje plaćena mjesta. Ovi časnici nastoje, da hrvatskim velikašima i plemićima otmu dvorce i posjede. Radi njihovih nasilja često se hrvatski sabor tuži kralju i nadvojvodi Karlu, ali bez uspjeha. Tako ostade sve do Karlove smrti (7. srpnja 1590.), a i poslije.

67. Ban Tomo Erdedi.

Početkom god. 1584. postade banom hrvatskim Tomo grof Erdedi. Njegovo je imenovanje bilo u Hrvatskoj primljeno velikim veseljem. Hrvatima je čisto odlanulo, što se oslobodiše tudjinca Krste Ungnada, koji je nasilno banovao 6 godina (1577.—1583.). Radost

bijaše tim veća, što je velika čast i moć banska zapala upravo grofa Tomu Erdeda. On je naime bio najbogatiji velikaš hrvatski, te će kao takav imati sredstava za obranu Hrvatske. Da će pak u njega biti volje za borbu s Turcima, dokazao je Tomo dotadanjim životom svojim, premda mu bijaše tek 26. godina.

Erdedi su porijetlom iz Ugarske. Praotac im je Franjo Bakoč, koji je oko god. 1450. živio kao kmet na imanju Erded u satmarskoj županiji. Bakoč je imao 4 sina: Valentina, Nikolu, Tomu i Ivana. Valentin i Tomo stupiše u svećenički stališ, gdje su obojica postigli velike časti. Valentin steče god. 1459. plemićki naslov (»de Erdöd«) za se i za braću svoju. Tomo pak postade biskupom jegarskim, a kasnije nadbiskupom ostrogonskim; podjedno bijaše kraljev kancelar i primas ugarski, te kardinal crkve rimske i naslovni patrijarka carigradski. Kao visoki crkveni i državni dostojanstvenik steče Tomo Bakač Erdedi velik imetak. U Hrvatskoj mu kralj Vladislav II. dade Bijelu Stijenu, Komogovinu, Jelensku, Moslavinu, Dianovec, Kutinu i još druga imanja. Jastrebarsko i Lipovac steče Tomo u zamjenu za neka svoja imanja u Ugarskoj. Gotovo sva imanja u Hrvatskoj, — a nekoja i u Ugarskoj — ostavi Tomo sinovcu Petru, koji bijaše sin Nikolin. Petar Bakač Erdedi uze u svoje ime pridjevak: »de Monyorokerék et de Monoszlo.« Prvim je pridjevkom označivao svoje imanje Eberau (magjarski: Monyorokerék) u Ugarskoj, a drugim Moslavinu u Hrvatskoj. Petrov sin bijaše Petar Erdedi, koji je na banskoj stolici g. 1557. naslijedio Nikolu Zrinjskoga. Kao ban hrvatski steče Petar Erdedi 11. listopada 1565. od kralja Maksimilijana II. naslov grofovski. Odsada su dakle Erdedi grofovi.

Ban Petar Erdedi bijaše oženjen Barbarom, kćeri Ivana Alapića, a sestrom Gašpara Alapića, poznatoga junaka hrvatskog. Barbara je god. 1558. rodila sina Tomu, koji će proslaviti ime grofova Erdedi. Tomi bijaše jedva 8 godina, kad mu (god. 1566.) umre otac. Mladoga je dječaka zanosilo pripovijedanje o junaštvu oca njegova. Zato već god. 1578. hrli pod zastavu bana Krste Ungnada, kad je ovaj zajedno sa generalom Khevenhülerom otimao Turcima gradove na rijeci Uni. Tomo se odlikovao god. 1581. Tada je naime Ahmed beg, zapovjednik grada Cernika, provalio s Turcima u Hrvatsku, da plijeni i pustoši bijedna sela naša. Erdedi se dogovori s križevačkim kapetanom Mihajlom Sekeljem, te oni podju u potjeru za Turcima. Kod samoga Cernika dodje do ljuta boja, u kojemu bude Ahmed beg poražen. Pošto se u boju hrabrašću i vojnom vještinom lijepo istaknuo upravo mladi grof Tomo Erdedi, postade on ljubimcem plemstva hrvatskoga.

Po starom i lijepom običaju dade se Tomo Erdedi 8. travnja 1584. svečanim načinom uvesti (ustoličiti, instalirati) u bansku čast. Njega je kraljev povjerenik (komisar) David Ungnad predstavio staležima (t. j. crkvenim dostojanstvenicima, velikašima i plemićima) hrvatskim kao novoga bana. Staleži ga pozdraviše oduševljeno; mnogima se u oku pokazala suza radosnica, što je Hrvatska stekla bana, koji će joj moći i htjeti pomagati u borbi s Turcima. Zato staleži stavljaju u saborski zapisnik svoju želju, neka Tomo vlada dugo i sretno, pa neka se ugleda u pokojnoga oca svoga, koji je kao ban hrvatski ostavio lijepu uspomenu. Nato je Tomo Erdedi u crkvi sv. Marka položio svečanu prisegu, da će Hrvatskom pravedno upravljati i poštivati zakone.

Odmah iza svečanoga uvoda novoga bana sastanu se hrvatski staleži na sabor, da vijećaju o potrebama

kraljevstva svoga. Banu je od starine pripadalo pravo, da imenuje podbana, koji će ujedno biti župan zagrebačke i križevačke županije. Ovu čast dade ban Erdedi plemiću Ivanu od Zaboka. Novi ban i podban poći će na rijeku Kupu, da ondje bdiju oko obrane Hrvatske. Pošto Turci običavaju u Turopolje provaljivati preko Kupe kod Bresta, gdje je rijeku lako prelaziti, odredjuje sabor, da se u Brestu ima urediti nova tvrdjava. U tu svrhu treba 1700 forinti, ali će kraljevina dati samo 700 for. jer je 1000 for. ostavio zagrebački biskup Ivan Frančić. Osim Bresta popravit će se takodjer tvrdjave: Ivanić, Križevci, Koprivnica i Gjurgjevac. Za ovo utvrdjivanje treba mnogo radnika, koje će i opet dati kmetovi hrvatski, kao što su i prije davali. Njima je taj posao neka vrst redovitoga poreza. Uz to moraju kmetovi utvrdjivati i dvorce vlastite gospode svoje. Tako jedva dospijevaju, da obradjuju zemljišta svoja. Velika bijeda i neprestani strah od provala turskih tjeraju kmetove hrvatske u druge krajeve. Nekada je sama županija križevačka brojila 12.000 kuća, koje su plaćale porez. Sada pak ne mogu se u čitavoj Hrvatskoj oporezovati ni 3.000 kuća. Zato se vrlo teško plaća ona vojska, koju uzdržavaju sami staleži hrvatski; za nju mora svaka kuća doprinositi po 2 forinte, a za bansku četu opet po 1 forint. Da pokaže, kako želi pomoći domovini svojoj, izjavio je mladi ban, da će vlastitim troškom svojim podignuti tvrdju u Rečici na Kupi.

Na jesen god. 1584. provali u Hrvatsku 8000 bosanskih Turaka, koje su vodili Edris beg i Memi beg. Preko Hrvatske prodru Turci u Kranjsku, gdje su nesmiljeno robili i palili. Pojedine čete turske dopriješe i do Ljubljane. U Hrvatskoj se ban Erdedi spremao, kako će Turke dočekati na povratku njihovu. On se

naime složi s karlovačkim generalom Turnom, te sastavi četu, koja je brojila 1330 konjanika i 700 pješaka. S ovom četom navale Erdedi i Turn 6. listopada na Turke u dolini »Močila« kod Slunja. Tu se razvije krvava bitka, u kojoj pade 2000 Turaka; medju ovima bijahu takodjer: Osman beg, Malkoč beg, Mehmed aga od Glamoča i desetak drugih odličnika. Preostali Turci pobjegnu u Bosnu, ostavivši zarobljeni plijen: 600 kršćanskih sužnjeva, mnogo stoke i 10 zastava.

Sjajna ova pobjeda osokoli mladoga bana Erdeda. Već slijedeće god. 1585. sastavi on opet junačku četu, pa udari na Kostajnicu, koja je još od god. 1556. pripadala Turcima. Banu podje za rukom, te je Kostajnicu doista zauzeo i zapalio. On doduše prijedje sa četom svojom preko Une u bosansko krajište tursko; ali nije imao namjere, da osvaja, već je samo želio, da preplaši Turke. Zato se Erdedi naskoro vrati kući, a onda Turci opet zaposjednu Kostajnicu.

Medjutim su Hrvati marljivo utvrdjivali gradove svoje, da ne budu nepripravni, kad na njih udare vojske turske. Radilo se i oko toga, da Hrvatska bude sigurnija od vlaških razbojnika. Ovi su se naime znali u manjim četama po šumama i gorama provući do takovih mjesta, gdje im se nitko nije nadao. Tu bi onda provaljivali u sela, pa krali i odvodili djecu hrvatsku, da ju prodadu u ropstvo tursko. Posve je razumljivo, da su u Hrvatskoj bijedne majke vazda živjele u strahu, ne će li im jednoga dana Vlasi oteti rodjenu djecu, pak onda dječake prometnuti u janjičare, a djevojčice staviti u hareme turske. Zato hrvatski staleži početkom god. 1586. na saboru odlučuju, da će na trošak kraljevine uzdržavati jošte stotinu haramija, koji će paziti na vlaške razbojnike. Ove će haramije poglavito pretraživati Zagrebačku goru, Kalnik i Ivan-

čicu, kuda se običavaju verati razbojnici vlaški. Tako će Nikola Alapić imati u Kalniku 25, a Ivan Mikulić u Medvedgradu 18 haramija, dočim će podban sa 15 haramija iz Očure stražariti po čitavoj Ivančici.

Erdedi je budno čuvao granicu hrvatsku na rijeci Kupi. Ovdje se malo po malo podigao čitav niz tvrdjava i tvrdjica od Karlovca do Siska. Zato Turci god. 1586. i ne kušaju prelaziti preko Kupe. Oni će radije provaljivati u t. zv. slavonsku krajinu (izmedju Save i Drave, od Siska i Ivanića do Križevaca i Koprivnice). Ovdje je god. 1586. došlo do više okršaja (kod Gjurgjevca, Koprivnice, Topolovca i kod biskupova Graca). Veći se okršaj dogodio mjeseca lipnja kod Rače. Tu je naime Nikola Ožegović, vojvoda iz sv. Petra Čvrsteca, sa 230 haramija iz kapetanije križevačke udario na 500 Turaka. U okršaju pade nekoliko uglednijih Turaka, a ostali bijahu posve rastepeni. Ožegović se proslavio i doveo više zarobljenih Turaka, medju njima takodjer dvije age.

Pod konac god. 1586. poduzeše slavonski Turc veliku provalu u Hrvatsku. Turke je vodio Ali beg iz Cernika, koji bijaše rodjeni brat nekad strašnog Ferhad paše bosanskoga. Sa 3500 Turaka (3000 konjanika i 500 pješaka), — i to ne samo iz cerničkog sandžakata, već takodjer iz Bosne i Požege, — krene Ali beg početkom prosinca iz Cernika. Imao je namjeru, da popali i oplijeni Ivanić-Kloštar, a možda i Ivanić-grad. Da prikrije dolazak svoj, nije Ali beg išao Posavinom, već preko Moslavine. Došavši do Marče, htjede on 6. prosinca preko šume vrbovačke krenuti prema Ivanić-Kloštru. No prednje čete njegove, koje su robile i palile, dopru izmedju Vrbovca i biskupova Graca sve do Preseke. Ovdje su Turci zapalili nekoliko kuća i zarobili 16 ljudi. Kad je za ovo oko 11

sati prije podne doznao križevački kapetan Ivan Herković, koji je i sam vidio dim zapaljenih kuća, odluči on, da će ići u potjeru za Turcima. I doista sabere on brzo pješake svoje, a kapetan Mihajlo barun Sekelj konjanike, te krenu iz Križevaca. Njima se pridružio takodjer plemić Kastelanović s konjanicima. Oni su Turke slijedili na povratku njihovom prema Ivanić-kloštru. — Medjutim se već Turcima spremala zamka. Ivanićki je naime poručnik Baltazar Samer još na večer 5. prosinca po uhodama svojim doznao, da će Turci sutradan udariti na Ivanić. Poručnik o tomu odmah obavijesti bana Tomu Erdeda posebnim brzim glasnikom. Ban se bez oklijevanja lati posla. Zajedno sa svojim bratom Petrom sastavi četu od 500 junaka, s kojima pojuri prema Ivaniću. Straže javiše banu, da Turci dolaze podijeljeni u dvije čete, od kojih je druga manja nego li prva. Ban brzo odluči, da će se postaviti u zasjedu, te prvu tursku četu propustiti, a na drugu navaliti. Što je smislio, to je i učinio. Izmedju 3. i 4. ure poslije podne 6. prosinca udare Hrvati na drugu tursku četu, u kojoj se nalazio Ali beg sa 200 konjanika i s većim dijelom pješaka svojih. Bitka bijaše kratka, ali krvava. Nikola Pavlečić, kmet biskupa zagrebačkog, poleti sa sjekirom u ruci na Ali bega i ubije ga. U kreševu pogibe takodjer stari Mustafa aga Bekić i Hasan aga Kobašlija sa 50 Turaka. Hrvati uhvate do 100 živih Turaka, dočim su ostali potražili spas u bijegu. Križevačka krajiška vojska dodje na bojište prekasno. Ipak je sa banom pošla u potjeru za Turcima. Kako se u ovo zimsko doba naskoro spustila noć, nijesu Hrvati mogli Turke progoniti dalje od rijeke Čazme.

Sjajna ova pobjeda kod Ivanića učini bana Tomu Erdeda miljenikom naroda hrvatskog. Svatko je osjećao,

da Hrvatska ima sada onakova branitelja, kakav joj nekad bijaše ban Nikola Zrinjski. Kao što je poraz kod Slunja preplašio bosanske Turke, tako se iza poraza kod Ivanića primiriše Turci iz Slavonije. Dok su prije toga Turci provaljivali u Hrvatsku gotovo bez prestanka, ne usudjuju se sada p e t godina ni maknuti.

Ipak je narod hrvatski i nadalje ljuto stradao. U prvom su ga redu mučili r a z b o j n i c i v l a š k i. Turcima je trebalo roblja, a Vlasima zasluge. Zato martolozi vlaški upravo drzovito napadaju sela hrvatska, gdje hvataju djecu i djevojke, koje će onda Turcima prodavati. Hrvati već ne znaju, kako će odbiti ove nasilnike. Zato sabor hrvatski 2. svibnja 1588. zaključuje da haramije u Kalniku, Očuri i na Medvedgradu imaju budno paziti na razbojnike vlaške. Sabor dapače dozvoljuje ovim haramijama, da na kolac nabiju svakoga Vlaha, koga će uloviti na spomenutim hrvatskim gorama.

Mnogo su Hrvati trpjeli i od k r a j i š k e v o j s k e. Dogadjalo se naime, da plaćeni vojnici krajiški nijesu iz Graca i Ljubljane redovito dobili pogodjene plaće. Da namire potrebe svoje, običavahu onda ovi vojnici provaljivati u bližnja sela hrvatska. Ovdje bi seljacima i plemićima otimali stoku, žito, vino i druge stvari. U tome grabežu nijesu ni najmanje zaostajali za Turcima i Vlasima. Često bi se Hrvati oružjem oprli nasilnim vojnicima. Tako je znalo doći i do pravoga boja. Isto se znalo katkada dogoditi i sa banskom vojskom, koju je imao plaćati kralj iz prihoda svoga. Vojnici se ispričavahu, da ne mogu živjeti bez živeža, a ne dobivaju zaslužene novce, da kupe potrebite stvari. Nevolja postade još veća uslijed toga, što je dvije godine po redu (1585. i 1586.) bila veoma slaba ljetina. Žita nije urodilo ni toliko, koliko ga se posijalo, te mu se podvostručila cijena.

Ako i nijesu Turci provaljivali u Hrvatsku, ipak se ban Erdedi neumorno brinuo za obranu Hrvatske. Sada se dovršuju i pojačavaju tvrdjave na rijeci Kupi, osobito Sredičko, Pleter, Hergović i Brest. Nastoji se takodjer oko toga, da budu što jače tvrdjave u Slavoniji (napose Ivanić, Dubrava, Cirkvena, Rakovac, Gradec, Križevci, Koprivnica i Čazma), jer ove tvrdjave nemaju uporišta na kakovoj većoj rijeci.

Novo doba u radu bana Tome Erdeda nastupi god. 1591. Tada naime započe velik rat s Turcima, koji je potrajao mnogo godina. O djelovanju Tome Erdeda u tom ratu govori se u toj knjizi napose.[1] Tomo se god. 1595. zahvalio na časti, jer je vidio, da kralj Rudolf II. ne mari za Hrvatsku. Zahvalni ga Hrvati godine 1600. biraju »kapetanom kraljevstva« svoga. Ovu je čast junački Tomo Erdedi požrtvovno nosio do god. 1606., kad se i nje odreče radi starosti svoje. Medjutim ga je kralj Matija II. ponovno god. 1608. imenovao banom hrvatskim, iza kako nije uspio željom svojom, da ga učini palatinom ugarskim. Tomo je po drugiput banovao 6 godina, a onda se godine 1614. zahvalio na banskoj časti, jer je dvor kršio ustavna prava Hrvatska.[2])

Tomo Erdedi bijaše od god. 1584. oženjen Marijom, jedinom kćeri bivšega bana Krste baruna Ungnada. Po ženi je za miraz dobio grad Varaždin i velika imanja u Podravini. No god. 1596. otme mu Varaždin general Sigismund Herberstein, zapovjednik slavonske krajine. Radi toga se Tomo morao pravdati preko 10 godina. Istom godine 1607. dobije on natrag Varaždin. Da mu kralj barem donekle nadok-

[1]) Vidi odlomke: »Hasan paša bosanski«, „Borba Hrvata s Turcima za Petrinju“ i „Opsada Petrinje god. 1596“.

[2]) O tome bit će govora kasnije.

nadi pretrpljenu štetu, imenuje ga 24. ožujka 1607. velikim županom županije varaždinske s pravom nasljedstva u porodici Erdedi. — Tomo je umro godine 1624. u Krapini, odakle mu tijelo prevezoše u Zagreb. Pokopan je u stolnoj crkvi sv. Stjepana, gdje se još i danas vidi u kamenu istesan lik njegov.

68. Dubrovnik.

Kad je ono ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit I. mirom u Zadru (god. 1358.) prisilio republiku mletačku, da se odrekne čitave Dalmacije, priznade njegovu vlast i grad Dubrovnik. Posebnim ugovorom dobiše Dubrovčani velika prava. Oni će doduše kraljevima ugarsko-hrvatskim plaćati godišnji danak (500 dukata) i pomagati ih u ratu brodovljem svojim; no zato ipak ostade Dubrovnik gotovo samostalna republika. I nadalje naime potpuno vrijede ugovori, što ih je Dubrovnik sklopio sa Zetom (Crna Gora), Humom (Hercegovina), Bosnom i sa gradovima dalmatinskim. Jednako će Dubrovnik posve samostalno voditi unutarnju upravu svoju, kao što i razgranjenu trgovinu sa bližnjim i dalekim krajevima. Dubrovački brodovi plove odsada po čitavom Sredozemnom moru. Oni zalaze i u Aleksandriju, gdje se tada prometala indijska, arapska i perzijska roba. U ono vrijeme nije kršćanima bilo dopušteno, da trguju s muslimanima; no Dubrovčani dobiše god. 1373. posredovanjem kralja Ljudevita I. od pape dozvolu, da slobodno trguju s Egiptom. Ova trgovina donese Dubrovniku veliko bogatstvo. Kad su pak Turci pritisnuli male države na poluotoku balkanskom, postada Dubrovnik svetim zakloništem. U Dubrovnik bi naime strani velikaši i vladari snosili blago i bogatstvo svoje, da sebi ili rodu svomu spase, što se još dade spasiti.

Dubrovčani ostadoše vjerni ugovoru, što su ga god. 1358. sklopili s Ljudevitom I. Mletačkoj republici podje u 15. vijeku za rukom, te je obnovila gospodstvo svoje u Dalmaciji. Njezin stijeg se vijao na otocima, u primorskim gradovima sjeverne Dalmacije i u Boci Kotorskoj. Ali Dubrovnik ostade neodvisan od lava mletačkoga, te je ustrajno i žilavo držao s kraljevima ugarsko-hrvatskim.

Teže doba nastade po Dubrovnik istom onda, kad je susjedna Hercegovina došla pod vlast tursku. Mudri Dubrovčani bijahu pripravni, da sve blago svoje žrtvuju za dragu im slobodu. Zato počeše rano s Turcima ugovarati o uvjetima, uz koje će ih Turci pustiti na miru. Dok su Turci bili zabavljeni osvajanjem balkanskih državica, zadovoljavahu se malim godišnjim dankom (1000 dukata), što su im ga davali Dubrovčani. No poslije ovaj danak znatno poraste. Pa nije ni bilo dosta, da Dubrovčani šalju godišnji danak samo sultanu u Carigrad. Trebalo je republiku poštediti takodjer od turskih provala i pustošenja, kakvima bijahu toliko izložene druge zemlje hrvatske. Zato su Dubrovčani mitili bosanske paše i druge susjedne poglavice turske. Uslijed svega toga morao je Dubrovnik godimice žrtvovati i do 15.000 dukata, da se obrani od Turaka. Ali je bogata republika dubrovačka imala godimice (ponajviše od uvoznine) prihoda oko 300.000 dukata.

U 16. vijeku je republici dubrovačkoj pripadala današnja Dalmacija od Boke Kotorske na sjever gotovo do Neretve zajedno s otocima: Mljet i Lastovo, te s poluotokom Pelješcem. Čitava je republika brojila oko 60.000 stanovnika, od kojih se polovica nalazila u samom Dubrovniku. Taj grad bijaše ne samo bogat, već i krasan. Dubrovnik su krasile mnoge lijepe i visoke palače, koje većinom pripadahu domaćemu plemstvu.

Republika je velikim troškom dala u grad dovesti vodovod i urediti umjetne bunare. Dubrovačke crkve bijahu pune zlata i dragocjenosti, a jednako i samostani. Kako su Dubrovčani vodili zamašnu trgovinu, vazda se u gradu nalazilo mnogo stranih trgovaca, osobito Turaka.

Republikom dubrovačkom upravljahu plemići ili »vlastela«. Imena njihova dokazuju, da su ovi plemići bili roda hrvatskoga. Svaki plemić, koji je navršio 20 godina, mogao je doći u skupno vijeće, gdje je imao pravo glasa. Ovakovih je plemića bilo oko 300. Oni su birali veliko i malo vijeće. Veliko se vijeće ili senat sastojalo od 48 članova, koji su imali raspravljati o prijedlozima maloga vijeća i suditi knezovima. Malo je vijeće činio knez sa 11 drugova; ono se skupljalo svaki dan, da prima poslanike i dopise. Članovi maloga vijeća bijahu birani samo na jednu godinu, a knez dapače samo na jedan mjesec. Osim ovih vijećnika birahu Dubrovčani još pet staraca (iznad 50 godina), koji će bdjeti nad zaključcima velikog i malog vijeća. Imali su jošte zbor od 30 sudaca, na koje se plemići prizivahu, ako ne bi bili zadovoljni odlukama senata. Drugim gradjanima i seljacima sudio je redoviti sud, koji se sastojao od 6 sudaca.

Dubrovčani su veoma rano upoznali književni pokret, koji se razvijao u Italiji. Republika je naime dubrovačka vazda trebala 4 ili 5 činovnika (notara), koji bijahu porijetlom obično iz gornje Italije (ponajviše iz Kremone) I liječnici dubrovački bijahu rodom Talijani (iz Mletaka, Padove i Bolonje). Jednako se u Dubrovniku udomio običaj, da republika iz Italije dobavlja biskupe svoje. Po gotovo su pak učitelji dubrovački bili porijetlom Talijani. Svi ovi došljaci bijahu naobraženi ljudi; oni su upravo talijanskom uljudjenošću svojom u Dubrovniku širili dobar ukus i finija čuvstva. No mnogi se Dubrovčani naobraziše i u tudjem svijetu. Od kuće ih je naime u daleki svijet vodila trgovina, diplomatski poslovi, želja za naukom, a katkada i bijeg ili progonstvo. Upoznavši dakle književni pokret u Italiji, nasljedovahu ga odličniji Dubrovčani kod kuće. Tako se eto u Dubrovniku zametnula književnost hrvatska istodobno, kad i u susjednoj Dalmaciji.

Početnikom hrvatske književnosti u Dubrovniku smatra se Šiško Menčetić. On se rodio god. 1457. kao sin plemića dubrovačkog. Mladost svoju sprovede vrlo burno, te se istom u 40. godini oženio Marom Gundulićevom. Menčetić je dvaput (god 1521. i 1524.) obnašao čast kneza dubrovačkog. Pogibe pako g. 1527. od kuge, koja je ove godine u republici dubrovačkoj pokosila 20.000 ljudi (medju ovima 87 plemića). Od Menčetića nam se sačuvala kitica pjesama »na propetoga Isusa« i mnoge ljubavne pjesmice. — Istodobno je u Dubrovniku živio takodjer svećenik Gjore Držić. Malo nam je poznato o životu Držićevu. Rodio se oko god. 1463., a umro 26. rujna 1501, kao notar kaptola stolne crkve dubrovačke. Držić je ispjevao ili barem zabilježio 12 pjesama »na narodnu«. On je složio takodjer kratko »svatovsko prikazanje«, u kojemu se pripovijeda, kako poganski bogovi (Junona, Apolo i Venera) kroje sreću mladima. Ovo je prikazanje prvi zametak dramskoga pjesništva u Dubrovčana. — Uz Menčetića i Držića treba spomenuti Andriju Čubranovića. Predaja kaže, da je Čubranović po zanatu bio zlatar, a živio je od god. 1480. do 1530. Od njega nam se sačuvala krasna pjesma »Jegjupka«. U toj pjesmi je gatanje ciganke opisano tako lijepo, da su Čubanovića nasljedovali i kasniji pjesnici.

Prvi pjesnik dubrovački, koji je našao priznanja i po drugim gradovima dalmatinskim, bijaše Mavro Vetranić. Rodio se oko god. 1486. od oca Nikole, koji nije bio vlastelin već pučanin dubrovački. Vetranić je na krstu dobio ime Nikola, koje zamijeni imenom Mavro, kad je stupio u red benediktinski. Kao redovnik živio je Vetranić ponajviše na otocima (Mljet, Lokrum i otočiću sv. Andrije), gdje su Benediktinci imali samostane svoje. Neko je vrijeme sproveo takodjer kao prognanik u Italiji. Vetranić je dočekao veliku starost, jer umrije istom god. 1576. Kako je uz to bio vrlo marljiv, te imao dovoljno vremena za književni posao, napisao je Vetranić mnogo lijepih radnja. Osim bogoljubnih, moralnih i filozofijskih pjesama Vetranićevih sačuvale su nam se takodjer njegove 3 drame: »Uskrsnuće Isusovo«, »Suzana čista« i »Posvetilište Abramovo«. To su posve uspjeli dramski pokusi. Sačuvaše nam se i Vetranićeve »različne pjesme«, gdje pjeva i »Vlasteostvu hrvatskomu«. Osobito je lijepa pjesma »Remeta«, u kojoj zornom šalom opisuje svoj osamljen život na otoku. Vetranić je pisao takodjer pokladne šaljive pjesme, n. pr. »Robinjice«, »Trgovci«, »Lanci«, »Alemani«, »Armeni i Indijci«. Iz ovih pjesama izbija ljubezna šala. On je napokon složio i nekoliko pjesničkih razmatranja o licima iz drevne starine, n. pr. o Jobu, Davidu, Orfeju i t. d.

Vetranićevi suvremenici bijahu: Nikola Nalješković i Marin Držić. Nalješković se rodio oko god. 1510. Po zvanju bijaše trgovac, ali se mnogo bavio naukom (matematikom i zvjezdoznanstvom). Kasnije se nastanio u Župi, gdje je imao imanje svoje. Ovdje je sebi vrijeme kratio pjevajući pjesme na jeziku hrvatskom. Izmedju njegovih bogoljubnih pjesama najviše vrijedi »Razmišljanje vrhu muke Isukrstove«. Pjevao je takodjer »ljuvene« pjesmice, zatim poslanice suvremenim književnicima i nadgrobnice znamenitim ljudima. Po uzoru Vetranićevu pisao je i Nalješković šaljive pokladne pjesme (t. zv. »maskerate«), koje nose naslove: Robovi, Pastiri, Vrag, Latini, Zabogari, Nesrećni druzi. Nalješković je prvi u Dubrovniku počeo pisati »pastirske igre«, u kojima se prikazuje pletka izmedju vila i pastira. Uz 4 pastirske igre sačuvale su nam se od Nalješkovića i 3 »komedije«, u kojima krupnom šalom šiba slobodni život mladjega svijeta dubrovačkog. Držić se rodio oko god. 1520. Proputovavši mnoge zemlje, vratio se Držić u Dubrovnik, te postade svećenikom. Kao takav umrije oko god. 1580. I on je pjevao ljubavne pjesme i nadgrobnice, ali slavu steče dramatskim radnjama svojim. Pastirske su mu igre doduše po sadržaju složene u duhu talijanskom; ali je Držić u njih upleo vesele predigre i medjuigre iz života domaćih seljaka. U stihovima je pisana i Držićeva pokladna komedija »Stanac«, dočim nam se u prozi (nevezani slog) sačuvalo 7 komedija njegovih. Izmedju ovih su najljepše: »Skup« (tvrdica), »Dundo Maroje« i »Arkulin«, u kojima Držić ruglu izvrgava mane ljudske. Držić je složio takodjer crkveno prikazanje »Porodjenje Isusovo«, u kojemu se ističu pastiri svojim prostim ali značajnim mišljenjem i govorom. Iz komedija Držićevih doznajemo, da su bile i prikazivane. Mladi se naime Dubrovčani (iz uglednih obitelji) običavahu složiti u glumačke družine, da u pokladno vrijeme priređe pozorišna prikazivanja u kneževskom dvoru ili pred njim; gdjekada se glumilo i na svadbenim svečanostima.

Koncem 16. vijeka živi u Dubrovniku mnogo pjesnika. Po uzoru talijanskih književnika osnovaše i Dubrovčani svoje književno društvo „akademiju“. Sjedište toge društva bijaše u krasnoj palači, koja se

zvala „sponza". Ovdje se skupljalo desetak pjesnika, a još više prijatelja književnosti hrvatske. U akademiju bi zalazila takodjer jedna odlična gospodja dubrovačka: Cvijeta Zuzorićeva. Vanredna ova žena rodila se u Dubrovniku oko god. 1555. od vrlo znamenite i bogate obitelji, koja ipak nije bila plemićkog porijetla. Cvijeta se godine 1577. udala u Firencu za plemića Bartolomeja Pescioni. Odsada je s mužem svojim izmjenice živjela u Dubrovniku i u Firenci. Cvijeta je ljepotom, naobrazbom i ljubežljivosti svojom svrnula na sebe oči najodličnijih ljudi u obadva spomenuta grada. Ona je znala u jedno kolo oko sebe saviti vijenac književnika i umjetnika, jer je duhom svojim natkrilila sve drugarice svoje. Ona je i sama pjevala pjesme na jeziku hrvatskom i talijanskom, a neki su književnici njoj posvećivali književna djela svoja. Cvijeta se kao udovica vratila u Dubrovnik, gdje je oko god. 1600. i umrla.

Medju osobite štovatelje Cvijete Zuzorićeve spadahu odlični pjesnici dubrovački: Dinko Ranjina i Dinko Zlatarić. Ranjina se rodio god. 1536. od oca vlastelina i trgovca dubrovačkog. Otac ga je za trgovačkim poslovima slao u Italiju (u Mesinu i u Firencu), gdje se mladi Dinko upoznao s talijanskim književnicima. Vrativši se u Dubrovnik, oženi se i steče velik ugled. Dubrovčani su ga sedam puta birali knezom republike svoje. Umrije god. 1607. Ranjina je već god. 1563. u Firenci dao štampati svoje »Pjesni razlike«. Pjevao je i kasnije, te su nam sačuvane njegove pjesme ozbiljnoga, nabožnog, poučnog i šaljivog sadržaja. — Zlatarić se rodio god. 1558., te je već za rana pokazao veliku darovitost i ljubav za naukom. Zato ga otac pošalje na sveučilište u Padovu. Učenošću svojom steče Zlatarić u Padovi tolik ugled, da su ga djaci

(kojih je bilo do 7000 raznih narodnosti) god. 1580. izabrali rektorom svojim. Još danas postoji u Padovi ploča spomenica, koja ističe Zlatarićevu zaslugu, što je kao rektor utišao opasnu bunu saučenika svojih. Vrativši se kući, oženi se Zlatarić g. 1587. Marom, kćeri pučanina Petra Gjonovića. Odsada je živio izmjenice u Dubrovniku i na svome imanju u Konavlju, te umrije oko god. 1610. Zlatarić je pjevao nježne pjesmice u slavu Cvijete Zuzorićeve, a prigodne i nadgrobne pjesme u pohvalu književnika dubrovačkih. Rado je na hrvatski jezik prevodio pjesnička djela s latinskoga, grčkog i talijanskog jezika. Po svima radnjama Zlatarićevim jasno se opaža, da je bio vrlo vješt jeziku hrvatskomu; on je doista birane misli umio izraziti krasnim govorom, koji se ugodno sluša.

69. Hasan paša bosanski.

Namjesnikom sultanovim u Bosni postade godine 1591. ratoborni Hasan paša. Da Hrvatima pokaže, čemu se imaju od njega nadati, provali Hasan paša odmah na proljeće god. 1591. preko Save u Hrvatsku. Palio je i robio u okolici grada Ivanića, odakle se u Bosnu vratio s velikim plijenom. — Ban hrvatski, Tomo Erdedi, htjede se Hasan paši osvetiti. Početkom kolovoza godine 1591. stade ban sabirati vojsku. Medju ostalim se njemu pridružio takodjer Stjepan Grasswein, kapetan krajine koprivničke. Ban udari 15. kolovoza na Moslavinu, koja je nekada pripadala obitelji grofova Erdeda. U tvrdji moslavinskoj se nalazila posada turska, kojom zapovijedahu 24 age. Ban ih pozove, neka se predadu. Kada pak Turci odbiše poziv banov, stanu Hrvati pucati iz topova u Mo-

slavinu. Tom prigodom pade jedno tane u skladište puščanoga praha, radi čega se u tvrdji porodi strašna vatra. Nekoje age izgorješe, a preostala se posada turska predade uz uvjet, da smije bez oružja otići iz Moslavine. Iza odlaska Turaka udje u tvrdju ban Erdedi s Hrvatima. Prijatelji su banu svjetovali, neka Moslavinu ponovno učvrsti. Mjesto toga dade ban tvrdjavu razvaliti, jer nije imala zgodan položaj.

Iza pada Moslavine pošalje Hasan paša u Carigrad svoga poslanika Rustan bega. Ovaj će sultanu javiti, da je ban Erdedi prekršio mir, koji postoji izmedju cara Rudolfa II. i sultana Murata III. Rustan beg povede sa sobom 60 funti teško tane, da sultanu zorno prikaže, kakvim je topovima ban udarao na Moslavinu. — Hasan paša htjede da osvojenjem S i s k a nadoknadi gubitak Moslavine. Već 31. kolovoza 1591. znade se u Hrvatskoj, da Hasan paša s turskom vojskom polazi na Sisak. Početkom rujna opkoliše Turci tvrdju sisačku, koja se nalazi kod utoka Kupe u Savu. Pošto je tvrdja pripadala kaptolu zagrebačkom, zapovijedao je u njoj kanonik Nikola Mikac, rodjen Siščanin. Hasan paša nije kod sebe na sreću imao velikih topova. Mali pak topovi nijesu mogli puno nauditi zidinama tvrdoga grada sisačkog. Radi toga morade Hasan napustiti dalnju opsadu Siska. Na odlasku je poručio kanoniku Mikcu, da će naskoro doći s velikim topovima i sa strojevima za podsjedanje.

Početkom listopada g. 1591. prijedje Hasan paša rijeku Savu, te 5. listopada osvane pred B o ž j a k o v i n o m sa 4000 Turaka. U Božjakovini je zapovijedao Lovro Radičević, koji je doduše u tvrdji imao nekoliko topova, ali bez puščanoga praha. Zato još istoga dana pade Božjakovina u ruke turske. Hasan paša nadje u gradu mnogo žena i djevojaka, koje iz okolice potražiše

u Božjakovini spas, a nadjoše ropstvo tursko. — U taboru kod Božjakovine ostade Hasan paša čitavu noć od 5. na 6. listopada. Pojedine pak čete njegove podjoše paliti i robiti po okolici božjakovinskoj. Po plamenu i jauku se znalo, kuda idu krvološni martolozi turski. Turci zauzeše te noći R a k o v e c i sv. Helenu, a martolozi porobiše sav prijedjel od Vrbovca do Kraljevca (blizu Dugoga sela) Najviše je stradalo imanje kaptola zagrebačkog — U rano jutro 6. listopada krene Hasan paša od Božjakovine proti V r b o v c u. Bez velikoga napora zauzeše Turci tvrdju vrbovačku. Ovdje je Hasan paša ostao čitav dan i noć. Naravno da su martolozi noću od 6. na 7. listopada robili po okolici vrbovačkoj. Dolinom potoka Črnca i Kamešnice dopriješe martolozi do G u š ć e r o v c a.

Iza Vrbovca htjede Hasan zauzeti i G r a d e c, imanje i tvrdju biskupa zagrebačkog. No za taj slučaj već se pripraviše krajiški kapetani: Stjepan Grasswein iz Koprivnice, njegov brat Alban Grasswein iz Ivanića, te Gjuro Laibacher i Mihajlo Sekelj iz Križevaca. U jutro 7. listopada kretala se jedna turska četa iz Vrbovca prema Gradecu. U toj četi bijahu 3 bega turska: Osman Ali i Mustafa. Kod Gradeca dočekaše Turke spomenuti kapetani krajiški, te se na Glogovnici razvila krvava bitka. Osman beg pogibe junačkom smrću, a Mustafa beg pade kapetanima živ u ruke. Preostali Ali beg stade uzmicati prema Vrbovcu, gdje se još nalazio Hasan paša sa glavnom vojskom turskom. Kapetani su ga progonili, radi čega se uzmak turski pretvorio u pravi bijeg. Mnogi se Turci udaviše u močvarama. Hrvati zarobiše 72 Turčina i 100 konja, a do 400 ljudi oslobodiše ropstva turskoga. Doznavši za nesreću svoje čete kod Gradeca, stade se Hasan paša još istoga dana s velikim plijenom vraćati u Bosnu. No topove svoje

morade ostaviti kod Vrbovca, jer je voda izašla iz nabujalih potoka, te pokvarila putove. U zauzetim tvrdjama nije Hasan ostavio posade turske, radi čega ih opet zaposjedoše Hrvati.

Zimi god. 1591. na 1592. spremao se Hasan paša za veće poduzeće. On htjede, da osvoji Sisak i čitavu Hrvatsku izmedju Kupe i Save. Da lakše izvrši namisao svoju, odluči se Hasan paša za gradnju turske tvrdje na desnoj obali Kupe. Mora se priznati, da je Hasan paša bio sretan u izboru mjesta za tu tvrdju. Preko Kupe se najlakše prelazi ondje, gdje u nju utječe rijeka Petrinjčica. Tu će dakle Hasan graditi novu tvrdju tursku.

Zauzevši Hrastovicu i Gore, ostatke brojnih tvrdjava hrvatskih na desnoj strani Kupe, započe Hasan izvoditi osnovu svoju. Početkom travnja 1592. dolazila je iz Bosne prema Kupi nepregledna povorka ljudi i kola. Suvremenici vele, da je Hasan vodio sa sobom oko 40.000 ljudi. Nijesu to bili sami Turci, nego većinom kršćani iz Bosne, koji će graditi novu tvrdju. Kod ušća Petrinjčice u Savu udari Hasan paša 12. travnja 1592. prvi temelj novomu gradu, koji je po rijeci Petrinjčici dobio ime Petrinja. Hasan dade najprije sagraditi kulu od jakih hrastovih balvana, koji bijahu pričvršćeni dvostrukim čavlima i željeznim kvakama. Da drveni zidovi budu jači, podigoše Turci oko kule iznutra 8 stopa visok i 4 stope širok nasip. Čitava tvrdja petrinjska bijaše gradjena u obliku četverokuta, a imala je dvoja vrata i 5 tornjeva. Oko zidova gradskih iskopaše Turci grabu, da u nju mogu napustiti vodu iz Petrinjčice i Kupe, ako bi što trebalo.

Na vijest, da su Turci kod Kupe, stade ban Erdedi sabirati vojsku kod svoga grada Želina (blizu Velike Gorice). Odavle se prilična vojska hrvatska, kranjiška i štajerska koncem travnja zaputi prema Kupi. Utaborivši se na lijevoj obali Kupe izmedju Bresta i Drenčine, mogla je kršćanska vojska gledati, kako Turci na desnoj obali grade novu tvrdju. Ban Erdedi predloži, neka čitava kršćanska vojska prijedje preko Kupe i rastjera radnike turske. Njemački časnici nijesu htjeli da na to pristanu. Izgovarahu se, da bi teško bilo prijeći preko nabujale Kupe. Istom poslije velikog nagovaranja banova izjaviše Nijemci, da će udariti na Turke, čim se voda u rijeci nešto slegne. Medjutim počeše Turci 2. svibnja 1592. u Petrinji klicati, svirati i pucati. Ovako navijestiše kršćanskoj vojsci, da je nova tvrdja posvema gotova.

Hasan paša ostavi u Petrinji posadu od 1000 Turaka i mnogo svakojakih radnika. S ostalom pak vojskom ode nešto južnije od Petrinje, te se utabori na visoravni, (gdje je danas selo Taborište), istočno od Hrastovice. Odavle dade popraviti tvrdje u Hrastovici i u Gorama, da budu uporištem Petrinje. Stavivši u Hrastovicu i u Gore po 200 Turaka, ode Hasan paša s vojskom i s radnicima u Kostajnicu. — Ban je odmah shvatio važnost Petrinje, odakle će Hrvatskoj prijetiti velika pogibao. Zato iza odlaska Hasanova predloži, neka čitava kršćanska vojska prijedje preko Kupe i zauzme Petrinju. Ali Nijemci ne pristadoše na to, već se vratiše kućama svojim. Sam pak ban je imao premalo vojske, a da bi se usudio, da podsjeda Petrinju. Zato ode i on, raspustivši vojsku svoju.

Početkom lipnja 1592. poduzme Hasan paša novu vojnu. Na rijeci Uni držala se — usred zemljišta turskog — jošte zadnja tvrdja hrvatska: Bihać. U tvrdji je stajala krajiška posada od 400 vojnika (Hrvata Uskoka i Nijemaca), kojima zapovijedaše kapetan Josip Lamberg, rodom Nijemac. Još g. 1591. zauze Hasan

paša grad Ripač (takodjer na Uni), koji bijaše jedino uporište Bihaću. Sada će pak udariti na sam Bihać.

Već 10. lipnja dodju pod Bihać prve turske čete: oko 5000 ljudi. Hasan paša stiže 13. lipnja s novim četama, te odmah pozove posadu bihaćku, neka se predade. Pošto se Lamberg nije odazvao pozivu Hasanovu, počeše Turci 14. lipnja iz topova pucati na Bihać. Ovo je bombardovanje trajalo punih 5 dana. Ipak se Hasan uvjerio, da time ne će posadu prisiliti na predaju. Zato dade 19. lipnja na zidine bihaćke prisloniti ljestve za jurišanje. Toga se prepadoše branitelji, a osobito gradjani bihaćki. Kapetan Lamberg stade s Hasan pašom pregovarati o uvjetima, uz koje bi se grad predao. Hasan poruči, da će svatko slobodno iz grada otići i sa sobom imetak svoj ponijeti, ako se Bihać predade bez dalnje obrane. Gradski suci i Lamberg pristadoše uz taj uvjet, a Hasan paša još 19. lipnja unidje u Bihać.

Isprvice bijahu gradjani bihaćki (njih do 5000) zadovoljni s turskom vladom. Hasan paša im je dapače dijelio i novce. Tako se dogodilo, da je samo 8 obitelji bihaćkih izjavilo želju, da odu iz Bihaća u Hrvatsku. Iz Bihaća ode takodjer bogato nadareni Lamberg sa 22 vojnika. Ovi će zajedno sa gradjanima preko Drežnika putovati prema Slunju. Hasan paša ih ljubezno isprati do Čalopeka (kod Petrova sela), pa se vrati natrag u Bihać. Od Čalopeka je iseljenike bihaćke pratilo oko 400 konjanika turskih. Na putu stanu Turci plijeniti iseljenike. Radi toga se zametne kreševo, u kojemu Turci pokolju sve kršćane osim Lamberga i šestorice drugih. Tužno su postradali takodjer oni gradjani, koji ostadoše u Bihaću. Turci sasjekoše do 2000 ljudi, a u ropstvo prodadoše oko 800 djece.

„A što će biti sada?“ pitahu se Hrvati, kad je do njih doprla vijest o p a d u B i h a ć a. Svatko je slutio, da Hasan ne će mirovati, iza kako je toli lako osvojio zadnji branik hrvatski na istoku. Nije se znalo jedino to, na koju li će stranu Hasan paša navaliti. Petar Erdedi, brat bana hrvatskoga, mislio je, da će Turci najprije udariti na Slunj, a onda dalje i na Karlovac. Kao zapovjednik tvrdje slunjske moli on 22. lipnja 1592. nadvojvodu Ernesta, koji je privremeno nosio brigu nad krajinom, neka se Slunj što prije učvrsti i svim potrebitim opskrbi. U istom smislu piše nadvojvodi 23. lipnja iz Karlovca kapetan Juraj Paradeiser. Da će Hasan paša udariti na Karlovac, toga se boji takodjer krajiški general Andrija Auersperg. Zato on početkom srpnja moli i dobiva pomoći iz Kranjske i Koruške. — Sasvim drugoga mnijenja bijaše ban Tomo Erdedi. On je tvrdio, da će Turci udariti na Sisak. Ovo je pak sudio po pripravama Hasanovim.

Na lijevoj obali Kupe — nasuprot Petrinji — stoji selo B r e s t. Ovdje su Hrvati podigli tvrdjavu, da Turcima priječi prijelaz preko Kupe. U tvrdji je stajala krajiška posada, koju su činili Nijemci. Veli se, da su Nijemci 10. lipnja ostavili Brest zbog gladi. Sada počeše turski radnici iz Petrinje graditi na Kupi kod Bresta most od ladja. Preko toga mosta prelazit će Hasan paša na lijevu stranu Kupe, gdje se nalazi i Sisak.

Zabrinuti ban hrvatski piše 26. lipnja iz svoga grada Jastrebarskog staležima štajerskim, neka u Brest šalju čete svoje. Dva dana iza toga izvješćuje Andrija pl. Gleissbach, kapetan krajiške posade u Zagrebu, da su Turci na Kupi kod Bresta napravili most, preko kojega da je već 1200 Turaka prešlo na lijevu obalu Kupe. — Nato se ban utabori kod Plesa, gdje će pri-

čekati pomoćne vojske. Medjutim su Turci u Kupu kod Bresta zabijali stupove, da drže most od ladja. Njihov most bijaše 11. srpnja već posve gotov, kako to javlja sam ban iz tabora svoga (kod Plesa). Istodobno stigoše u Zagreb pučke ustaše iz Štajerske. Ovi će se najprije vježbati u oružju, a onda krenuti prema Kupi, da pomognu banu. — Kanonik Mikac, zapovjednik Siska, javi 15. srpnja banu Erdedu, da Hasan paša već dolazi s vojskom iz Bosne. To je sklonulo bana Erdeda, te iz Plesa ode u Brest, gdje će Turcima zapriječiti prijelaz preko Kupe. Malo iza toga stiže Hasan iz Kostajnice u Petrinju.

U vojsci bana hrvatskoga nalazio se neki Srbin po imenu Vojin. Ovaj dobro prouči tabor banov, pa onda uskoči medju Turke. Vojin stade Hasan pašu nagovarati, neka što prije navali na bana Erdeda. Sada se naime vojska banova sastoji većinom od štajerskih domobranaca, koji nijesu vješti u ratovanju. Sposobni su jedino Hrvati i neki konjanici njemački; no ovih ima malo. Najbolje su čete iz krajiških gradova izmedju Save i Drave, koje vodi Stjepan Grasswein, kapetan koprivnički. No ove su čete istom na putu, pa valja navaliti prije dolaska njihova.

Doznavši tako po izdajici Vojinu za stanje vojske banove, odluči se Hasan paša za navalu na bana hrvatskoga. Oko 2 sata poslije podne 19. srpnja 1592. počeše Turci preko mosta prelaziti na lijevu obalu Kupe. Premda je uza se imao samo 2 do 3 tisuće vojnika, udari ban na Turke. Ipak je morao i sam uvidjati, da ne će moći potisnuti brojnije neprijatelje. Veli se, da je Hasan paša preko mosta po malo doveo 15.000 Turaka. Bitka je trajala 2 sata, a svršila se potpunim porazom banovim. Oko 4 sata po podne morade ban Erdedi uzmaknuti iz tabora svoga, u koji nahrupiše

Turci. Na bojnome polju pogibe 600 Hrvata, Nijemaca i Slovenaca. Erdedi sretno uteče u Jastrebarsko. No Štajerci postradaše na bijegu, jer ih većina dopade ropstva turskoga. Hasan paša ugrabi i čitav tabor banov. U njemu nadje uz ostalo i 5 topova: 2 banova, 2 zagrebačka i 1 štajerski. U noći pak od 19. na 20 srpnja dade Hasan zapaliti i tvrdjavu u Brestu, gdje se do toga časa još držala straža krajiška.

Iza pobjede kod Bresta podje Hasan paša prema Sisku, kako je to ban Erdedi dobro predvidjao. Uz Nikolu Mikca bijahu u Sisku još dva kanonika zagrebačka: Blaž Gjurak i Matija Fintić. Premda nijesu kanonici imali mnogo vojske, ipak odlučiše, da će braniti važnu tvrdju sisačku. Hasan paša započe opsadu Siska 23. srpnja, i to veoma ozbiljno. O tomu svjedoči pismo, što ga je kanonik Mikac 23. srpnja pisao krajiškome zapovjedniku Stjepanu Grassweinu u Koprivnicu. „Turci su danas“ piše kanonik »triput jurišali na vanjska vrata Siska i na opkope. Nekoliko naših sluga poubiše, a nekoliko teško raniše. Turčin je sve slomio i uništio. Sada iz dvadeset topova puca onamo, gdje leži naš puščani prah. Turci razvališe zid kod kule u duljini od 12 stopa, a srušiše takodjer dio novoga zida. Na obali kupskoj načiniše Turci proti gradu 16 jakih opkopa, odakle čitav dan pucaju na zidove. Mnogo štete nanose nam takodjer iz drugih opkopa, koje su načinili kod puta blizu zadnje kule. Danas baciše Turci u grad 80 zrna iz topova«.

Hasan paša je svašta upotrebio u tu svrhu, da zauzme Sisak. On se htjede poslužiti takodjer izdajicom. To bijaše neki »debeli Marko«, zapovjednik banove tvrdjice Hrastilnice (kod Siska). Marko će — prema dogovoru — poći u Sisak, da tobože pomaže kod obrane grada, a u istinu da tom prigodom tvrdju

izdade Turcima. Hasan će Marku za nagradu predati Hrastilnicu, čim se dočepa Siska. Sve je ovo bilo ćirilicom pisano u listu, što ga je Hasan upravio Marku. Na sreću pade ovo pismo u ruke kanoniku Mikcu. Kada dakle Marko dodje u Sisak, dade ga Mikac iz visine baciti u Savu, gdje se utopio. — Uzalud je Hasan paša udarao na Sisak. Hrabri branitelji ne htjedoše grada predati onako jeftino, kako je to činio Lamberg sa Bihaćem. Hasan paša se doduše upustio i u pregovaranje s kanonikom Mikcom o predaji Siska; no Mikac se posluži dopuštenom ratnom lukavštinom, koja je Hasan pašu stajala 500 najboljih vojnika. Ogorčan zbog velikoga gubitka — okani se Hasan daljnjeg podsjedanja. Veoma se ljutio na Mikca. Odlazeći od Siska, zakleo se Hasan paša, da će razorenjem Siska osvetiti krv junaka svojih.

Hasan se najprije zaputio u Petrinju. Odavle je tečajem mjeseca kolovoza pošiljao razne čete turske, da pale i robe plodno i bogato Turopolje. Katkada bi se i sam Hasan znao putiti u Turopolje, da lovi lov na ljude i zvijeri. Turci su bez ikakova otpora palili sela, uništavali plodna polja, plijenili stoku i odvodili ljude. Veli se, da je tom prigodom 35.000 Turopoljaca dopanulo ropstva turskoga. Dokazano je pak, da su Turci popalili 49 sela i 2 trgovišta. Mnogi Turopoljci pobjegoše u gore okićke, drugi se zakloniše na lijevu obalu Save, a većina ih se sakrila po šumama.

Kranjce, Štajerce i druge susjedne narode uhvati strah, da će Turci osvojiti čitavu Hrvatsku, iza čega bi na njih došao red. Zato se iz Ugarske, Austrije, Štajerske, Kranjske i Koruške sletiše u Zagreb mnoge čete, koje će grof Franjo Nadaždi voditi na Turke. Medjutim se već Hasan paša do volje naplijenio po Hrvatskoj, pa se vratio u Petrinju. Nadaždi ga podje

tražiti sa 7000 vojnika različitih narodnosti. Tako dodje 17. rujna 1592. do krvave bitke kod Petrinje. Hasanu posluži sreća, te je potukao neprijatelje svoje. U njegove ruke pade Nadaždi, 1000 kršćana, 12 topova i 7 zastava. Pobjedonosni Hasan paša zadje koncem rujna opet u Turopolje, gdje je pustošio sasvim po volji.

70. Bitka kod Siska god. 1593.

Malo kada je Hrvatska našla takova neprijatelja, kakav bijaše Hasan paša. Pune dvije godine sprovede Hasan u krvavom ratu s Hrvatima. A što će se istom dogoditi god. 1593.? O tomu pitanju raspravljahu velikaši i plemići hrvatski, koji se 24. siječnja 1593. sastadoše na saboru u Zagrebu. Hrvati stvoriše mnoge zaključke, koji smjerahu na obranu ostataka Hrvatske. Ako Turci provale u Hrvatsku, neka se na noge digne opći ustanak naroda hrvatskog, kako to bijaše zaključeno takodjer na saboru od 5. siječnja 1592. Svi velikaši, plemići i posjednici, dapače i duhovna gospoda — moraju osobno poći u rat na Turke. Tko imade 10 kmetova, mora naoružati i u rat otpremiti po jednoga konjanika. Svaka pako kmetska zadruga dat će po 2 pješaka. Sabor se ujedno pobrinuo, da Hrvatska dobije pomoći od kralja i od susjednih zemalja.

Hasan paša nije Hrvatsku pustio na miru niti zimi god. 1592. na 1593. Jedva se pobjegli Turopoljci vratiše kućama svojim, provali Hasan paša polovicom studenoga 1592. preko Kupe. Uz njega bijahu takodjer begovi iz Pakraca, Požege i Zvornika. U Turopolju zarobi Hasan paša do 2000 ljudi. Najviše je harao imanja grofa Tome Erdeda, bana hrvatskog. Istodobno su dva bega turska pustošili okolicu Sredičkoga. —

Prvih dana mjeseca siječnja 1593. opet je Hasan paša harao po Turopolju. Turci su u zadnje doba narobili toliko svijeta hrvatskoga, da je roblju pala cijena. Trgovinom roblja obično su se bavili Vlasi, koji su kao martolozi turski najradje hvatali žene i dječake. Prije se za jednoga dječaka dobivao po jedan konj. Sada pak nudjahu Vlasi 5 dječaka za jednoga konja! — Početkom veljače provali u Turopolje nekoliko stotina pješaka i konjanika turskih. Vodio ih je Mehmed aga. Turci su 4. veljače plijenili Vukovinu, kad li na njih navališe husari hrvatski. Mehmed aga pade husarima živ u ruke, 70 Turaka pogibe u boju, a preostali pobjegoše u Petrinju. — Polovicom veljače podje Hrustan beg iz Petrinje sa 1300 Turaka preko Kupe, da porobi selo Kravarsko. Ovdje ga stigoše vojnici banovi. Zametne se bitka u kojoj pogibe mnogo Turaka, a Hrustan beg jedva uteče u Petrinju. — I mjeseca travnja provaljivahu Turci u Turopolje. Najviše pak štete nanese Rustan beg 20. svibnja 1593. Tada je sa 3000 konjanika i 200 pješaka provalio sve do Jastrebarskoga, porobivši Kupinac, Zdenčinu, Galdovo, Stupnik, Vukovinu i Ćolnićevo selo.

Istodobno se H a s a n p a š a pripravljao za treću opsadu Siska. Iz Bosne, Hercegovine, Albanije i Slavonije dolaze brojne čete pod zastave Hasan paše. Početkom lipnja 1593. bijaše Hasan spreman za novu vojnu. Veli se, da je sabrao do 50.000 Turaka. To će valjda biti prevelik broj. Ipak je sigurno, da je Hasan paša u Hrvatsku krenuo sa 20.000 vojnika. Neki zarobljeni Turčin iskazao je naime, da se u turskoj vojsci nalaze: Hasan paša sa 4000 konjanika, Ramadan beg sa 1000, Arpadi beg iz Klisa i Livna sa 3000, Žimaj Mehmed beg sa 1500, Šefer beg (brat Hasan paše) iz Cernika sa 700, hercegovački beg (sin Mehmed paše

sa visoke porte) sa 3000, Kurt beg (sin Ferhad paše) sa 1500, Hrustan beg iz Petrinje sa 500, Ibrahim beg iz Like sa 2000, i turski kapetan iz Gradiške sa 1000 vojnika. Osim toga bijaše u turskoj vojsci jošte mnogo spahija i zaima (velikaša turskih), a takodjer mnogo radnika i sluga.

Na desnoj obali Kupe — upravo nasuprot staroj tvrdji sisačkoj — stoji selo Caprag. Ovdje stade 15. lipnja 1593. Hasan paša s velikom vojskom turskom. Po Savi je doplovila čitava mornarica turska, koja od Gradiške dovede velike topove i hranu za vojsku.

Hasan paša se utabori na onim brežuljcima, koji se nalaze zapadno od Capraga. Na Kupi dade sagraditi most od ladja, a na lijevoj obali Kupe dade podignuti nasipe, sa kojih će Turci iz topova pucati na S i s a k. — U tvrdji zapovijedahu kanonici zagrebački: Blaž Gjurak i Matija Fintić. Ovi su znali, da će doći Hasan paša. Zato pojačaše posadu sisačku ljudima iz okolice. Rupert Eggenberg, zapovjednik carske pomoćne vojske u Hrvatskoj, stavi kanonicima na raspolaganje 100 pješaka. Tako je posada u Sisku brojila oko 400 ljudi. — Najjača kula sisačka gledala je upravo na kupsku stranu. Ovu kulu uzeše na nišan topovi turski. Tane iz topa turskoga odbije sa gradskih vrata komad željeza, koji ubije kanonika Fintića. Sada ostade sva briga oko obrane na kanoniku Gjuraku. On pošalje u Zagreb svoga poslanika, koji će zamoliti pomoć od bana Erdeda i od Eggenberga.

Čim je doznao, da su Turci pred Siskom, diže ban Tomo Erdedi ustanak plemstva hrvatskoga. Tamo, gdje se danas nalazi selo sv. K l a r a (južno od Zagreba), sabirala se kršćanska vojska, koja će Sisku donijeti pomoć. General Andrija Auersperg dovede 300 arkibuzira krajine karlovačke, Rupert Eggenberg 3 čete pješaka nje-

mačkih, Gjuro i Sigismund Paradeiser 600 mušketira karlovačkih i koruških, Melkior Rödern 500 konjanika njemačkih, a Martin Pietschnik konjanike grofa Montekukola. Osim toga dovede ovamo Adam Rauber 200 kranjskih, a Krsto Obričan 100 koruških arkibuzira, zatim Alban Grasswein konjanike i pješake iz krajine slavonske, Stjepan Tahi hrvatske husare, a Petar grof Erdedi uskoke i husare. Najviše vojske dovede ban hrvatski. Čitava je vojska brojila 5000 do 5500 ljudi.

Od sv. Klare zaputi se kršćanska vojska 19. lipnja prema Želinu, gdje se nalazilo imanje bana Erdeda. Počinuvši u Želinu, dopre vojska 21. lipnja u Novi grad, samo sat hoda zapadno od Siska. U jutro 22. lipnja viječahu vojvode kršćanske vojske, što valja sada činiti. Ban predloži, neka se odvažno navali na Hasan pašu. Drugi bijahu protiv toga, jer da je kršćanska vojska preslaba prema Turcima. Neki predlagahu uzmak do Zagreba. Vojvode se već gotovo i zavadiše. U tom času dodje k njima glasnik, po kojemu im kanonik Gjurak javlja, da su topovi turski posvema oštetili Sisak, te će grad sigurno propasti, ako još danas ne dobije pomoći. Ove vijesti sklonuše vojvode, te su odlučili, da valja u ime Božje bez oklijevanja krenuti prema Sisku.

Hasan paša je upravo objedovao, kad mu stari Memi beg zvornički javi, da od zapadne strane dolazi neka vojska. Pošto su još i drugi neki izjavili, da se na zapadu bljeska oružje oveće vojske, dade Hasan uzbuniti tabor turski. Odabravši 10.000 najboljih vojnika, većinom konjanika, prijedje Hasan paša po mostu na lijevu obalu Kupe. Za bojište odabere onaj prostor, koji se nalazi izmedju današnjega kolodvora sisačkog i ušća rijeke Odre u Kupu. Pješaci i strijelci turski stojahu na lijevom krilu uz obalu Odre, Memi beg u sredini, a sam paša na desnom krilu uz Kupu. U taboru pak turskom (dakle na desnoj obali Kupe), ostadoše: Kurt beg iz Vučjeg dola i Apardi beg iz Livna sa preostalom vojskom. Oni su podjedno rukovodili dalnje pucanje iz topova na tvrdju sisačku.

Istodobno se u bojni red vrstala kršćanska vojska na onom polju kod Siska, koje se zove Otok. Banu hrvatskomu je od starine pripadalo pravo, da vojuje u prvim redovima. Zato i sada stupi Tomo Erdedi na čelo vojske kršćanske. On će prvi navaliti na Turke. Pri tom će ga pomagati Auersperg sa 600 arkibuzira iz Karlovca, Kranjske i Koruške. Nešto poslije 12 sati o podne 22. lipnja krene kršćanska vojska s Otoka na Turke.

Ne čekajući na arkibuzire, udare sami Hrvati. Brojniji Turci potisnuše u prvom okršaju Hrvate tako, da se dosta pješaka utopilo u Odri. U tom času doleti na bojište general Auersperg sa 600 arkibuzira. Hrvati se odmah sustave, te zajedno s arkibuzirima po drugiput navale na Turke. Istodobno pograbi Turke sa druge strane junački Rödern. Veli se, da je Turke upravo zapanjila neustrašivost arkibuzira. Memi beg počne bježati, a i Hasan paša morade uzmicati. Bitka je uopće trajala tako kratko vrijeme, da Eggenbergova vojska, koja se nalazila u zadnjem redu, nije ni dospjela stići na bojno polje. — Turci bježahu prema mostu, da se spase na desnu obalu Kupe. Arkibuziri se dadu u potjeru za Turcima, a u isto vrijeme provali iz tvrdje sisačke kanonik Gjurak sa 300 preostalih branitelja. Samo 400 Turaka uteče sretno preko mosta; ostale Turke pretekoše arkibuziri, koji brzo zapreme most na Kupi. Medjutim su Turke otraga ljuto sjekli Hrvati, a osobito uskoci. Ovdje pade većina Turaka od mača kršćanskoga. U nevolji svojoj stadoše Turci skakati u rijeke, da preplivaju na drugu stranu. Najviše je konja-

nika turskih zaplivalo u Kupu od želje, da se domognu tabora na desnoj obali. Na njihovu je nesreću desna obala Kupe kod Siska tako visoka, da konji nijesu mogli isplivati iz rijeke. Tako nadjoše smrt gotovo svi Turci: bilo od mača bilo od vode. Puna 3 sata bijaše Kupa pokrita tjelesima utopljenika. Sam je Eggenberg nabrojio u Kupi preko 1000 tjelesa turskih. — Medju ostalima se u Kupi utopio takodjer Hasan paša. Od odličnih Turaka pogibe 12 begova, medju kojima bijahu takodjer begovi od Albanije, Like, Cernika, Požege i Zvornika. Dvojica od poginulih begova pripadahu po materama svojim dvoru sultanovu. Još je poginulo 40 alajbega, 200 zaima i 400 spahija. — Oni Turci, koji ostadoše u taboru na desnoj obali Kupe, gledahu rasule vojske turske i propast Hasan paše. Preplašeni Turci zapale puščani prah, pa udare u bijeg. Čitav tabor turski sa svima topovima postade plijenom vojske kršćanske. Medju topovima turskim nadjoše Hrvati i t. zv. «Kacijanericu«. To je velik top, što ga Turci zarobiše kod Osijeka, kad su ondje god. 1537. potukli vojsku Kacijanerovu. Na tom topu odrubiše Turci godine 1566. pred Sigetom glavu Nikole Zrinjskoga. Lako je dakle razumjeti veselje Hrvata, što je napokon ovaj top došao u njihove ruke. Osim toga zarobiše Hrvati pred Siskom 10 zastava i 30 ladja turskih s velikim ostalim plijenom.

70. Borbe za Petrinju.

Iza poraza kod Siska (22. lipnja 1593.) zakloni se nešto vojske turske u nedalekoj tvrdji petrinjskoj. Junački grof Tomo Erdedi, ban hrvatski, predloži pobjedonosnoj vojsci kršćanskoj, neka od Siska krene

ravno na Petrinju. Ovaj prijedlog prihvatiše ostale vojvode (Eggenberg, Rödern, Auersperg i Grasswein). Prema dogovoru krenut će kršćanska vojska već dne 24. lipnja na put prema Petrinji. Hrvati će pod banom svojim — po starom običaju — stupati naprvo pred ostalom vojskom.

I doista na samo Ivanje god. 1593. prijedje ban Erdedi s Hrvatima na desnu obalu Kupe preko mosta, što ga je desetak dana prije toga podigao Hasan paša kod Siska. Padala je tiha kiša, a Hrvati stupahu preko šuma prema Petrinji, kad li ban doznade, da ga ne slijede krajiške i njemačke čete. Na tu vijest poleti ban u Sisak, da vidi, što se dogodilo. Sad mu stanu druge vojvode prikazivati, da čete njihove nijesu pripravne za nastavak vojne. Opazila se naime nestašica hrane i krme, bez čega nije moći ni pomišljati na podsjedanje Petrinje. Banu bijaše vrlo žao, što sjajna pobjeda kod Siska ne će donijeti vidljive i brze koristi. Ali kad nije druge, morade se i on zadovoljiti obećanjem ostalih vojvoda, da će u najkraće vrijeme pripravljeni krenuti na Petrinju.

Već 28. lipnja doznade ratno vijeće u štajerskom Gracu, da vojnomu pohodu na Petrinju smeta nedostatak hrane i krme. Odmah sutradan (29. lipnja) šalje ratno vijeće u Hrvatsku svoga punomoćnika: Ivana Fridrika Trautmansdorfa, koji je nekada služio kao časnik u Koprivnici. Trautmansdorf je dobio punomoć, da na račun ratnoga vijeća kupi u Hrvatskoj dovoljnu količinu hrane, krme, konja i marve. Podjedno ga zapade dužnost, da izvidi, što valja činiti, ako kršćanska vojska osvoji Petrinju i susjedne tvrdje turske (Goru, Hrastovicu i Klinac-grad). Postoji naime namjera, da car i kralj Rudolf II. troškom od 10.000 forinti po-

digne utvrdu protiv Petrinje. Treba dakle, da i Trautmansdorf prouči, gdje bi valjalo podići takovu tvrdju.

Početkom srpnja god. 1593. dodje Trautmansdorf u Hrvatsku. Razvidjevši prilike oko Siska i Petrinje, sazove vojskovodje u Zagreb, gdje je s njima 11. srpnja držao dogovor o namjeravanoj vojni na Petrinju. Ovdje bijaše odlučeno, da će vojna započeti koncem srpnja. Do onda će s imanja biskupa, bana, kaptola i velikaša dovesti u Zagreb toliko hrane, da je vojsci bude dosta kroz mjesec dana. U jednakoj će se mjeri pobrinuti za krmu, da ne budu stradali konji. Vrhovni oružar Eibiswald poći će i u štajerski Gradac, da ondje iz državnih oružana uzme topove za podsjedanje turskih tvrdjava. Za vremena će se još pribaviti: konji za topove, kola za prijevoz prtljage, ladje za most preko Kupe i radnici (opkopari) za gradnju nasipa kod Petrinje. Vojvode žele, da se Petrinja i susjedne tvrdje razore, a da se u njih stave krajiške posade. Hrvati će se zadovoljiti time, da granicom prema Turskoj ostane rijeka Kupa, na kojoj se od Karlovca do Siska nalazi čitav niz tvrdja i tvrdjica.

Na tome je sastanku u Zagrebu izbilo na površinu veliko nezadovoljstvo one vojske, koju u Hrvatskoj uzdržaje kralj. Karlovački pukovnik Andrija Auersperg reče, da ne će moći sudjelovati u vojni na Petrinji, pošto mu car Rudolf II. ne šalje novaca, da isplati pogodjenu plaću vojnicima krajine hrvatske. Jednako se izjavio ban Tomo Erdedi, koji je bansku četu morao plaćati vlastitim dohocima svojim, jer mu kralj već dugo nije poslao odredjenu svotu novaca. U Hrvatskoj se tada nalazilo takodjer nekoliko stranih četa. I ove su se tužile na zaostatak pogodjene plaće, koje im car nije slao već puna četiri mjeseca. Trautmansdorf je morao slušati same jadikovke. Zato i piše 14. srpnja

nadvojvodi Ernestu, neka isplati banske, carske i krajiške čete u Hrvatskoj, ako hoće, da ove nastave vojnu na Turke.

Ratno je vijeće po svoj prilici namjeravalo, da imenuje vrhovnog zapovjednika nad čitavom vojskom, koja će udarati na Petrinju. Protiv toga ustade hrvatski ban Tomo Erdedi. Na sastanku u Zagrebu izjavi ban hrvatski, da u pogledu vojničkih posala poznaje nad sobom jedino kraljevu osobu. Ban je u Hrvatskoj i Slavoniji kanoti nekakav potkralj. Zato se on pouzdano nada, da u njegova prava ne će dirati nitko, kao što se nije diralo ni za predšasnika njegovih. I doista nije ratno vijeće postavilo u Hrvatskoj posebnoga vrhovnog vojvodu. Pojedini zapovjednici krajiških i carskih četa radit će složno sa banom hrvatskim.

Tečajem druge polovice mjeseca srpnja g. 1593. marljivo se u Hrvatskoj radilo za vojnu na Petrinju. Sa svih strana dovažalo se u Zagreb hrane za vojnike i krme za konje, da na vojni ne bude neprilike s opskrbom. Amelreih pl. Eibiswald se brinuo za dovoljan broj konja, koji će vući topove, municiju i hranu do Petrinje. Po Savi se prema Sisku otpremale ladje, od kojih će se kod Petrinje sastaviti most na Kupi. Koncem srpnja bijaše već spremljena i potrebita municija, naročito topovi za podsjedanje Petrinje. Početkom pako kolovoza kretahu se već sa svih strana prema Turopolju brojne čete. Gottfried Breuner dovede 1000 domobranaca štajerskih. Po 200 konjanika je dolazilo iz Kranjske i Štajerske. Krajiški pukovnik Grasswein javlja 6. kolovoza iz Koprivnice, da njegove čete već putuju prema Petrinji. Pukovnik pak Auersperg povede karlovačke čete preko Jastrebarskoga, odakle je preko Cerja (zapadno od Lekenika) kretao prema Kupi. Na tome ga putu stiže knez Gjuro Zrinjski, koji je iz Me-

djumurja vodio 500 konjanika svojih. Ban Erdedi dovede bansku četu i narodni ustanak plemstva hrvatskoga. Sva se kršćanska vojska 9. kolovoza sakupila kod Bresta: na lijevoj obali Kupe — naprotiv Petrinje.

U ovo je doba nad Petrinjom zapovijedao Hrustan beg. Uza se je imao još druga 3 bega i 300 konjanika, koji su ovamo živi utekli iz bitke kod Siska. Sultan je ove begove pozvao u Carigrad, da se opravdaju radi poraza sisačkog. No oni su dobro slutili, što ih čeka u Carigradu; zato odlučiše, da će Petrinju braniti tako dugo, dok ne poginu junačkom smrću.

U ime kršćanske vojske pozove Eggenberg petrinjske Turke, neka predadu tvrdjavu. Dobivši niječan odgovor, spreme se vojvode kršćanski, da će Petrinju predobiti pucanjem iz topova. Brojni opkopari njihovi podigoše na lijevoj obali Kupe nasipe, na koje onda posade topove. Upravo su petrinjski Turci obavljali večernju molitvu, kad li počne 8 topova bacati vatru u tvrdju. Pucalo se čitavu noć, a da ipak nije mnogo stradala tvrdja pretrinjska. Taneta su naime letjela preko Kupe (dakle prilično daleko), a tvrdja bijaše ogradjena velikim i debelim kladama. — Kršćanske se vojvode brzo uvjeriše, da ovako ne će Petrinju prisiliti na predaju. Zato već sutradan (11. kolovoza) namjeste kod Bresta ladje, koje će im služiti kao most preko Kupe. Radnja bijaše nespretna, a napredovala je veoma polagano. Napokon stane ipak vojska kršćanska preko mosta prelaziti na desnu obalu Kupe, da se uzmogne primaknuti zidinama tvrdje petrinjske. Hrustan beg izleti s posadom iz tvrdje, ne bi li osujetio namjeru neprijateljsku. Tako dodje do boja, koji se po Hrustana svršio zlo. On morade uzmaknuti pred brojnijom vojskom u tvrdju. No ban Erdedi uhvati agu iz Solnoka i 30 konjanika turskih.

Medjutim je već Bosna dobila novoga namjesnika sultanova. Ovdje je naime poginuloga Hasan pašu naslijedio Mustafa paša, bratić tadanjega velikog vezira Sinan paše. Doznavši za dolazak vojske kršćanske, zaputio se i Mustafa paša prema Petrinji s vojskom bosanskom. Nije se ipak mogao odvažiti, da udari na kršćansku vojsku, koja je podsjedala Petrinju, već razmjesti vojsku svoju po brdima oko Hrastovice. Ovdje je Mustafa paša čekao pomoć, koju je zamolio od velikog vezira. — U povodu poraza turskoga kod Siska navijestio je sultan Murat III. rat caru i kralju Rudolfu II. Sam ratoborni Sinan paša diže se 29. srpnja sa 25 do 30 tisuća Turaka iz Carigrada na put prema Ugarskoj. Prije njega stiže u Biograd grčki beglerbeg Hasan paša, sin slavnoga nekad vezira Mehmeda Sokolovića. Ovomu je veliki vezir Sinan paša naložio, neka podje u pomoć tvrdji petrinjskoj, jer joj prijeti velika pogibelj.

Kršćanske vojvode nijesu nikako mogle da zauzmu Petrinju. Medju njima se dapače porodila i svadja, jer svaki od njih htjede da vodi prvu riječ. Grasswein i Eggenberg nijesu dapače ni ostali kod Petrinje, već se vratiše u Zagreb. Tako je prolazio dan za danom, dok se nije Petrinji primaknuo grčki beglerbeg Hasan paša. Kršćanski su vojnici 24. kolovoza uhvatili starca Ibrahima, koga počeše ispitivati, što li namjeravaju Turci. Kad im je Ibrahim priopćio, da će pod večer toga dana pred Petrinju stići Hasan paša sa 40.000 grčkih Turaka, predade se vojska kršćanska. U šatoru kneza Zrinjskoga sastanu se vojvode, da se dogovore što im valja činiti. Brzo se složiše u odluci, da valja napustiti dalnju opsadu Petrinje. Oni će uzmaknuti na lijevu obalu Kupe, jer su im preslabe sile, da dočekaju grčkoga beglerbega i pašu bosanskoga. — Ban Erdedi i

Gjuro Zrinjski dobro naslućivahu, da će Turci krenuti i na Sisak, ne bi li zauzećem toga grada oprali sramostan poraz, koji ih je prije 2 mjeseca ondje zadesio. Zato i predložiše, neka se čitava kršćanska vojska utabori pred Siskom, i to na onomu mjestu, gdje rijeke: Sava, Kupa i Odra čine mali otok. Ovamo je lako dovoziti potrebnu hranu, a spomenute 3 rijeke omogućuju i obranu. — Pukovnik Auersperg pristade uz taj prijedlog, koji će Sisku donijeti spas. No Breuner izjavi, do sa svojim četama ide odmah u Zagreb, jer da nije moguć otpor protiv tolikih Turaka. Pošto je i pukovnik Rödern bolešću svojom ispričao svoj odlazak ispred Petrinje, uvidjele su druge vojvode, da doista nije moći nastaviti borbu s Turcima. Vojska kršćanska počne preko mosta prelaziti na lijevu obalu Kupe tolikom brzinom, da je to priličilo pravomu bijegu. Topove uze doduše sa sobom, no hranu i krmu ostavi većinom u taboru pred Petrinjom.

Kad je grčki beglerbeg Hasan paša 24. kolovoza 1593. doista došao pred Petrinju, ne nadje više neprijatelja. Kako je i naravno, on htjede da se što bolje okoristi bijegom vojske kršćanske. Valjda se i on bojao, da ne bi tkogod za vremena poslao pomoć posadi sisačkoj. Zato se još istoga dana spremi na put prema Sisku. Kršćanska je vojska u brzini ostavila takodjer ladje na Kupi izmedju Petrinje i Bresta; samo ih je rastavila tako, da već nijesu činile most preko rijeke. Hasan paša dade ove ladje pustiti Kupom do crkve sisačke, gdje su Turci od njih sastavili most. Po tomu mostu počne vojska turska prelaziti na lijevu obala Kupe, da uzmogne doći ravno pod zidine Siska. Uz obalu kupsku iskopaše Turci nasipe, na koje stave 36 topova svojih, da udaraju na tvrdju sisačku. Upravo nekoliko dana prije toga bijaše kaptol zagrebački na tvrdji popravio

zidine, koje su ljuto stradale prigodom nedavne opsade turske. U tvrdji sisačkoj se nalazilo samo 100 vojnika; polovicu ovih plaćao je kralj, a polovicu kaptol. Staleži štajerski bijahu doduše takodjer poslali 400 vojnika, da čuvaju stražu u tvrdji i pred njom; no ovi pobjegoše, čim su opazili Turke.

Ova je opsada Siska trajala od 24. do 30. kolovoza 1593. Tvrdju su branili zaista pravi junaci, koji topovima, puškama i mačevima odbijahu juriše turske. Na čelu branitelja stoje zagrebački kanonici: Andrija Kovačić i Gašpar Grandja. Turci su topovima djelomice provalili i zidove gradske, pa se onda po ljestvama penjali na nje. Tako se na zidovima razvila užasna borba, u kojoj i kanonik Grandja pogibe junačkom smrću. Ne dobivši ni od kuda pomoći, pade napokon tvrdja sisačka 30. kolovoza u ruke turske. Medju ostalima uhvatiše Turci živa takodjer kanonika Kovačića. — Zavladavši Siskom, poprave Turci zidove, učine opkope oko njih, a nasuprot Sisku t. j. na desnoj obali Kupe, podignu drvenu stražarnicu na brežuljku.

Zauzećem Siska dobiše Turci veoma mnogo. Iz ove tvrdje mogu oni napredovati prema Zagrebu desnom i lijevom obalom Save. Prvih dana mjeseca rujna zalijetahu se brojni čopori Turski po Turopolju i po čitavoj zemlji izmedju Save i Kupe. Istodobno stajahu turske čete pred Zagrebom i Karlovcem! Nato prijedje 10.000 Turaka na lijevu obalu Save, gdje su poharali sva sela do Božjakovine i Kraljevca (kod Dugoga sela). Pojedini odjeli turski dopriješe i do Zagreba. Lako je razumjeti strah, koji je sada zavladao u Zagrebu. Carske pomoćne čete pobjegoše u Štajersku, te se u Zagrebu nalazilo samo nešto plaćenika. Predstavnik kaptola zagrebačkoga — Nikola Selnički — piše 9. rujna 1593.

o toj provali Turaka. »Sada prijete, da će opkoliti i Zagreb, te ovako uništiti čitavu kraljevinu Hrvatsku. Nesloga vojvoda biti će uzrokom, da propadnu i ovi neznatni ostanci kraljevine, a jamačno će postradati i druge susjedne pokrajine, ako tomu ne bude lijeka«. I zbilja su već mnoge odlične porodice stale bježati iz Ljubljane i štajerskoga Graca u sigurnije krajeve. No Turci se vrate natrag, a da nijesu ni pokušali podsjedati Zagreb. S velikim plijenom (ljudi i stoke) ode grčki beglerbeg Hasan paša na drugo bojište. — Ipak je koncem listopada 1593. oko 3000 Turaka bez odpora pustošilo po Turopolju. Hrvati bijahu uvjereni, da će provale turske učestati na proljeće god. 1594. Zato se već zimi dogovarahu o tomu, kako bi Turcima oteli Sisak i Petrinju, odakle im prijeti gotova propast.

Početkom godine 1594. povjeri kralj Rudolf II obranu Hrvatske svomu bratu nadvojvodi Maksimilijanu. Kao skrbnik malodobnoga Ferdinanda, vladara u Štajerskoj, Koruškoj, Kranjskoj, Istri i Gorici, raspolagao je nadvojvoda Maksimilijan takodjer vojnom silom ovih zemalja. On će dakle moći Hrvatima pomagati u teškoj njihovoj borbi s Turcima. Isprvice htjede Maksimilijan da i upravlja u Hrvatskoj. No tomu se Hrvati opru svom silom, jer ni u najtežem času nijesu mogli dopustiti, da u Hrvatskoj vlada još tko drugi, nego li kralj i ban. Hrvati su doista i uspjeli u čuvanju banske časti. Kralj je naime u dekret Maksimilijanov uvrstio ovu izreku: »Prejasni će nadvojvoda raditi sporazumno sa banom Hrvatske i Slavonije, da se ne dogodi što nesuglasno ili slobodi kraljevstva protivno.«

Nato sazove ban Tomo Erdedi hrvatsko plemstvo, neka 23. ožujka 1594. dodje u Zagreb, gdje će se držati sabor. Na taj sabor pošalje nadvojvoda Maksimilijan svoga poslanika: kapetana Wazlera. Po njemu je nadvojvoda Hrvatima poručio, da mu je veoma mila junačka domovina njihova. Zato će poštivati sva prava Hrvatske, te sporazumno sa banom raditi oko obrane njezine. On želi osobno doći u Hrvatsku, da vodi veliku vojnu na Turke, kojima valja oteti Sisak i Petrinju. Zato poziva Hrvate, neka se spremaju za rat na Turke.

I sabor se hrvatski odlučio na teške žrtve, samo da uspije namjera: da se naime Turci uklone iz Petrinje i Siska. Svi prelati (crkveni dostojanstvenici), velikaši, plemići i posjednici morat će osobno sudjelovati na vojni. Iz Primorja će knez Gjuro Zrinjski dovesti 100, a grof Frankopan Tržački 50 vojnika; ostali velikaši i biskup zagrebački doći će sa banderijima svojim. Grad Koprivnica mora dati 30, Samobor 40, Zagreb 60, Križevci 150, a Varaždin 200 pješaka, Pavlini iz Lepoglave naoružat će i uzdržavati 4 konjanika, drugi samostani u Hrvatskoj po dva, a svaki kanonik zagrebački po jednoga konjanika. I bogatiji trgovci moraju opremiti po jednoga konjanika. U županiji zagrebačkoj dići će svaka seljačka obitelj po 3, a u varaždinskoj i križevačkoj po 2 pješaka.

Poslije toga sabora svatko se nadao, da će naskoro započeti vojna na Turke. No sada se nadvojvoda Maksimilijan nije baš ni malo žurio s pripravama. Uzalud su Hrvati pisali kralju Rudolfu, da ih Turci iz Petrinje i Siska danomice uznemiruju. Nadvojvoda se prenuo iz nerada istom onda, kad je na njega molbama navalilo plemstvo iz Kranjske i Štajerske. Napokon javi nadvojvoda banu Erdedu, da će u Hrvatsku doći 15. srpnja. Podjedno naloži novim zapovjednicima krajine (Herbersteinu i Lenkoviću), neka pripravne sve, što je nužno za podsjedanje Petrinje.

Na prvi poziv bana Tome Erdeda ustade sav narod hrvatski, da poleti u rat na Turke. Iz hrvatske ili karlovačke krajine dovede vojsku pukovnik Juraj Lenković, koji je u zapovjedništvu naslijedio umrloga Andriju Auersperga. Mnogo vojske diže pukovnik Sigismund Herberstein, zapovjednik slavonske ili koprivničke krajine. Bojne čete stigoše takodjer iz susjednih zemalja: Štajerske, Kranjske i Koruške. Tako se skupilo do 16.000 ljudi. Svi su došli, samo nema nadvojvode Maksimilijana. Vojska je 5 dana čekala na vodju svoga. Šesti dan (t. j. 21. srpnja 1594.) krene sama prema Kupi, te se utabori na polju izmedju Bresta i Vurota, dakle upravo nasuprot Petrinji. Na lijevoj obali kupskoj podigoše kršćanski vojnici nasipe, sa kojih su onda preko kupe iz topova pucali na tvrdju petrinjsku. Kršćanska je vojska sa sobom na kolima dovezla 24 manje ladje, te sada stade od ovih ladja sastavljati most na rijeci Kupi, ali malo dalje od tvrdjave. Da to osujeti, izleti iz tvrdje Hrustan beg sa 150 konjanika i 4 topa, pa udari na graditelje mosta. Ovima pomognu hrvatski plemići: Petar Kaštelanović, Nikola Ištvanović i Grgur Pettheo, te se kod mosta razvije ljut boj, u kome pade i Regef aga. Hrustan beg morade uzmaknuti u tvrdjavu, a Hrvati mu otmu sva četiri topa.

Pucajući preko Kupe, nijesu topovi mogli puno naškoditi tvrdji petrinjskoj. Zato vojvode kršćanske vojske namjeravahu silu svoju prenijeti na desnu obalu Kupe. Pošto je oko tvrdje petrinjske tekla rijeka Petrinjčica, počeše kršćani blizu obale te rijeke podizati nasipe, na koje će smjestiti topove svoje, da pucaju na tvrdju. Ovom je radnjom upravljao koprivnički kapetan Stjepan Garaj, komu je pomagao Ivan Veličaj. Radnja je do 27. srpnja napredovala na toliko, da su kršćani već 6 topova stavili na ove nasipe. Sada provale iz tvrdje

petrinjske begovi: Hrustan i Erdoglis sa 300 Turaka, te navale na kršćanske radnike. Koprivnički kapetan Garaj pogibe u boju, Veličaj uteče do mosta, a Turci sasijeku radnike i zaplijene topove. Ohrabreni ovim uspjehom polete Turci do mosta, ne bi li ga srušili. No ovamo dojuri pukovnik Eggenberg s ovećom vojskom, te iza ljuta boja prisili Turke na uzmak u tvrdju i otme im najveći zaplijenjeni top. Toga dana izgubi kršćanska vojska 100 ljudi i 5 topova.

Sutradan (28. srpnja) stiže u tabor kod Bresta nadvojvoda Maksimilijan sa 1000 konjanika. Nadvojvoda je najprije razgledao vojsku, a onda proučio prilike, u kojima se nalazi. Odobrivši zamišljenu već osnovu, prijedje nadvojvoda 1. kolovoza sa čitavom silom svojom preko mosta na desnu obalu Kupe, te počne podsjedati tvrdju petrinjsku. Dok se to dogadjalo kod Petrinje, udari pukovnik Lenković na Hrastovicu, koju je branio Ibrahim aga sa 40 asapa turskih. Već poslije 16. hica iz topova predadoše se Turci uz dozvolu, da slobodno izadju iz Hrastovice. Kad je za ovo doznala turska posada u Gorama, pobjegne iz tvrdje prije, nego li je Lenković i došao pred nju. Lenković ostavi posade u Hrastovici i u Gorama, te se onda vrati pred Petrinju.

Južno od tvrdje petrinjske stajala je uz rijeku Petrinjčicu visoka i čvrsta kula od hrastovih balvana. Ova kula bijaše od tvrdje udaljena samo 200 koraka, a imala je posadu od 50 hrabrih Turaka. Ovi su iz nekoga velikoga topa neprestano pucali na tabor vojske kršćanske. Nadvojvoda Maksimilijan dade vatru uzvraćati, ali bez vidljiva uspjeha. Da se riješi ove neprilike, dozvoli napokon Maksimilijan senjskim uskocima, neka jurišaju na spomenutu kulu. Neustrašivi ovi junaci Lenkovićevi (bilo ih je 600) udare na kulu toli srčano, da im je iza

velikoga krvoprolića ipak pala u ruke. Sam nadvojvoda pohvali javno hrabrost senjskih uskoka, koji dobiše i neku nagradu.

Pošto više nije imao posla kod ove kule, mogao je nadvojvoda Maksimilijan sa svih 8 topova svojih pucati na tvrdju petrinjsku. Mnogi Turci pogiboše u tvrdji od smrtonosnih taneta. Hrustan beg se brzo mogao uvjeriti, da ne će moći spasiti Petrinju, jer mu ni otkuda nije dolazila pomoćna vojska turska. Zato se odlučio, da će iz Petrinje izaći, ali i tvrdju oštetiti. U noći od 9. na 10. kolovoza 1594. dade on sumporom posipati drvene zidine petrinjske. Kad su nato Turci izašli iz tvrdje petrinjske, bukne podmetnuta vatra, koja uništi djelo Hasan paše. — Hrustan beg uteče najprije u Zrinj, a onda u Kostajnicu. Nadvojvoda ga nije progonio, premda je imao lijepu vojsku. Po želji Hrvata dade Maksimilijan do temelja razvaliti ostatak tvrdje petrinjske. Kako su istodobno Hrvati zaposjeli Sisak, iz kojega (10. kolovoza) pobježe turska posada, proglasi nadvojvoda Maksimilijan ovu vojnu dovršenom te se vrati natrag u štajerski Gradac.

71. Borba za Klis god. 1596.

Od god. 1537. nalazio se Klis u rukama turskim. Jaka tvrdjava kliška čuvala je tursko gospodstvo u Dalmaciji, gdje samo otoci i primorski krajevi pripadahu Mlečanima. Beg iz Klisa je upravljao turskom Dalmacijom.

Ivan Alberti, odličan hrvatski plemić u Spljetu, stade razmišljati o tomu, kako bi Turcima oteo nepredobitnu tvrdju klišku. Namjeru svoju odade Alberti svojim rodjacima: Franji Martinčiću i Vinku Stipančiću. Poslije su s Albertijem o tom pitanju raspravljali takodjer: kliški arcidjakon Pavao Sirotković i Pavao Pavlić, knez u Poljicama.[1]) Oni odlučiše, da će Turcima preoteti Klis, pa onda tvrdju staviti pod zaštitu cara Rudolfa II., kojemu — kao kralju hrvatskom — i pripada. Pošto je car i kralj upravo vodio velik rat s turskim sultanom Muhamedom III., dobro mu dodje ponuda Hrvata dalmatinskih. On im obeća pomoć od senjskih uskoka, da time Turcima priredi posla i u samoj Dalmaciji.

Nedaleko Spljeta sastade se Ivan Alberti na pokladni utorak (27. veljače) god. 1596. s vodjama senjskih uskoka. To bijahu kapetani: Marin Biankini i Nikola Lašinović, koji zapovijedahu nad 500 ljudi. Alberti dobi punomoć, neka spremi sve, što je nužno za osvojenje Klisa. On se bez oklijevanja lati posla. Medju onima, koji su Turcima čuvali tvrdju klišku, bijaše i neki Luka Milošević. Ovoga predobi Alberti za svoju stvar. Luka mu obeća, da će sa svojom braćom (Vujica, Martin i Matej) pomoći Hrvatima dalmatinskim, da prijevarom zauzmu Klis. U tu svrhu počeše ova braća oprezno prekapati neki stari prokop, koji je iz gornje tvrdje kliške vodio u predgradje. Izmijenjujući se pri tome poslu, učiniše Miloševići za nekoliko dana tolik prorov, da se kroz njega mogao provući čovjek. Tako je Alberti postao siguran, da će pomoću braće Miloševića hrvatska vojska unići u Klis.

U subotu (dne 6. travnja 1596.) krene Alberti iz Spljeta prema Klisu. Sa sobom je vodio 40 Hrvata iz

[1] Pod imenom »Poljica« razumijevala se do početka 19. vijeka slobodna plemićka općina, koja je opsizala prijedjel izmedju planine Mosor i Jadranskoga mora, te izmedju rijeke Cetine i Žrnovnice. Na prostoru nekadanje „poljičke župe“ nalazi se danas 17 sela, koja broje oko 10.000 stanovnika.

Spljeta i Kaštela,[1]) a slijedilo ga 80 uskoka, koje su vodili: Gjuro Vukšić i Miloš Slavičić. Noću stiže Alberti blizu Klisa, pa dade ugovoreni znak svojim prijateljima u tvrdji. Luka Milošević se nalazio izvan gradskih zidina na straži sa dva Turčina. Doznavši po znaku, da dolaze Hrvati, ubije Luka svoje sustražare. Zatim se sa braćom svojom zaputi do Albertija, te mu rastumači, što i kako treba činiti. Luka ode s uskocima u predgradje kliško, a jedan od braće njegove odvede dalmatinske Hrvate u tvrdju.

Ivan Alberti se nalazio medju svojim Dalmatincima. Ovi su morali prolaziti onim uskim prorovom, što ga u tu svrhu prirediše braća Miloševići. Hrvate je doduše izmorilo neobično ovo putovanje, ali ipak stignu sretno u tvrdju. Ovdje se poplaše psi, koji stanu lajati. Lavež pasa probudi zapovjednika tvrdje kliške. Pogledavši kroz prozor, opazi on — na veliko začudjenje svoje — u gradu četu neprijatelja. Zapovjednik odmah ispali pušku, da Hrvate poplaši, a Turke da probudi. Hrvati se ipak ne prestrašiše; pogibelj ih dapače učini još smjelijima. Sneni se Turci pomaljahu iz kuća na ulicu, da odbiju neprijatelje. No pripravni Hrvati ih dočekivahu i ubijahu; štedili su jedino starce žene i djecu, koje bi smjestili u mošeju. Tako pade u hrvatske ruke gornja tvrdja kliška. Istodobno potpališe uskoci predgradje kliško, gdje su nesmiljeno sve popljačkali. Sad se ljuto preplaše Turci u dolnjoj tvrdji. Neki izmedju njih izlete na vrata, da uteknu u polje. No pred vratima ih dočekivahu uskoci, te je Turke

[1]) Pod imenom „Kaštela" razumijeva se najljepši prijedjel u Dalmaciji: izmedju Trogira i Spljeta. To je usko polje medju morem i planinom „Kozjak". U njemu se nalazi 7 sela: Sućurac, Gomilica, Kambelovac, Lukšić, Stari, Novi i Stafilić. U Kaštelima imadu svoje ljetnike i vinograde bogatiji Dalmatinci iz bližnjih gradova.

ovdje čekala sigurna smrt. Napokon im ne preostade drugo, već da zaklon potraže u kuli. Ovdje se utvrdilo njih 184, koji sretno odbiše navalu uskoka.

U jutro 7. travnja — na samu Cvjetnicu — kretalo je od mora prema Klisu oko 300 uskoka, koje su vodili: Marin Biankini, Nikola Lašinović i Ivan Vlatković. Uskoci su po dimu već iz daleka raspoznali, da gori Klis. To im bijaše podjedno i dokazom, da se Klis već nalazi u rukama hrvatskim. Medjutim su dobitnici Klisa u mošeju donosili novce, biserje, zlatninu i ćilime, što bi ih našli po kućama kliškim. Oni se naime sporazumješe, da će sav taj plijen pravedno podijeliti medju sobom. No čim u Klis dodjoše novi uskoci, stanu oni otimati onaj plijen iz mošeje. Istodobno su odvodili zarobljene konje turske, a žito i drugi živež upravo bezumno bacali na garište, samo da ga unište. To je pogubno djelovalo na Poljičane i Vlahe, koji su iz okolišnih sela takodjer dolazili u Klis. Videći naime razvratnost uskoka, vraćahu se Poljičani i Vlasi kućama svojim; pripovijedahu pak, da Klisa nijesu zauzeli carski vojnici, već nekakvi razbojnici. — S velikim plijenom odoše uskoci i neki dalmatinski Hrvati iz Klisa. Alberti ostade u tvrdji samo sa 70 junaka (50 Uskoka i 20 Dalmatinaca). Naskoro medjutim dodje u Klis do 100 Poljičana, koje su doveli: Pavao Pavlić, Ivan Stipančić, Marko Žugić i Stjepan Bobetić. Sad navali Alberti na kulu u dolnjoj tvrdji, gdje su se još nalazili Turci. Ovi se predadoše uz uvjet, da smiju otići s onim, što imadu kod sebe.

Vijest o padu Klisa bolno iznenadi Turke u Bosni i u susjednim zemljama. Čula se samo jedna želja njihova: Turci moraju što prije osvojiti Klis, taj bedem turske vlasti u Dalmaciji! Prvi se toga posla latio Mustafa beg, sandžak (t. j. zapovjednik) sandžaka

(okružja) kliškog. Već 12. travnja osvane Mustafa beg sa 600 Turaka kod brijega Ozrina, koji se diže upravo uz kliško brdo. Mustafi su u pomoć dolazili Turci iz bližnjih krajeva. Tako je on do 17. travnja sabrao oko 2000 Turaka, medju kojima se nalazilo 150 janjičara. Napokon stigoše 22. travnja pred Klis još 3 sandžaka, te je onda Klis bio sa svih strana opkoljen od 8000 Turaka.

Preko mjesec dana trajala je opsada Klisa. U to su vrijeme Turci nesmiljeno pustošili takodjer susjedna sela sve do Spljeta i Trogira. Time se osvećivahu dalmatinskim Hrvatima, koji se usudiše, da Turcima otmu Klis. U samom pako Klisu trpjeli su Hrvati vrlo mnogo. Danomice poduzimahu Turci juriše, te bi se po ljestvama uspinjali na zidine kliške. Junački su branitelji uspješno odbijali Turke. Ipak im je prijetila velika pogibao, i to: od gladi!

Sve većma je ponestajalo hrane u tvrdji kliškoj, a branitelji je ni od kuda nijesu mogli namaknuti. Mlečani naime strogo zabraniše podanicima svojim u Dalmaciji svaku svezu s posadom u Klisu, koja da radi za austrijske mjesto za mletačke interese. Smrt i progonstvo proglasiše Mlečani kao kazne za one, koji bi ma kojim god načinom pomagali posadu klišku. Naprotiv su podanici republike mletačke slobodno turskoj vojsci prodavali vino, kruh i ulje. — Rimski papa doznade za pogibao, koja Klisu prijeti od pomanjkanja hrane. Pošto je papi bilo mnogo stalo do toga, da tvrdja kliška ostane u kršćanskim rukama, pošalje on u Dalmaciju punu ladju živeža. No Mlečani zaplijene ovu ladju, kao što i hranu, koju je Klišanima poslao potkralj napuljski.

U nevolji svojoj obrati se Ivan Alberti, zapovjednik tvrdje kliške, opet uskocima senjskim. On po-

šalje iz Klisa svoga rodjaka Franju Martinčića, koji sretno prodje kroz turske straže i dopre u Senj. Kapetan Juraj Paradeiser otpravi Martinčića iz Senja u Ljubljanu, gdje je tada boravio pukovnik Juraj Lenković, zapovjednik hrvatske krajine. Doznavši za pogibao, koja prijeti tvrdome Klisu, odluči se junački Lenković bez oklijevanja, da će posadi kliškoj namaknuti hranu. Odmah sutradan krene Lenković iz Ljubljane u Hrvatsku, a Martinčića pošalje naprvo u Dalmaciju, da posadi kliškoj dojavi odluku njegovu. U Karlovcu digne Lenković raspoložive čete svoje, pojača ih haramijama iz sela oko rijeke Mrežnice, te se zaputi u Senj. Ovdje prikupi uskoke, a djelomice i posade iz primorske krajine (Vinodol, Ledenice, Otočac i Brinje). Tako sabere lijepu četu od 900 do 1000 ljudi, a i potrebitu hranu za posadu klišku.

Vojsku i hranu ukrca Lenković u 36 ladjica, te onda 19. svibnja otplovi iz Senja prema Spljetu. Lenkovića je pratio takodjer senjski biskup Antun de Dominis s mnogim svećenicima, za koje se izričito navodi, da bijahu glagoljaši. Žestok južni vjetar zadržao je Lenkovića puna dva dana u morskoj dragi kod sela Rogožnica. Kasnije pak se Lenković nije mogao iskrcati ondje, odakle bi imao najkraći put po kopnu do Klisa, jer su ga u tomu smetale mletačke galije, koje ovamo stigoše prije Lenkovića. Tako se Lenković istom 25. svibnja iskrcao kod sela Siget (današnji »Seget«) nedaleko od Trogira.

Na putu od Senja do Sigeta primio je Lenković nekoliko pisama, u kojima ga dalmatinski Hrvati mole, neka što prije pomogne posadi kliškoj, jer da se ova radi gladi već jedva drži. Lenkovića su hrabrili, neka se ne boji Turaka, kojih da pred Klisom nema više od 2000. Još poručivahu Lenkoviću, da će mu kod na-

vale na tursku vojsku pomagati i »Vlasi«, koji dobrovoljno ponudiše usluge svoje. Istinitost ove poruke potvrdiše neki Vlasi, koji su osobno došli pred Lenkovića. — Vjerujući u sve ove vijesti, stade Lenković doista snovati o tome, kako bi ne samo Klis opskrbio hranom, već i Turke otjerao ispred grada. No Turci su za dolazak Lenkovićev doznali, čim je on s ladjicama pristao uz obalu kod Sigeta. O tome ih naime obavijestiše mletačke galije, koje su po dogovoru s Turcima ispalile 4 hitca iz topova.

Lenković ostavi kod Sigeta 300 vojnika, da mu čuvaju i brane ladjice. S ostalom se pak vojskom u noći od 25. na 26. svibnja zaputi prema Kaštelima, te se utabori u šumi tik sela Gomilica. Sutradan, t. j. u nedjelju 26. svibnja, dolažahu k Lenkoviću dalmatinski Hrvati, koji će mu pomagati kod navale na Turke. Lenković je prema uvjeravanju nekih Dalmatinaca očekivao, da će mu se pridružiti mnogo ljudi. Zato je i ponio sa sobom nekoliko carskih zastava. pod koje će svrstati dalmatinske Hrvate. U istinu pak dodje k njemu toli malo Dalmatinaca (300 do 500 ljudi), da se Lenković upravo razočarao. Neke zastave nije dapače mogao ni razviti, već ih dade zamotati medju ostalu prtljagu svoju. — Sad se nadje i takovih ljudi, koji su Lenkovića odgovarali od navale na Turke, jer da ima tek nešto više od 1000 ljudi. No dva prisutna Turčina izjaviše, da je u turskom taboru nastao velik strah, kad se doznalo za dolazak carske vojske. To je Lenkovića osokolilo, te on u istinu podje prema Klisu s namjerom, da udari na Turke.

Lenković se čitave noći od 26. na 27. svibnja nalazio na putu prema Klisu. Nadao se, da će s vojskom svojom prije izlaza sunčanog moći udariti na Turke. Ali se ovo putovanje otegnulo protiv njegove volje, te

je već svanuo i dan, kad se Lenković primaknuo taboru turskom. Lenković spopade Turke toli odvažno, da su oni i bez pravog otpora udarili u bijeg, ostavivši šatore svoje. Jedini topnici turski ostadoše kod nasipa, odakle su već mjesec dana pucali na tvrdi Klis. Iz tvrdje kliške izleti Ivan Alberti s posadom, da progoni Turke. Istodobno se Lenković spremio, kako će navaliti na topove turske, da steče potpunu pobjedu nad Turcima. No sav uspjeh toga boja pokvariše Uskoci i dalmatinski Hrvati. Ovi naime provale u turski tabor, gdje se razidju po šatorima, da hvataju plijen. Tako nestade reda u vojsci Lenkovićevoj. To su vidjeli takodjer Vlasi, koji stajahu po obroncima susjednih planina (Mosor i Kozjak). Ovi su Vlasi prije nekoliko dana poručili Lenkoviću, da će mu pomagati u boju s Turcima. Sada pak stanu pozivati Turke, neka navale na Lenkovića, komu da se raštrkala vojska. Turci poslušaju taj savjet, zaustave se na bijegu, te krenu natrag pred Klis. Istom sada dodje ovdje do prave i krvave bitke. Turci bijahu nerazmjerno brojniji od Hrvata. Osim toga nijesu Hrvati bili ni pripravni, da će se Turci vratiti. Najgore prodjoše uskoci, Poljičani i Kaštelanci, koje su Turci u šatorima svojim osamljene ubijali ili hvatali. Lenković se zakloni u tvrdju klišku, kamo uteče i veći dio vojske njegove s nešto plijena. Ipak je Lenković izgubio do 300 ljudi, koji većinom poginuše u boju, a neki padoše i živi Turcima u ruke. U boju nadju smrt: Ivan Alberti, zapovjednik Klisa, napuljski knez (markez) Prosper, trogirski plemić Jerolim Mazzarelo, spljetski plemić Antun Nadali i knez Novak. Turci su još ubili: senjskoga biskupa Antuna de Dominis i nekoliko njegovih svećenika, a i 3 kanonika spljetska.

U Klisu ostade Lenković dva dana i jednu noć (t. j. od jutra 27. do večera 28. svibnja). Zdvojan bijaše

položaj njegov. Turci uhvatiše Lenkovićevu prtljagu, pa i svu hranu, koju je vozio za posadu u Klisu. On se dakle ne će moći s vojskom svojom održati u tvrdji već zato, što će mu nestati hrane. Nikako se pak nije mogao nadati, da će mu u pomoć doći kakova vojska. Drugi bi vodja u takovom slučaju počeo s Turcima pregovarati o uvjetima, uz koje će predati tvrdju.

No junački Lenković zamisli drugu osnovu. On će u Klisu ostaviti koju stotinu ljudi, a s ostalom se vojskom protući do mora. Nadao se naime, da će u dalmatinskom primorju prikupiti one Hrvate, koji mu se nijesu pridružili 26. svibnja. S ovima će onda Lenković ponovno doći pred Klis, te braniteljima donijeti hrane. Neki su prijatelji odgovarali Lenkovića od ove presmione osnove. Ipak ju Lenković stade odmah izvadjati. Prijašnjoj posadi dodade nešto svojih ljudi tako, da će u Klisu ostati samo 300 branitelja. Za hranu im ostavi 36 konja, što ih je Lenković oteo u taboru turskom, kad je ulazio u Klis. Ova hrana i još preostala pitka voda (600 bačvica) dostajat će posadi kliškoj kroz 8 dana. Branitelji obećaše, da će na Lenkovića čekati 6 dana. Ne dobiju li za to vrijeme pomoći, oni će započeti ugovaranje s Turcima, te im osmi dan predati tvrdju. Kapetanom kliškim postade Nikola Alberti, arcidjakon spljetski.

Kasno na večer 28. svibnja spremi se Lenković za odlazak iz Klisa. Sa sobom će uzeti 600 do 700 vojnika, koje podijeli u 3 čete. No medju onim Dalmatincima, koji bijahu s Lenkovićem u Klisu, nadje se izdajica. Ovaj dojavi Turcima namjeru Lenkovićevu. Isti ovaj izdajica dade Turcima vatrom ugovoreni znak, kad je Lenković izlazio iz Klisa. Tako se Turci za vremena pripraviše, te zajedno s Vlasima dočekaju Hrvate pred tvrdjom. Ovdje dodje do borbe, u kojoj pogibe nekoliko Hrvata. Mnogi Hrvati padnu Turcima živi u ruke, n. pr. senjski kapetan Juraj Paradeiser, barun Vajkard Auersperg, vitez Bertuzzi, kapetan Gjuro Laskari i spljetski plemić Nikola Tartaglia. Do 300 Hrvata vrati se natrag u tvrdju klišku, kad su vidjeli, da je tu nemoguća borba s pretežnijim i pripravnim Turcima. Svi ostali pak potraže svoj spas na planini mosorskoj, odakle pobjegoše u Omiš.

Lenković se u boju hrabro borio s Turcima, ali bude teško tanjen. Sav isprebijen i krvav zakloni se Lenković za neku pećinu. Kad su pak Turci pošli na počinak, krene Lenković prema moru. Pratila su ga dva vojnika, koji bi mjestimice i nosili hrabroga vodju svoga. Tako se Lenković na opće začudjenje spasio iz najveće pogibli. Došavši u Kaštel—Sućurac, dade Lenković nekomu čovjeku 50 talira, da obavi ovu službu: On mora slijedeće noći (od 29. na 30. svibnja) poći na goru Mosor, te odanle obavijestiti posadu klišku, da se Lenković sretno spasio, pa da sada nastoji oko toga, kako bi ispunio obećanje svoje.

Lenković bi možda doista u zakazano vrijeme donio hrane posadi kliškoj, da se nijesu u samom Klisu dogodjaji drukčije razvili. Kad se naime u tvrdju vratilo 500 Hrvata, koji su s Lenkovićem provalili iz Klisa, rekoše, da je Lenković poginuo u okršaju s Turcima, Ova vijest preplaši posadu klišku. Izgubivši svaku nadu, da bi dobili pomoći izvana, počeše branitelji misliti na predaju Klisa. Uzalud ih od toga odvraćahu: Nikola Alberti, Franjo Martinčić i neki drugi. »Nemamo hrane«, vikahu ljudi »nemamo praha, nemamo nade, a dapače ni vodje«. Odmah sutradan (29. svibnja) staviše branitelji Turcima uvjete, uz koje su voljni, da predadu Klis. Tražili su: 1. da smiju slobodno otići iz tvrdje; 2. da smiju sa sobom ponijeti oružje i sve, što

je vrijedno, napokon 3. da Turci na slobodu puste sve one Hrvate, koje su zarobili pred Klisom.

Turcima je toliko bilo stalo do toga, da se domognu tvrdje kliške, te su bez oklijevanja prihvatili uvjete, što ih staviše branitelji. I doista udjoše Turci u petak dne 31. svibnja 1596. ponovno u tvrdi Klis. Ipak, nijesu na slobodu pustili sve zarobljenike, već samo njih 50. No medju oslobodjenicima su se nalazile takodjer najvažnije osobe, kao Juraj Paradeiser, Vajkard Auersperg, Gjuro Laskari i mladi Križanić. Oslobodjenike i branitelje otprati posebna konjanička četa turska do sigurnoga mjesta. Njihovu se dolasku najviše začudio Lenković, koji nije očekivao predaju Klisa, već je neumorno radio za spas njegov. Kako mu je to bilo teško, vidi se najbolje iz pisma, što ga je 16. lipnja 1596. pisao nadvojvodi Ferdinandu. Pismu prilaže popis, prema kojemu je pod Klisom poginulo više od 300 krajišnika, a i mnogo Dalmatinaca. Lenković veli: »Ne boli me toliko gubitak ovih ljudi, (čemu nije moći izmaknuti ni u najsretnijem ratu), koliko predaja tvrdoga Klisa.«

72. Opsada Petrinje god. 1596.

Turcima je na rijeci Kupi trebalo čvrstoga grada, odakle će po volji moći provaljivati u Hrvatsku izmedju Kupe i Save. Zato je Hrustan beg dobio nalog, neka što prije obnovi Petrinju, koju je 10. kolovoza 1594. razorio nadvojvoda Maksimilijan. Naskoro se Hrustan begu pružila zgoda, da izvrši zadaću svoju. Mjeseca rujna 1594. pozove naime kralj Rudolf II. hrvatskoga bana Tomu Erdeda, neka bude prisutan kod ugovaranja s erdeljskim vojvodom Sigismundom Batorom. Tako ostade Hrvatska neko vrijeme bez slavnoga branitelja svoga. Čim su za ovo doznali Bosanski Turci, odmah

sastave oveću vojsku, koju su vodila dva bega: Hrustan i Erdoglis. — Zaputivši se iz Kostajnice prema Kupi, udari Erdoglis beg na Gore i zauzme ovu tvrdjavu. Kod Farkašića prijedje Erdoglis beg preko Kupe, da plijeni po Turopolju. O tomu bijahu po stražama svojim obaviješteni: pukovnik Eggenberg u Zagrebu i Lenković u Karlovcu. Ovi odmah otprave čete svoje u potjeru za Turcima, koji su se s plijenom vraćali prema Kupi. Tako dodje do bitke, u kojoj pogibe mnogo Turaka, a Erdoglis beg pade živ u ruke Eggenbergove, te poslije umre u tamnici požunskoj. — Bolje prodje Hrustan beg. On zauzme najprije Hrastovicu, iz koje pobježe posada krajiška. Zatim stade graditi tvrdju na ušću Petrinjčice u Kupu, gdje je i Hasan paša (2. svibnja 1592.) podigao Petrinju. Nova tvrdja petrinjska bijaše gotova na jesen god. 1594.

Mjesto nadvojvode Maksimilijana preuze godine 1595. vrhovni nadzor nad krajinom nadvojvoda Ferdinand, sin (god. 1590. umrloga) nadvojvode Karla. Mladomu je nadvojvodi bilo tek 17 godina, a vladao je nad Štajerskom, Koruškom, Kranjskom, Istrom i Goricom. Upravu svoju htjede započeti kakovim sjajnim djelom. To mu bijaše tim laglje, što je hrvatskom ili karlovačkom krajinom zapovijedao junački pukovnik Juraj Lenković, a slavonskom ili koprivničkom oprezni barun Sigismund Herberstein. Zapovjednika carske pomoćne vojke u Zagrebu — pukovnika Ruprechta Eggenberga — učini nadvojvoda Ferdinand generalom čitave vojske svoje. Podjedno ga postavi, neka u Štajerskoj, Kranjskoj i Koruškoj digne pučki ustanak, pa neka zajedno s Lenkovićem i Herbersteinom provali u krajište tursko. Za razlog navede Ferdinand, da valja Turke podsjedanjem kojega njihova grada zadržati od običajnih provala turskih u Hrvatsku.

Eggenberg se odlučio, da će ići podsjedati P e t r i n j u, od koje i onako prijeti Hrvatskoj najveća pogibao. Njegove se čete 22. rujna 1595. kod Siska sastanu s krajišnicima Lenkovićevim i Herbersteinovim, te prijedju na desnu obalu Kupe. Kapetan D a n i l o F r a n k o l zaputi se odmah sa 50 husara i arkibuzira prema Petrinji, da istraži puteve pred ostalom vojskom. Turci su iz tvrdje opazili, kako k njima dolazi mala četica neprijateljska. Kad se dakle Frankol približio Petrinji, provali iz tvrdje Hrustan beg s 80 konjanika turskih. Tako dodje do prvog okršaja, koji ispade nesretno po Turke. Hrustan beg morade uzmicati prema tvrdji. Frankol ga je progonio toli brzo, da je pred gradska vrata stigao istodobno kad i Hrustan. Tu se ponovno zametne kreševo, u kojemu Hrustan bega pogodi tane iz puške Gašpara Kurtića. Izgubivši 15 mrtvih i 8 živih Turaka, uteče ranjeni Hrustan beg u tvrdju petrinjsku.

Vijest o tomu okršaju osokoli ostalu vojsku kršćansku. General Eggenberg dodje pod Petrinju još istoga dana (22. rujna). Premda nije uza se imao teških topova za podsjedanje, ipak dade Eggenberg jurišati na tvrdju petrinjsku. Suvremena vijest nam kaže, da se general prevario; Petrinja je naime sada bila mnogo bolje utvrdjena, nego li g. 1594., te ju nikako ne bi bilo moguće zauzeti bez prethodnog pucanja iz topova. Izgubivši kod jurišanja do 100 ljudi, vrati se Eggenberg s vojskom u Sisak, da ondje uzme teške topove za podsjedanje. — Sutradan (23. rujna) umre Hrustan beg od rane, koju mu zadade Gašpar Kurtić. Vijest o tome donese u tabor kod Siska neki mladić, koji bijaše rob Hrustan bega. Ovaj mladić reče Eggenbergu, neka sada navali na Petrinju, pa će ju lako osvojiti, pošto su Turci zdvojni zbog smrti Hrustan bega. Neki časnici u vojsci kršćanskoj nijesu htjeli vjerovati kazivanju toga mladića. General pak odredi, neka bude vojska spremna za polazak prema Petrinji. — U nedjelju dne 24. rujna u 3 sata poslije podne stiže Eggenberg s vojskom svojom pred Petrinju i nadje ju praznu. Turska je naime posada još 23. rujna utekla od straha iz tvrdje prema Kostajnici, uzevši sa sobom i lešinu Hrustanovu. Kad su Turci u Hrastovici doznali, da je vojska kršćanska zaposjela Petrinju, zapale tvrdju i pobjegnu prema Uni. Vojska iz Petrinje dodje još za vremena u Hrastovicu, pogasi vatru i spasi tvrdjavu.

Sad se potaknulo pitanje: hoće li kršćanska vojska Petrinju zadržati ili ju razoriti? O tome je kralju Rudolfu prvi pisao nadvojvoda Ferdinand iz Graca u Štajerskoj. Petrinja je ovajput u kršćansku vlast dospjela čitava, a ne spaljena, kao ono g. 1594. Pošto je dobro utvrdjena, mogla bi izvrsno služiti kao branik Hrvatske na rijeci Kupi. Zato nadvojvoda svjetuje kralju, neka u Petrinju premjesti one svoje čete, koje su dotada stajale u Zagrebu (200 arkibuzira i nešto pješaka). — Uzdržavanje posade petrinjske ne će stojati Bog zna koliko, a donijet će ove koristi: 1. Ne će se trebati graditi tvrdja u Brestu, za koju je već kralj odredio velike svote novaca. 2. Krasno i plodno — ali sada opustošeno — Turopolje dobit će nove stanovnike, čim ovi budu znali sigurno, da im ne će iz Petrinje prijetiti svagdanja pogibelj od provala turskih. 3. Kad se napuči Turopolje, imat će Petrinja u Turopoljcima naravne branitelje svoje, te ne će trebati susjedne slovenske zemlje (Štajerska, Kranjska i Koruška), da godimice na obranu Hrvatske dižu narodni ustanak. — Nadvojvoda Ferdinand je zamolio nove banove hrvatske: Ivana Draškovića i zagrebačkoga biskupa Stankovačkoga, neka u Petrinju postave 200 vojnika svojih. Podjedno ih poziva, neka

posadi petrinjskoj pribave dovoljnu količinu hrane. On u ime kraljevo jamči, da će hrana za vojsku biti točno isplaćena. — Kralj je poslušao savjet nadvojvodin. On odredi, neka se uzdrži tvrdja Petrinjska, mjesto da se gradi tvrdja u Brestu na lijevoj obali Kupe. On se nada, da će Petrinja biti Hrvatskoj ono, što je do nedavna bio Bihać. Zato premješta svoje čete iz Zagreba u Petrinju, gdje će ih privremeno uzdržavati o svome trošku. Zapovjednikom Petrinje imenuje kapetana Frankola po savjetu nadvojvode.

Godinu dana nijesu Turci ni pokušali, da zauzmu Petrinju. Medjutim zadesi pukovnika Jurja Lenkovića (mjeseca svibnja god. 1596.) ljut poraz pod zidinama grada Klisa u Dalmaciji. U Hrvatskoj prevlada mnijenje, da bi ovaj poraz trebalo osvetiti. Zasnovala se v o j n a n a K o s t a j n i c u. Ovo je nastojanje podupro takodjer nadvojvoda Ferdinand. On će protiv Kostajnice poslati čitavu krajišku vojsku, te pučki ustanak iz Štajerske, Koruške i Kranjske. Već 15. lipnja 1596. dodje u Petrinju oko 1000 konjanika štajerskih pod vodstvom Fridrika Schaffenburga. Malo iza toga stiže onamo pukovnik Herberstein s vojskom iz slavonske krajine. Hrvatski ban Ivan Drašković dovede 3. srpnja 3000 konjanika i pješaka, jer je na noge digao plemstvo i kmetove. Lenković je ležao teško bolestan u Mehovu kod Metlike, radi čega nije mogao osobno poći na vojnu. Njegov zamjenik — kapetan Krsto Obričan — dovede 4. srpnja vojsku iz hrvatske krajine, te ustaše iz Kranjske i Koruške. Tako se u taboru kod Petrinje početkom srpnja sakupilo 6000 vojnika, koji će Turcima otimati Kostajnicu.

Na večer 5. srpnja dodje u tabor kod Petrinje neki čovjek i donese pismo od »V l a h a«, koji stanuju na desnoj strani rijeke Une. U tome pismu šalju hrvatskim poglavarima pozdrav »vlaška djeca unske krajine«, i to poimence: biskup Radoslav, vojvoda Mikloš, te razni knezovi, age, harambaše, juzbaše i odabaše. Ovi Vlasi vele, da se raduju, što će kršćanska vojska provaliti u tursku krajinu na Uni. Budući da oni žele, da sa sebe stresu nesnosno gospodstvo tursko, nadaju se Vlasi, da će ovom prigodom moći prijeći preko Une i nastaniti se u Hrvatskoj. Zato mole, neka im se pokloni koji od onih 70 pustih gradova, što se nalaze izmedju Une i Kupe. Budući da su ovi Vlasi obećali, da će poduprijeti kršćansku vojsku, kad bude navalila na Kostajnicu, poručuje im odmah barun Herberstein, da će do njih doći oko 10. srpnja. Ujedno im javlja u ime kralja Rudolfa II. i u ime nadvojvode Ferdinanda, da će ih rado nastaniti između Une i Kupe. Po savjetu Herbersteinovu šalje i sam nadvojvoda Ferdinand dne 10. srpnja Vlasima pismo, gdje im se osiguravaju slobode i pravice.

U jutro 6. srpnja držalo se u taboru kod Petrinje r a t n o v i j e ć e. Ovo je odlučilo, da će se čitava vojska zajedno s topovima 8. srpnja zaputiti prema Kostajnici. Vrhovnim zapovjednikom izaberu baruna Sigismunda Herbersteina, koji se i dotada najviše brinuo za tu vojnu. Od Petrinje je do Kostajnice trebala vojska dva dana.

K o s t a j n i c a se tada dijelila na varoš i tvrdju. Varoš se nalazila na lijevoj obali Une, t. j. ondje, gdje se nalazi i danas. Tvrdja je stajala i jošte stoji na desnoj obali rijeke: bolje reći na otoku, što ga čini Una i njezin rukav Unica. Sa sjeverne strane gospoduje nad varošem visoko brdo »Djed«. Ovdje je kršćansku vojsku 10. srpnja dočekala posada kostajnička. Turcima se pridružiše mnogobrojni Vlasi iz okolice, premda su ovi prije nekoliko dana obećavali, da će kršćansku

vojsku poduprijeti u borbi s Turcima. Isprvice su Turci i Vlasi prilično uspjeli. No kad pridodje veći dio vojske naše, uzmakoše Vlasi na desnu obalu Une, a Turci u tvrdju kostajničku.

Herberstein dade na brdo »Djed« smjestiti topove, koji su odatle pucali na tvrdju. Ovo je pucanje potrajalo dva dana, ali bez vidljiva uspjeha. Turska se posada nije htjela predati, pošto je znala, da će dobiti pomoći. I doista se već 11. srpnja na desnoj obali Une pokazao Apardi paša bosanski. Nije ipak doveo mnogo vojske, jer su se bosanski Turci nalazili većinom u Ugarskoj, gdje je upravo u to doba sultan Muhamed III. vodio velik rat sa carem i kraljem Rudolfom II. Vojsku svoju poveća Apardi paša brojnim Vlasima, koji su pod zastave turske dolazili iz čitave „unske krajine“ izmedju Dubice i Kozara planine. Po savjetu bana hrvatskoga i ostalih vojvoda odluči barun Herberstein, da će s vojskom svojom prijeći na desnu obalu Une; tada će iz bliza moći uspješnije udarati na tvrdju kostajničku. — Za gradnju mosta preko Une dovela je naša vojska na kolima potrebite ladjice i čamce. No lako bijaše predvidjeti, da će Apardi paša svima silama svojim priječiti gradnju mosta. Treba dakle prije toga protjerati Turke sa desne obale unske. Herberstein doznade, da je na nekom mjestu moći Unu i pregaziti. Ovuda prijedju 12. srpnja preko rijeke najprije konjanički kapetani Ivan Vojković i Krsto Mrnjavčić, a za njima i čitavo konjaništvo Herbersteinovo. Pošto su pješaci u vis digli puške i barut, da im se oružje ne smoći, prijedoše i oni sretno na desnu obalu unsku. Ovdje se naravno odmah zametnula krvava bitka. Turci stajahu u prvim redovima kao konjanici, a Vlasi za njima kao pješaci. No brzo udare jedni i drugi u bijeg, da potraže spas u tvrdji kostajničkoj i

po susjednim šumama. Apardi pašu zadesi dakle potpun poraz. Na bojištu pogibe 400 Turaka, a vojsku kršćansku dopade kao plijen: 3 turska topa i 8 zastava. Do večera toga dana ostade kršćanska vojska na desnoj obali rijeke Une, gdje je zapalila nekoliko turskih trgovišta, sela i spahijskih dvorova.

Herberstein se pod noć 12. srpnja vrati na lijevu obalu unsku. Ovdje prodre vojska njegova u varoš Kostajnicu, gdje ipak ne nadje mnogo plijena, jer se stanovnici s vrednijim stvarima svojim zakloniše u tvrdju. Sutradan (13. srpnja) dade Herberstein graditi most na Uni. Još istoga dana bijaše taj most dovršen, a vojska zajedno s topovima prijedje na desnu obalu unsku. Sad je istom započela prava opsada Kostajnice, jer su teški topovi iz bliza laglje razarali tvrdjavne zidove. Najednom odustade Herberstein od dalnje opsade. Za ovo navede dva razloga: jakost posade kostajničke i dolazak velike vojske turske. Pročulo se naime, da je Apardi paša posadu kostajničku pojačao sa 500 janjičara, zbog čega ne će Herberstein još dugo moći zauzeti Kostajnicu. Posada će se pak braniti tim ustrajnije, što su doprli sigurni glasovi, da u Bosnu dolazi velika turska vojska, koju vodi sultanov eunuk Hafiz Ahmed paša. Pročulo se dapače, da taj paša već kod Svinjara (današnjeg Davora) iz Slavonije prelazi preko Save u Bosnu. Herberstein je opsadu Kostajnice napustio 14. ili 15. srpnja. Vrativši se natrag u Petrinju, piše on 17. srpnja nadvojvodi Ferdinandu, da su ga prevarili Vlasi, čija je i ponuda bila himbena. Vlasi da su radili sporazumno s Turcima; oni su dapače i Herbersteinovo pismo predali paši bosanskomu. Herbersteinu odgovara nadvojvoda Ferdinand 23. srpnja, da se Vlasima treba mačem osvetiti. No vojska neka ne ostane u Petrinji, već neka s Tur-

cima ratuje na drugim stranama. Herberstein i Lenković poslušaju zapovijed nadvojvodinu, te prvi ode u slavonsku, a drugi u hrvatsku krajinu. Pošto je već i ban Drašković raspustio vojsku svoju, ostade u Petrinji jedino kapetan Frankol sa 250—300 ljudi.

Nekoliko dana iza toga dodje Kostajnici u pomoć Hafiz Ahmed paša. Kako već nije pred Kostajnicom našao neprijatelja, odluči Ahmed, da će zauzeti Petrinju. Mjeseca kolovoza 1596. sabiraše Ahmed pojedine vojne odjele turske iz Bosne, Slavonije i Dalmacije. Poimence se spominje, da se Ahmedu pridružio neki Ibrahim beg, te novi bosanski paša Hodaverdi. Početkom rujna 1596. imao je Ahmed Hafiz na okupu 20.000 Turaka. Nato se zaputi prema Petrinji, pred kojom se Turci utabore 14. rujna. Već nekoliko dana prije toga dozna kapetan Frankol za dolazak Turaka. Na njegovu je molbu Drašković za vremena poslao u Petrinju 100 haramija, koje je vodio hrahri Gjuro Brestovski. Tako se u Petrinji nalazilo 350 do 400 junaka, koji odlučno odbiše Ahmedov poziv na predaju. Turci su doduše pokušali, ne bi li Hrvate obećanjima i prijetnjama sklonuli na predaju tvrdje petrinjske; ali im taj posao bijaše uzaludan, jer je posada odlučila, da će Petrinju muževno braniti.

Turcima ne preostade drugo, već da poduzme redovito podsjedanje tvrdje petrinjske. Ahmed se zakleo Muhamedom, da ne će otići, dok ne osvoji Petrinju. Naokolo tvrdje postaviše Turci straže svoje, da nitko ne bude mogao uteći iz Petrinje niti ući u nju. Na lijevoj obali Petrinjčice podigoše Turci nasipe, s kojih su topovi njihovi pucali na tvrdju. Kad su topovi turski djelomice razorili zidove, spreme se Turci za juriš na tvrdju petrinjsku. Iz tisuće grla zaori divlja vika, kojoj se pridruži zveket mačeva, bubnjeva i trubalja. Oko

tvrdje petrinjske bijaše graba, napunjena vodom iz Petrinjčice. Da se uzmognu približiti zidinama, morahu Turci granjem i zemljom zasipavati ovu grabu. Nekim Turcima podje to i za rukom, te se onda po ljestvama uspinjahu na same zidine. Ipak nijesu mogli da provale u tvrdju, jer ih branitelji odbijahu puškama, kopljima, mačevima, kamenjem, dapače i zapaljenim sumporom. Uopće je posada petrinjska pokazala neumornu djelatnost. Čim bi jenjao, koji juriš turski, odmah idu branitelji zatrpavati prolome na zidinama petrinjskim. Ipak su mnogobrojni Turci lako ponavljali juriše, dočim se malobrojni branitelji nijesu mogli izmjenjivati. Pošto je tako neprestana borba potrajala nekoliko dana, klonuše duhom neki branitelji; medju ovima bijaše i sam kapetan Frankol. No junački Brestovski stade branitelje vatrenim riječima poticati na ustrajnost; on ih je uvjeravao, da će Petrinji naskoro doći u pomoć Ivan Drašković, ban hrvatski.

I doista se već prema Kupi kretala vojska, koja će Petrinju osloboditi opsade turske. Ban Drašković diže na noge plemstvo i kmetove po čitavoj Hrvatskoj. Pod njegove zastave stupa i grof Tomo Erdedi, koji je god. 1593. kao ban hrvatski stekao kod Siska sjajnu pobjedu nad Turcima. Drašković pozove u pomoć takodjer krajiške vojske. Na prvu vijest o dolasku Turaka spremio junački Lenković, koji se jedva pridigao iz kreveta. On povede čete iz krajine hrvatske, a Herberstein iz slavonske. Vojske se sabirahu kod Siska, gdje se domala nadje do 6000 konjanika i pješaka.

Frankol se bojao, da će Turci zauzeti Petrinju prije, nego li joj ban Drašković dovede pomoći. Zato odabere dvojicu branitelja, koji će se iz tvrdje petrinjske probiti do tabora kod Siska, te ondje izvijestiti o položaju u Petrinji. Jedan od ove dvojice pade u ruke

Turcima, koji su ga najprije mučili, a onda ubili. No drugi sretno stiže u tabor kod Siska. Ovdje rastumači, u kakovoj se već pogibli nalaze tvrdja i posada petrinjska, te zamoli bana, neka bez oklijevanja podje Petrinji u pomoć. Ban Drašković sazove nato ostale vojvode u vijeće, da se posavjetuju, što im valja činiti. Vijeće je odlučilo, da ima čitava vojska uz lijevu obalu Kupe krenuti do Bresta. Odavle će onda jedan dio vojske preko Kupe prijeći u tvrdju petrinjsku, da pojača posadu; ostala će pak vojska sustavno napastovati Turke, da ne budu mogli toliko udarati na Petrinju.

Prešavši dakle kod Siska preko već prije sagradjenog mosta na rijeci Odri, zaputi se hrvatska vojska 19. rujna prema Brestu. Tako dodje ban Drašković do polja izmedju Bresta i Vurota, dakle upravo nasuprot tvrdji petrinjskoj. Ipak nije Petrinji mogao baš ni malo pomoći. Njega je naime od tvrdje dijelila rijeka Kupa, te 200 do 300 metara širok prostor izmedju tvrdje i Kupe. Ban se nije mogao ni odlučiti, da ondje prijedje preko Kupe, jer bi to lako Turci spriječili, pošto se postaviše takodjer na onaj prostor izmedju tvrdje i Kupe. Draškoviću pade na um druga osnova. On će kod Siska bez smetanja dati sastaviti most od ladja preko Kupe. Ondje će u ime Božje sa čitavom vojskom prijeći na desnu obalu Kupe, te na daleko brojnije Turke navaliti kod Petrinje na otvorenom polju, kako su to učinili Hrvati god. 1593. kod Siska. Dadne li Bog pobjedu Hrvatima, tad je spasena i tvrdja petrinjska.

Da ne gubi dragocjena vremena, stade se ban Drašković odmah popodne 19. rujna od Bresta vraćati prema Sisku. Turci su krivo sudili, da ban uzmiče od straha pred porazom, kakav je kod Bresta god. 1592. zadesio bana Tomu Erdeda. Pošto je Kupa bila mala, te se upravo kod Petrinje može i pregaziti, zaželiše Turci, da podju u potjeru za Hrvatima. Bosanski paša Hodaverdi prijedje sa 6000 Turaka na lijevu obalu Kupe, gdje navali na bana Draškovića. Bitka bijaše kratka, ali krvava. Hrvati udarahu toli žestoko, da su Tukci naskoro počeli bježati. Polovica ih — zajedno s pašom bosanskim — sretno prijedje na desnu obalu Kupe. No mnogi nadjoše smrt u rijeci uslijed straha, brzine, guranja, a i uslijed taneta iz pušaka hrvatskih, koja su na njih padala poput tuče. Ban Drašković steče neočekivanu, ali potpunu pobjedu. Što u boju, što u Kupi — pogibe do 3000 Turaka.

Ovaj poraz turski osokoli posadu petrinjsku · jednako utvrdi bana Draškovića u mnijenju, da treba odmah sutradan kod Siska prijeći preko Kupe, te na otvorenom polju udariti na Turke. Medjutim je već i Hafiz Ahmed klonuo duhom. Valjda je i sam naslućivao namjeru Draškovićevu. Zato odluči, da će bez oklijevanja napustiti opsadu Petrinje, te uzmaknuti prema Kostajnici. U noći od 19. na 20. rujna otpremi Ahmed iz tabora velik dio vojske svoje s prtljagom i s teškim topovima za opsjedanje. Kod Petrinje ostade on s 8000 janjičara i konjanika, da zaštiti uzmak vojske svoje, a i zato, da sakrije odlazak njezin.

O svemu tomu nije naravno ban Drašković ništa znao. On se jedino pobrinuo, da po kapetanu Martinu Senjaninu poruči braniteljima tvrdje petrinjske namjeru svoju. U petak dne 20. rujna prijedje hrvatska vojska kod Siska preko Kupe i krene prema Petrinji. Na putu naidje na turske straže, koje obavijestiše Ahmeda o dolasku velike vojske neprijateljske. Ahmed se brže bolje spremi za boj. No kad je došlo do bitke, provali takodjer hrabra posada iz tvrdje petrinjske. Tako dospješe Turci medju dvije vatre. Pošto pak bijahu i

onako potišteni zbog jučerašnjeg poraza, nijesu dugo ni ustrajali u boju. Turci udare u bijeg; bježao je i sultanov eunuk: Hafiz Ahmed paša! Hrvati su ih neko vrijeme progonili, a onda se vrate pred Petrinju, da ugrabe plijen u taboru turskom. — U Hrvatskoj zavlada velika radost, kad se doznalo, da je spasena tvrdja petrinjska. Dvostruka pobjeda hrvatska kod Petrinje, te junačka ustrajnost branitelja petrinjskih dovede ime toga grada u isti red s imenima Sigeta i Siska.

Sadržaj petoga diela

		Strana
58.	Hrvatska granica prama Turskoj god. 1567. do 1578.	5
59.	Dalmacija	11
60.	Ban Juraj Draškovic	20
61.	Nevolje hrvatskih seljaka	31
62.	Matija Gubec, »kralj seljački«	37
63.	Ilija Gregorić, vojskovodja selječki	44
64.	Ferhad paša bosanski	54
65.	Ban Krsto Ungnad	65
66.	Nadvojvoda Karlo	74
67.	Ban Tomo Erdedi	83
68.	Dubrovnik	92
69.	Hasan paša bosanski	99
70.	Bitka kod Siska g. 1593	109
70.	Borba za Petrinju	114
71.	Borba za Klis g. 1596.	126
72.	Opsada Petrinje g. 1596	136

Knjižarska ciena knjigama,

koje je izdalo književno društvo sv. Jeronima:

Životinje. Diel III. i IV. Napisao prof. Sebišanović. (Sa sl.) 40 f.
Životinje. Diel V., VI., VII. i VIII. Napisao D. Terstenjak. (Sa sl.) 40 f.
Život svetaca i svetica Božjih. Napisao dr. Fr. Iveković. Za mjesece lipanj do prosinca. 40 f. svaki svezak.
Mijat Briguša, pripovijest za puk. Napisao Drag. Stražimir. (Sa 2 sl.) 40 f.
Pripovijesti iz povjesti hrv. iz okolice križevačke. Od D. Ferkića. 20 f.
Ratarstvo za puk. Napisao Drag. Stražimir. 40 f.
Večernji razgovori o sv. obredih kat. crkve. Napisao Gj. Šimončić. 20 f.
Govedarstvo. Napisao M. Kučenjak. 40 f.
Opis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati. Od Vj. Klaića. I. i II. sv. 40 f. svaki svezak.
Domaća perad ili živad. Priredio Andrija Hajdinjak. 30 f.
Vjekopis biskupa tršćanskoga **Dobrile.** Od Cvj. Rubetića. 30 f.
Supruga (žena) **prava kršćanka.** Za puk napisao Izidor F. Paulić. 30 f.
Krmadarstvo ili kako valja svinje gojiti. Napisao Nikola Vežić. 20 f.
Kovačeva Barica. Seoska pripovijest. Napisao Dragutin Lihl. 40 f.
Pripovijesti iz hrvatske povjesti. I., II. i III. svez. od Vj. Klaića, IV. od dr. Rud. Horvata. Svaki po 50 f.
Svilogojstvo za puk. Napisao Stjepan Mažuranić. (Sa 23 sl.) 30 f.
Živinski liečnik. Napisao Ivan Jagić. (Sa 9 sl.) 60 f.
Stolna crkva u Djakovu. (Sa 3 slike) 2 K.
Pripovijetke za puk Lava N. Tolstoja. I. i II. sv. svaki 40 f.
Zbirka korisnih pouka u kućanstvu i gospodarstvu I. K. Cerovski. 60 f.
Dobro diete. Dobar mladić. Dobar muž. Od Cvjetka Grubera. 60 f.
Grof Borovački. Pripovijest od J. Zorića. 1 K.
O pristojnom ponašanju i o čistoći. Za puk napisao J. Kotarski. 30 f.

Opis naše zemlje. Sastavio Lovro Matagić. (Sa 12 slika). 60 f.

Jagica i Mijo. Slika iz seoskoga i obrtničkoga života. Od J. Zorića. 80 f.

Pobožna duša. Napisao I. K. Pagani. Preveo Stjepan Korenić. 80 f.

Fabiola ili drevni kršćani. Od I. Gojtana. 30 f.

Molitvenik za hrvatski puk. Od Kanižlića. Nevezan 2 K.

Segregacija u Jurjevici. Pučka pripovijest od I. Zorića. 60 f.

Lužba za puk po Vertovcu. Priredio L. Matagić. 70 f.

Čovjek od rodjenja do ženitbe. Po Albanu Stolcu priredio Stjepan Korenić. 30 f.

Život g. Isusa Krista. Od nadb. Stadlera. Knj. I., II. i III. po 80 f.

Majstor Adam. Pripovijetka od V. Novaka. 50 f.

Vračara Klara. Od I. Lepušića. 60 f.

Štitite životinje. Priredili Strzalkowski i Hofmann. 20 f.

Okovi. Napisala Milena S. Pokupska. 60 f.

Magnetizam i elektricitet. Napisao Oton Kučera. (Sa 42 sl.) 50 f.

Život bl. djevice Marije. Napisao dr. Josip Pazman. Sv. I. i II. po 80 f.

Pripovijesti iz bosanskog života. Napisao Osman Aziz. 30 f.

Domaća ljekarna. Napisao Skender Horvat. 60 f.

Stari Slaveni. Povjestničke crtice. Sastavio Julius Gollner. 70 f.

Ruža. Pripovijest od J. Zorića. 60 f.

Uputa u ratarstvo. I. (Sa 71 sl.) M. pl. Eisenthal i Ot. Frangeš. 1 K.

Slike i uspomene sa sela. Napisao Janko Barlè. 60 f.

Život sv. Josipa. Napisao dr. J. Pazman. 60 f.

Josip Juraj Strossmayer. O pedesetgodišnjici njegova biskupovanja napisao Janko Barlè. 40 f.

Zločin i pravda božja. Pripovijest iz seoskog života. Napisao Ivan Lepušić. 40 f.

Ribe i ribogojstvo. Napisao za puk Skender Horvat. 50 f.

Slike iz svagdanjeg života. Napisao Václav Kosmák. Preveo Stjepan Žgurić. 60 f.

Čovjek snuje, Bog odredjuje. Pripoviest. Napisao Dragutin Jovan. 60 f.

Mučenici. Pripovijest. Napisao Milutin Mayer. 60 fil.

Pčelarenje sa pokretnim saćem, od K. Broza. 60 fil.

Pripovijesti iz hrvatske povjesti, od dra. Horvata. 50 fil.

Za krst časni i slobodu zlatnu, od M. Mayera. 50 fil.